

Äitinä olemisen oikeutus

Fenomenologis-hermeneuttinen tapaustutkimus äidin kokemuksista lapsen huostaanoton jälkeen

Helinä Lillrank
Pro gradu-tutkielma
Sosiaalityö
Jyväskylän yliopisto
Kokkolan yliopistokeskus
Chydenius
Heinäkuu 2012

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
2. Äitinä olemisen oikeutus	4
2.1 Äitiyden tavoittelua	6
2.2 Äitiyden identiteettiä etsimässä.....	7
2.3 Äitiyttä kontrollin alla	11
2.4 ”Päihdeäiti” sosiaalityön asiakkaana.....	16
3. Avohuollon tukitoimenpiteet	22
3.1 Avohuollon tarkoitus ja muodot	22
3.2 Perhetyömallin mahdollisuudet lastensuojeluperheen tukemisessa	24
3.3 Lastensuojelun avohuollon haasteita tänä päivänä.....	29
4. Tutkimuksen toteutus	32
4.1 Lähestymistapa ja metodologiset lähtökohdat	32
4.2 Fenomenologis-hermeneuttinen tutkimusote	33
4.3 Syvähaastattelu aineistonkeruumenetelmänä	35
4.4 Tapaustutkimus: Yhden äidin haastattelu	37
4.5 Kokemus ja holistinen ihmiskäsitys	38
4.6 Tutkimuksen haasteellisuus ja eettisyys.....	43
4.7 Haastattelujen toteutus	45
4.8 Tutkimusaineiston analysointi.....	47
5. Äitiys huostaanoton jälkeen	53
5.1 Lapsen etu	53
5.2 Tuen ”yleensä antaminen”	57
5.3 Vieläkin äiti	61
5.4 Äidin näkeminen	65
6. Johtopäätökset ja pohdinta	68
Kirjallisuus	71
Muut lähteet	76
Sähköiset lähteet	76
Tutkimuskysymykset	77

TIIVISTELMÄ

Äitinä olemisen oikeutus

Fenomenologis-hermeneuttinen tapaustutkimus äidin kokemuksista lapsen huostaanoton jälkeen

Helinä Lillrank

Pro gradu- tutkielma

Jyväskylän yliopisto

Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Ohjaajat: Aila-Leena Matthies ja Helky Koskela

Heinäkuu 2012

Sivumäärä: 76 sivua + tutkimuskysymykset

Tutkielmani tarkoituksena oli selvittää tapaustutkimuksena äidin kokemuksia lapsen huostaanoton jälkeen sekä sitä, minkälainen merkitys avohuollon tukitoimenpiteillä oli äidin selviytymisprosessissa. Tutkin myös sitä, millaiseksi äitiys muodostui lapsen huostaanoton jälkeen eli minkälaisena äiti koki oman äitiytensä sen jälkeen. Tutkimuksessani tuon esille auttamistyön näkökulmaa ja sen merkitystä lastensuojelun sosiaalityössä.

Käytän tutkimuksessani fenomenologis-hermeneuttista tutkimusotetta. Lauri Rauhalan (2005) Ihmiskäsitys ihmistyössä ohjasi punaisena lankana tutkimusaineistoni ymmärtämistä ja tulkitsemista. Haastattelin yhtä huostaanoton kokenutta äitiä kolme eri kertaa käyttämällä syvähaastattelumenetelmää. Analysoin aineistoa haastattelujen kysymysrunkoa tukena käyttäen ja poimin haastatteluista kysymyksieni pohjalta erilaisia merkityksiä. Sen jälkeen teemoittelin merkitykset isompiin merkityskokonaisuuksiin. Näistä merkityskokonaisuuksista nostin teemoittelun avulla esille vielä neljän käsitteen kokonaisuuden. Analyysiä tehdessäni pyrin välttämään etukäteisolettamuksia.

Tulokseni osoittivat, että avohuollon tuki äidille lapsen huostaanoton jälkeen oli puutteellista ja umpimähkään kohdennettua. Tuen tarve kuitenkin tuli selkeästi esille. Oikean tuen kohdentumisen puute näkyi siten, että äidille tarjottiin vaihtoehtoja, joista hänen annettiin valita. Tutkimuksessani tuli selkeästi esille ”päihdeäidin” rooli avohuollon tukitoimenpiteitä kohdennettaessa. Äiti koki huostaanoton oikeutetuksi vain siinä mielessä, että lapsi oli sijoitettu isoäidille. Tämä asia auttoi äitiä selviytymään ja vaikutti tukevan hänen äitinä olemistaan. Huostaanotto ei poistanut äitinä olemisen tunnetta ja sitä lisäsivät lyhyellä aikavälillä tapahtuneet lapsen tapaamiset äidin retkahdusten jälkeen.

Avainsanat: Äitiys, kokemus, tuki, huostaanotto

1.Johdanto

Tutkielmani teema sai alkunsa eräästä asiakastilanteesta, jossa asiakas totesi: ”*En edes ymmärrä, miksi lapseni on huostaanotettu*”. Tuo lause ei ole jättänyt minua rauhaan ja siksi halusin saada enemmän tietoa ja ymmärrystä äidin sanojen sisällölle. Äidin sanojen takana ei vaikuttanut olevan kyse ainoastaan katkeruudesta sosiaalityöntekijöitä kohtaan, vaan hänen sanoillaan täytyi olla myös jotakin merkityksellisempää tarkoitusta, johon halusin saada vastauksen. Tämän vastauksen hakemiseen tarvitsin äidin kokemuksia, jotka ovat syntyneet hänelle siinä elämäntilanteessa, jossa hänen lapsensa otettiin huostaan. Eli niihin kokemuksiin, jotka aiheuttivat äidin hämmennyksen lapsen huostaanoton jälkeen. Näihin äidin kokemuksiin ”kiinni pääseminen” vaatii minulta sekä teoreettista tietoa äitiydestä että kokemuksen synnystä. THL:n teettämän tutkimuksen mukaan huostassa tai kiireellisesti sijoitettuja lapsia vuonna 2009 oli 12 055 (Kuoppala & Säkkinen 2010, 2). Näistä tahdonvastaisesti huostassa oli yhteensä 9 939 lasta. Tutkimuksen mukaan huostassa olevien lasten määrä laski 4 %, kun taas kiireellisesti sijoitettujen lasten määrä nousi edellisestä vuodesta 17 %. Onko avohuollon tukitoimenpiteillä ollut syynsä huostaanottojen vähenemiseen vai mitkä tekijät ovat olleet vaikuttamassa niihin?

Jokaisella meistä on jonkinlainen kuva siitä, mitä äitiys tarkoittaa. Yhteiskunnalla on myös omat vaatimuksensa äitinä olemisen oikeudesta ja se ylläpitää tietynlaista äitiysihannetta, johon jokaisen äidin tulisi pyrkiä. Merkittävä sija äitiyden tuottamisessa ja äitiyden rajojen määrittelyssä on sosiaalityöntekijöillä silloin, kun he joutuvat ottamaan kantaa riittävään äitiyteen tai pohtimaan äitinä olemisen oikeutettuja kysymyksiä. Kuka määrittelee oikeanlaisen ja tarpeeksi hyvän äitiyden ja onko normeista poikkeava äitiys yhtä kuin huono äitiys? Millä tavalla äidit kokevat lapsen huostaanoton vaikuttaneen omaan äitiyteensä ja mikä tukee heidän äitiyttään ja mikä heikentää sitä huostaanoton jälkeen? Tärkeä kysymys tutkimukseni kannalta on äidin selviytyminen lapsen huostaanoton jälkeen sekä se, minkälainen merkitys avohuollon tukitoimenpiteillä on ollut äidin tukemisessa. Nämä ovat kysymyksiä, joita pohdin omassa pro gradu-tutkielmassani ja pyrkiessäni kuvamaan äidin kokemuksia. Äidin kokemuksia tutkin fenomenologis-hermeneuttisen lähestymistavan avulla, jossa ymmärtäminen ja tulkinta ovat keskiössä. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta katsottuna toivon, että tutkimukseni avulla pystyn selvittämään avohuollon tukitoimenpiteiden merkityksen äidin selviytymisprosessissa.

Toivon äidin haastattelun pohjalta löytäväni enemmän sellaista kokemukseen perustuvaa tietoa, joilla äidin ja lapsen yhdessäoloa voitaisiin yhteiskunnan taholta enemmän tukea ja huostaanotolta välttyä. Metateorianan tutkimuksessani on Lauri Rauhalan (2005) holistinen ihmiskäsitys, joka punaisena lankana ohjaa muuta tutkimusteoriaani. Teoreettisena viitekehyksenä tutkimuksessani ovat äitiyttä määrittelevät teoriat, joita tarkastelen sekä yhteiskunnan että äitinä olemisen toiminnan kontekstissa. Fenomenologis-hermeneuttinen tutkimusote ja teoreettinen tieto kokemuksesta luovat minulle haasteita, jotka omassa tutkimuksessani tiedostan. Arki synnyttää jokaiselle jonkinlaisia kokemuksia ja kokemukset viestittävät meille eletystä elämästä, joka voi elämäntilanteesta riippuen tuottaa joko hyviä tai huonoja kokemuksia tai molempia. Tutkijalta toisen ihmisen kokemuksen tulkitseminen fenomenologis-hermeneuttisen tutkimusotteen avulla vaatii jatkuvaa perusteitten tutkimista mahdollisten esiin tulevien ongelmien yhteydessä. Filosofisia ongelmia tutkimuksessa voi aiheuttaa ihmiskäsitys eli millainen ihminen on tutkimuksen kohteena. Myös tiedonkäsitys eli miten kokemuksesta voidaan saada tietoa, haastaa tutkijan sen filosofisen luonteensa puolesta pohtimaan kokemusta ja sen erityisyyden merkitystä ihmisen arjessa.

Lastensuojelulain (2008) uudistuminen ja erityisesti siihen sisältyvän ilmoittajatahon laajentuminen haastavat aivan uudella tavalla äitiyden määrittelyä. Globalisoituvassa yhteiskunnassa toimivan lastensuojelun tulee tänään oman kokemukseni pohjalta mennä äitiyttä määrittelevissä teorioissaan ”pintaa syvemmälle”, joissa tarkastelun kohteena on kokemuksen sekä kulttuurin välisen merkityksen yhteisvaikutus lapsen edun toteutumisessa. Lastensuojelulaki edellyttää, että avohuollon tukitoimenpiteitä on oltava riittävästi ennen lapsen huostaanottoa, mutta onko yhteiskunnassamme tarpeeksi tutkittua tietoa äidin kokemuksellisesta tiedosta ja niiden vaikutuksesta avohuollon tukitoimenpiteisiin? Äitiyttä määrittelevät teoriat toimivat tutkimuksessani viitekehyksinä ja esiyymmärryksenä äidin kokemusmaailman saavuttamisessa.

Koska ihmisen tilanteeseen Rauhalan (2005, 105) mukaan vaikuttaa sen ainutkertaisuuden luonne, tulee hänen kokonaisuutensa ymmärtää historiallisena prosessina, jossa hän tekemillään valinnoillaan yksilöllistää olemassaoloaan iän myötä. Siksi tätä prosessia ei kyetä tilastollisilla keskiarvolaeilla kuvamaan eikä selittämään, vaan ihmisen kokemat asiat ja niiden perusteella tehdyt ratkaisut hänen olemassaolossaan paljastuvat toiselle sen yksilöllisiä vaiheita käsittelemällä. Ihmisen yksilölliseen ainutlaatuisuuteen ovat vaikuttamassa myös

toisten asiantilojen yhteydet, jotka ihminen yksilöllisellä ainutlaatuisuudellaan ”varastoi” tajuntansa sisältömateriaaliksi. Ihmisen elämäntaidollisia ongelmia tarkasteltaessa, hänen yksilöllistä ainutlaatuisuuttaan tukisi Rauhalan (2005) mukaan sekä tutkijan että auttajan ”peloton sitoutuminen” ongelman luonteen tulkitsemisen yhteydessä. Omassa tutkimuksessani tuon myös teoreettisen tiedon avulla esille auttamistyön mahdollisuuksien merkityksen ihmisen ainutlaatuisuuden ja ainutlaatuisen tilanteen näkemisen avulla.

Tarkastelen seuraavassa luvussa äitinä olemisen oikeutta, äitiyden ihannekuva ja poikkeavan äitiyden näkökulmaa. Olen poiminut tutkimukseeni käsitteitä, jotka mielestäni kuvaavat tutkittavani, huostaanotetun lapsen äidin kokemuksia äitiydestä ja myös käsityksiä, joita muilla ihmisillä äitiydestä on. Kolmannessa luvussa tarkastelen avohuollon tukitoimenpiteiden mahdollisuuksia tukea huostaanotetun lapsen äidin arjesta selviytymistä. Neljännen luvun tarkoituksena on tapaustutkimuksena fenomenologis-hermeneuttisen tutkimusotteen avulla tuoda esille äidin kokemuksia lapsen huostaanoton jälkeen. Viidennen eli tulosluvun olen teemoitellut neljään eri merkityskokonaisuuteen, jotka ovat syntyneet äidin kokemusten analysoinnin pohjalta. Tässä tulosluvussa käsittelen mm. sitä, miten äiti näki lapsen parhaan toteutuvan ja miten avohuollon tukitoimenpiteet äidin kokemana kohdentuivat lapsen etuun. Viidennessä luvussa tuon esille myös äidin äitinä olemista lapsen huostaanoton jälkeen ja äidin ”näkemistä” lastensuojelun sosiaalityössä.

2. Äitinä olemisen oikeutus

Mitkä ovat ne tekijät lastensuojelun sosiaalityössä, joilla äitinä olemisen oikeutta haetaan ja myös puolustetaan? Annammeko tai luommeko lastensuojelun sosiaalityössä tilaa myös äidin tunneperäisille kokemuksille toimia äitinä vai turvaudummeko ulkoisten ja näkyvien tekijöiden avulla määrittelemään äitinä olemista? Mitkä ovat äitinä olemisen oikeudet? Antti Särkelä (2001) on tutkinut välittämisen merkitystä sosiaalityön ammattilaisten apuvälineenä. Särkelän (2001, 94) mukaan henkilöt, jotka eivät ole toimineet enemmistön kanssa samalla tavalla tai heidän toimintaansa ei voida pitää normaalina enemmistöön nähden, on eri aikoina suhtauduttu eri tavalla. Haen vastausta näihin kysymyksiini aiemmista äitiyttä käsittelevistä tutkimuksista. Aiemmissä äitiyttä koskevissa tutkimuksissa mielenkiintoni kohteena ovat myös äitiyttä määrittelevät käsitteet äitiyteen sitoutumisen kontekstissa. Oman arki ajatteluni mukaan jokainen äiti välittää lapsestaan niillä kyvyillä, joita hänellä on. Saman arki ajatteluni mukaan tätä olemassa olevaa välittämisen kykyä tulee myös yhteiskunnan taholta tukea, jotta lapsen huostaanotolta vältyttäisiin. Tutkimukseni kannalta äidin kokemusten selvittäminen holistisen ihmiskäsityksen kautta luo minulle mahdollisuuden ymmärtämisen ja tulkinnan avulla selvittää, miksi oman kyvyn rajoilla oleva välittäminen ei lastensuojelun sosiaalityössä aina ole riittävää. Selvitän myös sitä, miksi tähän rajalliseen välittämiseen joudutaan ankarilla toimenpiteillä puuttumaan? Fenomenologisen metodin tarkoituksena on Perttulan (2000, 441) mukaan nostaa esiin toisen kokemuksen vieraus, jotta kokemuksellinen yhteys siihen voidaan saavuttaa.

Se, miten ymmärrämme todellisuuden erilaisia ilmiöitä ja niiden välillä tapahtuvia yhteyksiä, perustuu fenomenologisen ajattelutavan mukaan ihmisen suhteeseen hänen oman elämäntodellisuutensa kanssa. Ihmistä ei Rauhalan (2006, 40) mukaan voida ymmärtää irrallaan tuosta suhteesta. Kokemus puolestaan syntyy vuorovaikutuksessa todellisuuden kanssa. Merkitykset eivät Rauhalan mukaan ole sisäsyntyisiä, vaan ne ovat syntyneet yhteisön kautta, johon jokainen kasvaa ja kasvatetaan. Arkielämässä toimimme oman ymmärryksemme varassa, mutta Rauhala (2006, 30) puhuu esiymmärryksestä eli hän viittaa tässä kokemuksen kannalta johonkin esitajunnalliseen toimintaan.

Sitoutuminen äitiyteen ja sen kautta äitinä oleminen ja toiminen tuottavat oman näkemykseni mukaan kokemuksia, jotka näyttäytyvät muulle yhteisölle joko hyvinä tai huonoina elämisen kokemuksina. Äidin sitoutuminen perheeseen ja äitiyteen ei Nätkinin (1991) mukaan ole vain äitiyttä palkitsevaa, vaan myös alistavaa, jolloin äitiyteen voi liittyä myös ideologista latausta

ja ahdistusta (Nätkin 1991,12). Ideologisena tarkoituksenkohteena on siis tästä näkökulmasta katsottuna tarkastella ”oikeaa” tapaa elää. Äitiyden ideologia nähdään ja ymmärretään näin ollen biologisena erityisyytenä ja kykynä tuottaa ja hoitaa lapsia, jota määrittelee oikea ja muuttumaton naiseus. Vuoren (1991,62) mukaan äitiyden idealisoinnin tausta-ajatuksena on hakea harmoniaan eikä valtaan perustuvaa suhdetta. Syyttelyn näkökulmasta katsottuna idealisoinnin luonne tässä tarkoittaa kieltävää ja tukahduttavaa suhtautumista äitiin.

Rauhalan (2006) mukaan esiymmärrys voitaneen tässä kohdin yhdistää äidin sitoutumiseen olla ja toimia äitinä eli hänen elämäntodellisuuteensa on tarkastuksen kohteena, kun puhumme äitinä olemisen oikeutuksesta. Rauhalan mukaan ihmisen elämäntilanteen eri osatekijöiden, tajunnallisuuden ja kehollisen kokemisen välillä on välttämätön suhde, jota hän nimittää esiymmärrykseksi. Toisin sanoen; esiymmärryksellä tarkoitetaan tutkittavan ilmiön ymmärtämistä ennen tutkimusaineistoa. Rauhalan holistinen ihmiskäsitys (Rauhala, 2005) pyrkii muodostamaan ihmisestä kokonaisuuden, jossa ihmisen jokainen osa-alue eli psyykinen, fyysinen ja henkinen tulee liittää hänen sosiaalisen elämänsä kenttään. Fenomenologisessa ja hermeneuttisessa ihmiskäsityksessä keskeistä tutkimuksen kannalta ovat kokemus, merkitys ja yhteisöllisyys.

Tutkimukseni kohteena ovat myös äitiydelle tuotetut kulttuuriset odotukset, joita tarkastelen sekä yhteiskunnan asettamien tavoitteiden että äidin todellisuuden kontekstissa. Tutkimuksen tavoitteena on tehdä näkyväksi vaihtoehtoisia tapoja konstruoida äitiyttä riittävän äitiyden näkökulmasta äidin oman todellisuuskokemusten kontekstissa. Äitiyden uhkana voivat olla sekä ulkoiset että sisäiset tekijät. Isän, äidin, muun perheen, isovanhempien ja lähiympäristön tuen puuttuminen voivat olla aiheuttamassa ulkoisia uhkia. Minkälaista uhkaa ymmärtämättömyys, yhteiskunnalliset asenteet, taloudelliset huolet, sairaudet ja muut menetykset vaikuttavat vanhemmuuden laatuun? Sisäisiä uhkia voivat olla vanhempien omat lapsuudenkokemukset, tunteet ja mielikuvat, jotka edelleen voivat vaikuttaa tiedostamattomina tekijöinä vanhemmuudessa (Savonlahti & Pajulo 2001, 330). Riitta Granfeltin (1998, 117) mukaan äitiydestä ei saa kieltäytyä eikä äitiydessä saa epäonnistua.

2.1 Äitiyden tavoittelua

Vanhemmuus on jotakin, joka yhdistää kodin ja perheen yhteen (Kulmala & Vanhala 2004, 98). Huostaanotto-prosessissa keskustellaan ja liikutaan huonon ja hyvän vanhemmuuden rajoilla. Auttamistyö vaatii sosiaalityöntekijältä näin ollen vanhemmuuden rajapinnalla käymistä eli vanhemmuuden kyseenalaistamista. Hännisen (1999; Kulmala & Vanhala 2004,99) mukaan ihmiset rakentavat omaa henkilökohtaista tarinaansa vanhemmuudesta ja suhteuttavat sen kulttuuriseen mallitarinaan. Se on näin ollen prosessi, jossa oma vanhemmuuden pohdinta ja arviointi suhteuttavat ihmisen itsensä ympärillä olevaan ja sitä kautta käsitys itsestä on muodostettavissa (Böök 2001, 15; ks Leonard 1997, 35; Hall 1999; ks. Kulmala & Vanhala 2004).

Juhilan (2004, 23 - 25) mukaan kategoriat tuottavat ihmisille sosiaalisia identiteettejä. Kategoriat määrittelevät suunnistamistamme vinkkejä antamalla, miten ajattelemme ja suhtaudumme toiseen henkilöön. Kategoriat ovat myös aina kiinnitettyjä tiettyihin ominaisuuksiin ja toimintoihin, jotka määrittelevät kategoriaan kuuluvia henkilöitä. Tämän pohjalta myös kulttuurinen tietomme henkilöstä perustuu kategoriseen tietämykseen eikä aikaisempaan tapaamiseen henkilön kanssa. Koska luonnehdinnat ovat vahvasti kulttuurisesti jaettuina, jo pelkän kategorian nimeäminen edesauttaa meitä tietämään, miten kyseiseen kategoriaan kuuluva ihminen käyttäytyy ja minkälainen hän on. Pulmatilanteissa, joissa esim. asiakkaan ja työntekijän välinen rooli on selkeä, kohtaamisen merkityksellisyys tekee näkyväksi myös näkymättömät kategoriat ja kategorisointiin liittyvät odotukset. Ihmisten kategorisoinnilla ja sitä kautta sosiaalisen identiteetin muodostumisella on kaksi puolta. Niillä on sekä yhteiskunnallista että kulttuurista harmoniaa ylläpitävä funktio, joka helpottaa ihmisten kohtaamista erilaisissa tilanteissa. Toisaalta ne tuottavat eriarvoisuutta, jotka liittyvät ihmiset kielteisten ominaisuuksien ja käyttäytymisodotusten mukaisiin kategorioihin. Erving Goffman puhuu klassisissa kirjoituksissaan (1961 ja 1963; Juhila 2004) leimatusta identiteetistä.

Kategorioilla ei sinänsä ole itseisarvoa, vaan niiden tehtävänä on tuottaa asioita ihmisten keskinäisestä toiminnasta (Juhila & Jokinen & Suoninen 2012, 51). Kategorisointia ei tehdä vain kategorisoinnin vuoksi, vaan sen tarkoituksena on hakea vastausta käytännön toiminnan orientoitumiselle. Edwardsin (1991; Juhila & Jokinen & Suoninen 2012) mukaan kategorisoinnin tutkimuksen painopiste on sen tarkastelussa eli siinä, mitä ne tekevät ja tuottavat. Kulttuuriseen kategorisointiin perustuva tieto ja kategorioiden käyttäminen ovat

näin ollen vuorovaikutuksessa toisiinsa, jossa ihmiset ovat tuottamassa niiden voimaa käyttämällä, vastaanottamalla ja neuvottelemalla niistä. Sacksin (1972b; Juhila & Jokinen & Suoninen 2012) mukaan kategorisoinnin luonteen voimaa voidaan ilmaista kuvaamisen tekemisenä ja kuvaamisen tunnistamisena.

Patriarkaalinen kulttuuri määrittelee naisen roolin kiinteästi yhteen naisen ja äitiyden kanssa (Saarikangas 1991,234). Äitiys on tästä näkökulmasta katsottuna kulttuurisesti ja biologisesti tuotettu kutsumus ja naiseuden täyttymys. Se täyttää arki ajattelun mukaan leimatun identiteetin kriteerit ja tiettyyn kategoriaan kuulumisen, joissa ihminen ei voi välttää tilanteita sen määrittelyllisestä näkökulmasta. Äidin omien tunteiden ja tarpeiden tiedostaminen sen sijaan saa aikaan tutustumisen häneen omaan itseensä (Niemelä 1991,112).Toisin sanoen, se antaa sosiaalityöntekijälle mahdollisuuden tutustua myös sellaiseen äitiyden tilaan, joka ei ihanno i ja määrittele äitiyttä vain tietyn kategorian avulla, vaan äidin todellisuuden kontekstissa. Muiden tietoisuuteen omat tarpeet ja tunteet tulevat keskustelun ja ääneen sanomisen kautta eli myös negatiivisille tunteille annetaan mahdollisuus tulla kuulluiksi ja hyväksytyiksi.

2.2 Äitiyden identiteettiä etsimässä

Mitä sisältyy riittävän hyvään äitiyteen? Julkisissa keskusteluissa puhumme riittävän hyvästä vanhemmuudesta, jossa äidin rooli ja identiteetti kyseenalaistuvat lastensuojelun ja erityisesti huostaanoton näkökulmasta. Tarve tämän keskustelun esiin nostamiseen on noussut osaksi omasta käytännön työstäni lastensuojelussa ja osaksi julkisuuden luomasta kuvasta, jossa huostaanotot ovat lisääntyneet ja tutkimustulosta huostaanotettujen lasten selviytymisestä ei kovin runsaasti ole saatavilla. Tulisiko tarpeeksi hyvän äidin sisällön ymmärtämistä laajentaa koskettamaan enemmän äidin omaa käsitystä tarpeeksi hyvästä äitiydestä? Tulisiko äidin oma kokemuksellisuus äitiydestä nähdä ensisijaisena tarpeeksi hyvän äidin määritteenä ja sen pohjalle rakentaa avohuollon tukitoimenpiteitä vahvistamaan äidin kokemuksellista identiteettiä?

Niemelän (2003, 237 - 239) mukaan äitiyden tunne syntyy vauvan ja äidin yhteisen vuorovaikutuksen avulla ja vauvan näkemisenä. Äititunne on kaksivaiheinen prosessi, jossa äiti kohtaa ensiksi lapsensa ja tutustuu häneen ja myös tässä ensimmäisessä vaiheessa lapsi aloittaa kohtaamisen äidin ja muun ulkomaailman kanssa. Toinen vaihe korostaa sekä lapsen

että äidin tunneperäisen minuuden syntymistä omasta itsestään, jossa vuorovaikutuksen avulla vauvalle on syntynyt kuva itsestään ja äidille tunne juuri tämän lapsen äitinä olemisesta. Daniel Stern (1985; Niemelä 2003) on kuvannut äitiminän tuntua ensiksi orastavana äitiyden tunteena ja myöhemmin vuorovaikutuksellisenä tunteena vauvan kanssa.

Ensimmäinen raskaus voi nostaa mieleen myös oman äidin ja sen tunteen merkityksellisyyden, miten äiti on kokenut oman raskautensa ja heidän suhteensa tämän merkityksellisyyden kontekstissa voi tyttären tullessa raskaaksi myös muuttua. Tämän suhteen muuttumisen tuloksena tytärtä kiinnostavat äidin kokemukset raskaudesta ja se, että hän on ollut äitinsä vauva. Mielikuvat vauva – ja lapsuusajan äidistä voivat näin ollen muuttua turvallisemmiksi ja tämä edesauttaa kipeiden asioiden ja pettymysten tunkeutumista äidin ja vauvan väliseen suhteeseen. Äiti antaa mielessään enemmän tilaa vauvalle sellaisena kuin hän on ja tämän tilan antaminen edesauttaa poistamaan muiden ihmisten äidille aiheuttamia pelkotiloja ja mielipahaa.

Ydinitseyden tunne ja ydintoiseus ovat kolmen ulottuvuuden liittämistä vauvan kokemusperäiseen tunteeseen (Stern 1985; Niemelä 2003, 241). Ensimmäinen tunne on se, että vauva kokee olevansa oman toiminnan ja aktiivisuuden aikaansaaja. Toinen liittyy siihen tunteeseen, että vauva kokee itsensä fyysisenä kokonaisuutena omine rajoineen ja kolmas tunne kuvaa sitä olotilaa, jossa vauva kokee omien tunteiden kuuluvan hänelle sekä fyysisesti että psyykkisesti. Neljäs vauvan ydinitsekokemus liittyy siihen, että vauva kokee itsensä tapahtuminen keskellä olevaksi jatkuvaksi olennoksi, jossa säännönmukaisuudet toistuvat. Koska vauvan tunne ydinitseydestä ja ydintoisesta ovat vuorovaikutuksessa tapahtuvaa toimintaa äidin kanssa, niin voidaan olettaa, että myös äiti ollessaan ja hoitaessaan vauvaa kokee äitiyden tunnetta juuri tämän vauvan kanssa ja tunneside vauvan kanssa muodostuu. Äidille muodostuu siis vuorovaikutuksessa ydinitse juuri tämän vauvan äitinä ja ydinkuva toisesta, vauvasta.

Sternin (1995; Niemelä 2003, 25) mukaan äidin sensitiivisyys on kokonaisvaltainen ominaisuus, joka on omaksuttu silloin, kun hän on ollut jo lapsi omalle äidilleen. Sensitiivisyys on näin ollen äidin peritty ominaisuus omalta äidiltä, joka on synnyttänyt mielikuvia todellisista kokemuksista, kun äiti on häntä hoitanut. Toisaalta, sensitiivisyyden muodostajana ovat myös ne oman äidin kokemusperäiset kertomukset ja niihin liittyvät tunteet, joilla äiti on omaksunut tavan olla äiti omalle lapselleen. Äidin sensitiivisyyden pysyvyyteen ja muuttumiseen vaikuttavia tekijöitä ovat äidin kokemat vaikeudet ja toisilta saatu sosiaalinen tuki (Niemelä 2003, 258). Sternin (1995) mukaan äitiyttä voivat olla

rasittamassa kotitöiden jaksamattomuus ja henkinen paine, johon äidillä on oikeus saada sosiaalista tukea. Äidin sosiaalisen tuen saaminen hyödyntää myös lapsen hyvinvointia ja riittävän tuen saamisen kautta äiti jaksaa paremmin keskittyä myös vaikeina aikoina vauvansa tarpeisiin. Siksi äitien kuunteleminen ja heidän elämäntilanteensa tarkka havainnointi auttavat ammatti-ihmisiä selvittämään äidin tarvetta tukeen. Sosiaalinen tuki mahdollistaa näin ollen äidin paremmin jaksamaan lapsensa kanssa ja tukee äidin sensitiivisyyttä ja sosiaalista vuorovaikutusta äitinä olemisessa.

Alkoholi- ja huumeäitien lapsuudenaikaisilla kokemuksilla on havaittu olevan yhtäläisyyksiä emotionaalisen turvattomuuden kanssa. Myös vanhemman tai vanhempien kuolema, avioero, hylkääminen ja erityisesti äidin päihdeongelma, fyysinen ja seksuaalinen pahoinvointi ja usein toistuvat vanhempien väliset riidat ovat vaikuttamassa kokemukseräisen vanhemmuuden rakentamiseen (Savonlahti & Pajulo & Piha, 2003, 328–329). Päihdeongelmaisen äidin persoonallisuudella ja kyvyllä toimia vanhempana on oma merkityksensä lapsen kehitykselle. Tähän ovat vaikuttamassa äidin yksinäisyys ja eristäytyminen omasta perheestä, jolloin äiti hakee väärällä tavalla tukea omasta lapsestaan. Kiinteä suhde myös päihdeongelmaiseen puolisoon voi vaikeuttaa äidin omaa selviytymistä. Toisaalta, jos vain äiti perheessä on väärinkäyttävä, isän tehtävät perheessä lisääntyvät ja kuormittavat parisuhdetta ja parisuhde voi katketa. Tällainen perhetilanne on eristämässä äidin entisestäänkin muista sosiaalisista suhteista, jotka usein ovat rakentuneet päihteiden käytön ympärille. Näiden suhteiden tilalle äiti tarvitsee uusia ystävyys-suhteita, mutta huume - tai alkoholi-ongelma ovat vaikeuttamassa uusien ystävyys-suhteiden muodostumista ja äiti jää äitiytensä kanssa liian usein ilman tukea (Freier ym, 1991; Tarvainen 1997; Holopainen 1998; Savonlahti ym. 2003).

Jokinen (1996, 11-13) perustelee kirjassaan *Väsänyt äiti* teoreettisia näkemyksiä äitiyden harmaan alueen pitämisenä sekä myös kuuntelemisen hämäränä alueena. Jokisen (1996) mukaan ”äidin rooli on tiukempia olemassa olevia sosiaalisia rooleja” ja erilaista ja moninaista äititeoriaa ei paljon ole tutkittu. Kristevan (Jokinen, 1996) mukaan nykyajan äidit eivät kokemuksellisesti tunnista itseään niistä representaatioista, joita on tarjolla. Kristevan oletuksen pohjalta tämä johtunee tietämättömyyden ongelmasta ja tiedon mahdollisuuksien puuttumisen osalta se on vaikuttamassa tiedon representaatioissa. Kristevan (1992,20; Jokinen 1996) kirjoituksen mukaan ”merkittävä on aina merkitystä”, viestintää tai rakennetta, kun taas nainen äitinä on pikemminkin ”omituinen poimu, joka muuntaa kulttuurin luonnoksi, puhuvan olennon biologiaksi”. Toisin sanoen, ei-sanottu, ei-puhuttavissa

eikä esitettävissä oleva painottuu naisen ruumiiseen ja perustuu jonkinlaiseen naiselliseen etiikkaan ja moraalista erotettuun kerettiläiseen etiikkaan, jossa ”ei vältetä lain hämmentävää ja väistämätöntä problematiikkaa, vaan annetaan sille ruumis, kieli ja nautinto”. Kerettiläisyydellä tästä näkökulmasta katsottuna tarkoitetaan sitä, että Neitsyt Maria -kuva tulisi ajatella ja kirjoittaa uudelleen, jotta se ei sulkisi toista naista ulos ja esittäisi yhdestä naisesta ainoalaatuista kuvaa.

Kristevan mukaan nykyneiden kokemukset ja Maria-hahmo eivät tänään ole yhdistettävissä sen ruumiillisen ja kielellisen aspektien kautta. Samaistumisen kautta on yhteisiä tunnuspiirteitä löydettävissä, mutta ei sen nautinnollisessa ulottuvuudessa. Kristevan mukaan se on naisellista paranoiaa, koska maallistuminen on jättänyt naiset rauhaan, sen sijaan tilalle ei ole tullut mitään uutta. Tässä kohdin keretiikkaa tarvitaan, jotta uusia tulkintoja äideistä ja Mariasta voidaan luoda. Jokisen tutkimuksessa (1996, 23) on tarkasteltu erityisesti naisten puhetta kirjoituksena ja hänen huomionsa on kiinnittynyt tilanteisiin, joissa naiset ovat tuottaneet kirjoitusta sen ajallisessa ja paikallisessa merkityksessä ja näiden merkitysten *merkityksistä* äideille. Jokinen (1996) on halunnut naisten kirjoittamisen kautta tarkastella, miten äitisubjekti kirjoittaa ja kirjoittuu. Hän on halunnut nostaa kirjoittamisen avulla esiin äitisubjektina olemisen äidin omien kokemusten kautta sekä nähdä, miten nämä kokemukset representoituvat muulle yhteisölle.

Kirsi Nousiainen (2004,17-19) on kirjassaan ”Lapsistaan erillään asuvat äidit” tarkastellut äidin elämänmaisemaa kahden käsitteen identiteetin ja tilan avulla. Hänen tutkimuksensa käsitteli äitejä, joiden lapset asuivat isien luona. Nousiainen (2004) mukaan identiteetti rakennetaan ja rakentuu sosiaalisten ja tilallisten suhteiden avulla, joissa fyysinen ja mentaalinen kietoutuvat yhteen sosiaalisen tilan kanssa. Fyysisellä paikalla Nousiainen (2004) tarkoitti kotia, joka on rakennettu käytännön ja sosiaalisten suhteiden avulla. Mentaalista tilaa puolestaan määrittelee yksilöllinen kokemus, johon tilan konkreettisten rajojen lisäksi myös tunteet kuuluvat. Mentaalinen tila saavutetaan vuorovaikutussuhteen kautta paikkaan ja toisiin ihmisiin ja jota myös oma yksilöllinen ja sisäinen minä määrittelee. Sisäinen minä Nousiainen (2004) tutkimuksessa tarkoitti ihmisen tajunnan, ajattelun ja sisäisen puheen prosesseja, jotka rakentuvat tarinallisesti vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Nousiainen (2004) tutkimuksessa oli tärkeää löytää sellainen sosiaalitieteiden käsitystä määrittelevä identiteetti, jossa ihminen sekä yksilönä että erilaisissa ryhmissä ja yhteiskuntaan kuuluvana jäsenenä yhteiskunnallis-kulttuurisesti määritellään ajassa ja paikassa. Yksilön toiminnallisen ja

yhteiskunnallisen toiminnan tilaa Nousiaisen (2004) tutkimuksessa eniten puolusti sosiaalipsykologisesti määritelty identiteetti. Sosiaalipsykologinen näkemys kytkee yksilön enemmän yhteen kokemuksen ja toiminnan yhteisöllisissä ja yhteiskunnallisissa vuorovaikutussuhteissa, joissa holistinen ihmiskäsitys ohjaa ihmisen ymmärtämistä ajattelevana ruumiina ja osana laajempaa ekosysteemiä (Burkitt 1991; 1999; Nousiainen 2004, 20).

Ian Burkittin (1999, 14; Nousiainen 2004) mukaan ihmisen ja hänen elinympäristönsä vuorovaikutus muodostuu kolmeen suhteen avulla. Merkittävin on materiaalista ympäristöä muuttavat suhteet, joihin ihmisen todellisuus on vuorovaikutuksellisesti yhteydessä. Toisena hän mainitsee symbolista kommunikaatiota määrittelevät suhteet ja kolmanneksi Burkitt mainitsee suhteet, joissa on vallan käyttöä. Omassa tutkimuksessani materiaalsuhteen ymmärrän avoimuuden tukitoimenpiteiden merkityksen avulla äidin kokemukseen lapsen huostaanotto-prosessissa. Kommunikaation symbolinen merkitys puolestaan liittyy äidin näkemiseen tässä prosessissa ja sen kokemuksellisessa näkyvyydessä. Kolmas eli vallan käyttö näyttäytyy sekä symbolisen että vallan käytön kohtaamisissa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä. Valta on Burkittin teoriaa tulkiten omassa tutkimuksessani kulttuurista suhdetta äitiyttä määritteleviin teorioihin eli äitiyttä määrittelevät teoriat ovat kulttuurisesti tuotettuja. Yhteiskunnallisesti tämä kulttuurisesti tuotettu suhde tulee esille omassa työssäni ja tämän tutkimuksen kannalta sosiaalityön lastensuojelulain antamissa puitteissa, jossa sosiaalityöntekijän toiminta on sitä määrittämässä.

2.3 Äitiyttä kontrollin alla

Tämän luvun tarkoituksena on tuoda esille sosiaalityöntekijän rooli äitiyden kuvan muodostamisessa huostaanotto-prosessin yhteydessä ja huostaanoton jälkeen. Mikä merkitys on lastensuojelun sosiaalityöntekijän ja äidin kohtaamisella sen äitiyttä määrittävässä merkityksessä? Tukeudummeko liian paljon lastensuojelullailliseen kohtamiseen, uskallammeko kuunnella myös äitiä ja hänen kertomustaan lapsen edun toteutumisen näkökulmasta? Tässä kohdoin toivon oman kokemusperäisen lastensuojelutyön näkökulmasta löytäväni sen yhtymäkohdan, jossa sekä äidin omat kokemukset äitiyden määrittelystä sekä lastensuojelulain tarkoittama lapsen etu kohtaisivat.

Lastensuojelun ydintehtävänä on turvata lapsen oikeus arvokkaaseen elämään ja mahdollisuus turvallisiin ihmissuhteisiin. Lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelussa korostetaan myös

lapsen oikeutta olla riittävän kauan lapsi. Lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun muotoja ovat:

- *lastensuojelutarpeen selvitys*
- *avohuollon tukitoimet*
- *lapsen kiireellinen sijoitus*
- *huostaanotto*
- *kiireelliseen sijoitukseen ja huostaanottoon liittyvä sijaishuolto sekä*
- *jälkihuolto*

Lastensuojelulaissa korostetaan vanhempien ensisijaista vastuuta lapsistaan. Perheen ensisijaisen kasvatustuon kautta perheellä on myös oikeus toteuttaa omia kasvatuskäsityksiään ja arvojaan, kunhan ne edistävät ja kehittävät lapsen kasvua ja kehitystä. Perheen tilanteeseen tai kasvatuseräkkeisiin ei saa ilman selkeitä perusteita puuttua. Useimmiten lapsi on vanhemmille tärkeä ja vanhemmat haluavat pitää lapsen luonaan (Taskinen 2009, 14).

Yhteiskunnan tehtävänä on huolehtia lapsen perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumisesta (Taskinen 2009, 14-15). Yhteiskunnan vastuu lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelussa alkaa, jos lapsesta ei pidetä riittävän hyvää huolta. Lastensuojeluviranomaiset puuttuvat lapsen tilanteeseen, jos:

- *kasvuolot vaarantuvat tai eivät turvaa lapsen ja nuoren terveyttä tai kehitystä tai jos*
- *lapsi omalla käytöksellään vaarantaa niitä*

Lapsen oikeuksien sopimuksen periaate korostaa lapsen edun huomioimista lastensuojelulain lähtökohtana, jolloin perhe-elämän ja yksityiselämän suoja väistyy.

Taskisen (2009) mukaan tavoitteena uudessa lastensuojelulaissa on ollut lastensuojelun säädöspohjan selkeyttäminen ja nykyaikaistaminen. Uuden lastensuojelulain pyrkimyksenä on siirtää lastensuojelutoimenpiteiden painopistettä ennaltaehkäisyyn, varhaiseen tukeen ja avohuoltoon. Pyrkimyksenä uudistuksessa on ollut myös lastensuojelun käytäntöjen yhdistäminen eri puolella maata. Yhtenä tavoitteena uudessa lastensuojelulaissa on ollut myös viranomaisten yhteistyö perheiden kanssa. Lastensuojelulain (417/20007 9 luku § 40) mukaan lapsi on otettava sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos:

1) puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä; tai

2) lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään.

Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan kuitenkin ryhtyä vain, jos:

1) 7 luvussa tarkoitetut toimet eivät olisi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi; ja

2) sijaishuollon arvioidaan olevan 4 §:n mukaisesti lapsen edun mukaista.

Huostaanottoon on yhteiskunnan taholta aina oltava riittävät perusteet ja perusteiden tulee olla lapsen edun mukaisia. Lapsen edun arvioinnissa on kysymys kokonaisuuskannasta, jossa lapsen yksilökohtainen tilanearviointi ja erityistarpeet tulee tarkoin huomioida. Huostaanottoa harkittaessa tulee tarkoin selvittää, turvaako sijoittaminen kodin ulkopuolelle lapsen kehityksen paremmin kuin kotiin jääminen. Omassa tutkimuksessani lapsen etua äidin luona kotona oli vaarantamassa äidin päihteiden käyttö. Se, miksi äiti vaaransi lapsensa edun päihteitä käyttämällä tai vaaransiko äiti lapsen edun päihteillä, ovat niitä alakysymyksiä, joihin äidin kokemusten tulkitsemalla ja ymmärtämisellä toivon löytäväni vastauksia.

Kun lastensuojeluilmoitus lapsesta tulee, sosiaalityöntekijän on ryhdyttävä lastensuojelutarpeen selvitykseen (Taskinen 2010, 16). Sosiaalityöntekijän on myös tiedon lapsen tilanteesta saatuaan arvioitava, vaatiiko lapsen tilanne kiireellistä apua. Mikäli kiireellistä avun tarvetta ei synny, lapsen tilanteen kartoitus on tehtävä seitsemän päivän sisällä ja selvitys lapsen tilanteesta tulee olla valmis kolmen kuukauden aikana. Tämän ajan puitteissa sosiaalityöntekijän on yhdessä lasten vanhempien kanssa tehtävä asiakassuunnitelma, josta käy ilmi ne keinot, joilla lapsen hyvinvointia edistetään. Taskisen (2010) mukaan myös vanhemmille tulee laatia erillinen kuntoutussuunnitelma, josta käy ilmi vanhempien kanssa sovittujen tukitoimenpiteiden käyttöönotto ja tukitoimenpiteiden merkitys lapsen hyvinvoinnin edistämiseksi.

Lapsen ottaminen huostaan pakkotoimin on lastensuojelun toimenpiteistä vakavin ja viimesijaisin (Laakso & Saikku 1998, 7). Jos sosiaalityöntekijän arvio lapsen tilanteesta ei heti edellytä välitöntä ja kiireellistä lastensuojelutoimenpidettä, on avohuollon tukitoimenpiteiden merkitys lapsen edun huomioimisen näkökulmasta selvitettävä (Taskinen

2010). Lapsen huostaanotto ja sijoittaminen järkyttävät perheen elämää ja lapsen huostaanotolla ja sijoituksella kotoa pois voi olla kauaskantoisia seurauksia sekä lapsen että vanhempien elämään. Kähkösen (1991; Saikku & Peppi 1998) mukaan biologisten vanhempien mielipiteitä lasten huostaanotoissa on varsin vähän kuultu, vaikka pyrkimyksiä asiakaskeskeisyyteen ja asiakkaiden toiveiden huomioimiseen lastensuojelutyössä on jo löydettävissä 1980-alkupuolelta lähtien. Asiakkaiden toiveiden huomioiminen toimivina subjekteina eikä asiakastilanteiden kohteina käynnistivät tuolloin keskustelut asiakkaan asemasta lastensuojelutyössä (Bardy 1989; Siltanen 1987; Saikku & Peppi 1998). Yksittäiset huostaanottotapaukset aiheuttivat myös julkisia keskusteluja sekä lehdistössä, radiossa että TV:ssä ja sosiaalityöntekijöiden työtavat ja vallankäyttö joutuivat kriittisen keskustelun kohteeksi. Suomalaista huostaanottomenettelyä on arvioitu valitusten osalta myös Euroopan Ihmisoikeuskomissiossa Ranskan Strasbourgissa. Peppi & Saikku (1998) ovat tutkimuksessaan *Hyvä huostaanotto* selvittäneet asiakasvanhempien omakohtaisia kokemuksia ja mielipiteitä huostaanottomenettelyssä, jossa lapsi on tahdonvastaisesti otettu pois vanhemmiltaan. Tutkimuksen nimi *Hyvä huostaanotto* haastaa adjektiivisen sanomansa johdosta lukijan miettimään hyvän yhteistyön merkitystä vanhempien ja sosiaalityöntekijän välillä. Se on haastamassa työntekijän arvioimaan myös asiakkaan eli omassa tutkimuksessani äidin asemaa sekä huostaanottoprosessin aikana että sen jälkeen. Haastavuutta se aiheuttaa työntekijälle silloin, kun on arvioitava ja otettava kantaa myös lapsen myöhempään elämässä selviytymiseen.

Forsberg (1994) on tutkinut sosiaalityön asiakastilanteita ja sitä, miten sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijät tulkitsevat ja käyttävät perhekäsitetä. Tutkimuksessaan hän haki vastausta perhe määrittellelle ja naisen ja miehen asemalle perhetulkinnoissa. Forsbergin (1994, 112) mukaan hyvän ja vastuullisen normista poikkeava äiti joutuu poikkeuksesta sosiaalityöntekijän vastaanotolla kovan kontrollin alle. Kontrollin alle joutuvat niin äidin elämäntavat, miessuhteet, työssäkäynti kuin ystävätkin. Erityisesti sosiaalityöntekijän kontrolli kohdistuu vanhemmuuteen silloin, kun sitä normatiivisesti on eniten loukattu esim. lapsen huolenpidotta jättämisessä (vrt. Silverman 1987, 215; Forsberg 1994). Forsbergin (1994) mukaan tällaisessa tilanteessa äidin/naisen ja lapsen intressit ovat ristiriidassa keskenään ja sosiaalityöntekijät asettuvat lapsen puolelle äitiä vastaan. Isän kohdalla vastaavanlainen tilanne ei sosiaalityöntekijöiden toiminnassa aiheuta yhtä voimakasta kontrollin tarvetta. Ollakseen uskottavia äitejä, heidän tulee sosiaalityöntekijän suosituksesta myös käyttää erilaisten ammattilaisten palveluja äitiyden vaatimuksista selviytymiseksi.

Palvelut ovat näin ollen suunnattu heikolle ja haavoittuneelle äidille ja palveluja tarjotaan ainoastaan lastensa puolesta kamppailevien naisten tueksi.

Laakson & Saikun (1998, 18-19) tutkimuksessa *Hyvä huostaanotto* vanhemmat kokivat, ettei heitä kuultu ennen lapsen huostaanoton valmistelua. Perheisiin kohdistettu kodinhoidon apu ennen huostaanottoa koettiin myös tarkkailuna perhettä kohtaan. Taloudellisen tuen tarjoamisen rinnalle toivottiin muita palveluita ja vanhempien omia ehdotuksia palveluista ei kuultu. Tutkimuksessa tuli esille myös vanhempien pelko hakea apua. Vanhempien haastatteluissa tuli esille seuraavat parannusehdotukset: asioiden puheeksi ottaminen avoimesti ja ajoissa, avoimuuden näkyminen sosiaalityössä, perheen tilanteiden arviointijaksot sekä vanhempien ehdotusten huomioiminen.

Asioiden puheeksi ottamisen riittävän ajoissa voisi vanhempien haastattelujen perusteella tehdä myös joku muu kuin lastensuojelun sosiaalityöntekijä. Ehdotuksia muista työntekijöistä olivat terveydenhoitajat ja päiväkodin opettajat. Myös maallikkotukihenkilöä ehdotettiin, jolla oli samanlainen kokemusperäinen tausta kuin huostaanotettujen lasten vanhemmilla. Avoimuus sosiaalityössä ja vanhempien näkökulmasta näyttäytyi selkeällä kertomisella niistä palveluista, joilla perhettä voidaan tukea. Perheen tilanteen arviointijaksolla vanhemmat tarkoittivat tilanteen todenmukaista arviointijaksoa jossakin laitoksessa. Arviointijakson aikana perheellä olisi mahdollisuus levätä ja aikaa selvittää ongelmiaan. Arviointijaksolla myös tukihenkilön osallisuus suunnittelukokouksissa koettiin tärkeänä tukitoimenpiteenä ja erityisesti vertaistukihenkilön paikka korostui vanhempien haastatteluissa. Vanhempien vastuun lisääntymisen näkökulmasta vanhemmat näkivät omien ehdotusten esittämisen tuovan parannuksia heidän elämäntilanteeseensa.

Nousiainen (2004, 27) mukaan kokemusperäisen äitiyden esiin tuomisessa on kysymys tilan antamisesta ja luomisesta äidille. Tilan antamisen myötä syntyy uutta ymmärrystä äitiydestä, joka on vaikuttamassa muutosten syntymiseen uudenlaisissa äitiyskertomuksissa ja äitiysidentiteettien rakentamisessa. Omassa tutkimuksessani lapsen etua ja hyvinvointia vaaransi äidin päihteiden käyttö, jossa hänen äitiytensä joutui tarkastelun ja kontrollin kohteeksi.

2.4 ”Päihdeäiti” sosiaalityön asiakkaana

”Päihdeäidillä” tarkoitetaan Nätkinin (2006, 6) mukaan julkisuuden luomaa kuvaa huume- tai alkoholiongelmasta kärsivästä äidistä, jossa viranomaiset ovat joutuneet puuttumaan hänen vanhemmuuteensa. Sanana se on ammatillista kielenkäyttöä, jonka avulla edistetään ”päihdeäidin” palvelujen oikeanlaista suuntautumista ja edistämistä. Se on myös hoidon alkuvaiheen kielellistä käyttämistä, jossa hoitoa tarvitsevien ryhmä luodaan. ”Päihdeäiti” käsitettä myös kritisoidaan sen leimaa- antavan ilmaisun ja todellisuutta tuovan määritteensä johdosta. Todellisuuden tuominen tällaisen määritteen avulla tarkoittaa, että myös ilmaisut ”huumevauva” tai ”narkomaanivauva” voivat yleistyä kielenkäytössä. Itäpuiston (2005; Nätkin 2006) mukaan ”päihdeisiä” käsitettä harvoin esiintyy kielenkäytössä. Päihdeongelmaa määriteltäessä voitaisiin vaihtoehtoisesti ottaa kielenkäyttöön päihderiippuvainen äiti, isä tai vanhempi, joka kärsii päihdeongelmasta. Nätkin (2006,24) kysyy tutkimuksessaan, onko äitien päihdeongelman kohdalla keskeisenä kysymyksenä päästä hoidon piiriin yhdessä lapsensa kanssa, vai tuleeko heidät nähdä vastakkaisessa suhteessa toisiinsa, jolloin heidät erotetaan?

Tutkimusten mukaan ”päihdeäidin” asenne äitiyteen ei kovinkaan usein poikkea ei-riskiäitien asenteesta, vaikka puutteita käytännössä hoivaamisen osalta onkin nähtävissä (Bauman; Dogherry 1983; Savonlahti & Pajulo & Piha 2003, 327) . Äidin elämäntilannetta voivat olla vaikeuttamassa huoli lapsen terveydestä ja kehityksestä, syyllisyys, pelko sosiaaliviranomaisten suhtautumisesta sekä psykososiaaliset ja henkilökohtaiset tekijät. Äidin psyykkinen oireilu on nimenomaan yksi tekijä, jonka on todettu vaikuttavan negatiivisesti vanhemmuuteen. Äidin psyykkinen oireilu näkyy päihdehakuksena käyttäytymisenä, retkahduksina sekä hoitajaksojen aiheuttamina poissaoloina (Freier ym.1991;Zuckerman & Brown 1993; Mayes 1995; O’ Connor 1996; Mayes ym. 1997; Beckwith ym. 1999; Hans ym. 1999; Jakobson & Jakobson 2001; Pajulo 2001; Savonlahti & Pajulo & Piha 2003, 328). Myös somaattisista sairauksista aiheutuneet ongelmat sekä päihtyneen äidin vähäinen ja epäasiallinen reagointi lapsen tarpeisiin ovat vaikeuttamassa hoivasuhdetta.

Päihdeäidin kohdalla merkityksenantajana toimivat myös mielikuvat omasta äidistä äitinä ja riskiryhmäksi ovat osoittautuneet ne äidit, joilla mielikuva omasta äidistä puuttuu kokonaan tai on negatiivinen (Savonlahti ym. 2003,329).

Sosiaalityö on tyypiltään sellaista toimintaa, jossa osallisuus ja pulmatilanteet koetaan subjektiivisesti (Heino 1997, 60). Håkan Jennerin (1993; Heino 1997) projektitulokset sosiaalityöntekijöiden toiminnasta osoittivat, että kohdattuja konflikteja ei nähdä eettisinä kysymyksinä, vaan eettiset dilemmat ja probleemat perustuivat heidän puheissaan lakisäädösten tulkintakysymyksiksi. Hydenin (1991; Heino 1997) mukaan lastensuojeluelvitys on jo toteutettujen ja ehdotettujen toimenpiteiden legitimointia.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän työn erityisyys näkyy vaatimuksina sovittaa monenlaisia ristiriitatilanteita oikeudenmukaisesti (Heino 1997, 67- 69). Työntekijän omalla moraalisella tilanearviolla on merkityksensä toimijan tietopitoisessa tai tunnepitoisessa suuntautumisessa. Heino (1997) mukaan toimijoiden tyylierot vaihtelevat sekä itsekseen pohtimisina että dialogina muiden kanssa, mutta myös kulttuuriin koodeihin perustuvina toimintoina. Valinta asiakkuuden tuottamisessa perustuu näin ollen tahtotekoon, jossa sen tavoitteellisuus näkyy asiakastilanteessa työntekijän suuntautumisena niille kentille, joille hän tahtoo asiakkaansa viedä. Heideggerin (1962;Heino 1997) mukaan moraalisen valinnan tekeminen vaatii ihmiseltä itsearvostuksen toteuttamista. Moraaliset arvostukset painottuvat eri tavoin sekä kulttuurisesti että historiallisesti, mutta ne painottuvat myös hetkellisesti kulttuurin sisällä. Tämä moraaliseen arvostukseen perustuva sosiaalityöntekijän toiminnan valinta tapahtuu sekä ulkoisten että sisäisten paineiden alla. Erityisiä valintoja tehdessään lastensuojelun sosiaalityöntekijän on myös pohdittava, kenen etu jää jalkoihin lapsen edun toteutumisen toiminnassa eli kenelle hän on lojaali. Jos työntekijä ei onnistu selvittämään ulkoisten ja sisäistettyjen velvoitteiden välistä lojaalisuusristiriitaa, syyllisyys motivaationtekijänä määrittelee toimintaa, joka ei johdu yksilöstä, vaan toimitsijoista erilaisissa yhteistoimintasuhteissa. Heino (1997) mukaan jokin ulkoinen ilmiö määrittelee lastensuojelun sosiaalityöntekijän toimintaa ja lapsen edun tavoittelemista, jossa sekä ulkoinen että sisäinen toiminta ovat prosessin aikana kiinteässä vuorovaikutuksellisessa suhteessa toisiinsa.

Katja Holopaisen (1998, 19-20) mukaan asenteet, sosiaalinen kontrolli sekä epäitsenäinen asema ovat aikaisemmin huolehtineet naisten raittiudesta. Tutkimuksen (Holopainen 1998) mukaan riskikäyttö ei selity ammatin, koulutustason tai tulotason mukaan, sillä alkoholiongelman esiintyvyys näyttäytyy yhtä paljon kaikissa yhteiskuntaluokissa. Päihdehuollon asiakkaista suurin osa kuuluu kuitenkin alempiin sosiaaliryhmiin. Holopaisen (1998) mukaan päihdeongelmaista naista on vaikea tyypitellä, mutta joitakin yleispiirteitä on

runsaasti päihteitä käyttävien naisten tyypittelyn tuloksena ollut löydettävissä. Tyypittelyn taustatekijöiksi tutkijat ovat löytäneet traumaattisia kokemuksia, kuten isän ja/tai äidin alkoholiongelma, vaikea avioero, inesti jne. Holopaisen (1998) mukaan kulttuuriamme määrittelee yhä voimakas, myyttinen äitikuva, jossa nainen on joko hyvä tai paha – äiti tai huora. Koska nainen ei voi samanaikaisesti olla sekä hyvä että paha, alkoholisoitunut nainen leimautuu helposti huonoksi äidiksi. Myös miehet leimaavat alkoholisoituneen naisen helposti saatavaksi ja alempiarvoiseksi. Tällaisen jaottelun pohjalta naiset kokevat enemmän syyllisyyden ja häpeän tunnetta kuin alkoholisoituneet miehet. Päihdeongelmaisen naisen tuomitsee myös ympäristö ja nainen itse. Tämän tuomitsemisen johdosta nainen ”piilottaa” ongelmansa sekä itseltään että ympäristöltään ja jatkaa normaalin arjen pyörittämistään mahdollisimman pitkälle ja huonon itsetunnon leimaamana.

Heinon (1997, 71- 72) mukaan lastensuojelun asiakkuusmäärittely täsmentyy ja muotoutuu sosiaalityöntekijäsubjektin toimintakäytösten ja yksittäistapausten kautta. Hänen omassa tutkimuksessaan ei ollut kysymys vain sosiaalityöntekijöiden toimintakäsitysten syntymisestä, vaan myös tutkijan tulkintojen perusteista eli sosiaalityöntekijöiden toiminnan tulkitsemisen avulla ymmärretystä käsitteellistämisestä. Heino (1997) on käyttänyt lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden asiakkuusvaiheen määrittelyssä *naksaus*- käsitettä, jonka hän tulkitsee toiminnan jonkin asian hetkellisen vaiheen ymmärtämisenä sosiaalityöntekijän työprosessissa ja lastensuojeluasiakkuuden määrittelemisessä. Tätä naksaus-käsitettä ulkoisen maailman näkökulmasta edustaa jokin sosiaalityöntekijälle kerrottu tieto tai sosiaalityöntekijän oma havainto. Asiakkuutta ei kuitenkaan synny pelkän lastensuojeluilmoituksen tai yhteydenoton perusteella, vaan tarvitaan ”sisäistä naksahdusta”, jossa sosiaalityöntekijän huoli lapsen tilanteesta korostuu. Heinon (1997) tutkimus fokusoi sosiaalityöntekijän sekä sisäisiä että ulkoisia dialogeja itsensä kanssa, kun he miettivät lapsen tai perheen ottamista lastensuojelun asiakkaaksi. Tulkinta asiakkuuden aloittamisesta on näin ollen osa asiantuntijavaltaa ja työyhteisön kulttuuria, mutta myös muiden tahojen kuten asiakkaan, asiantuntijoiden ja viranomaisten määrittelyä asiakkuuden aloittamisprosessissa. Myös tapauksen ominaispiirteet ja sosiaalityöntekijän henkilökohtainen että työyhteisön työkokonaisuus sekä työtilanteen subjektiivinen kokeminen ovat asiakkuuden määrittelytilanteessa läsnä. Lastensuojelun asiakkuutta määriteltäessä korostuu Heinon (1997) mukaan myös työntekijän oma historia ja tulevaisuuden tapahtumat.

Särkelän (2001, 25-26) mukaan ihmisen toimintaa määritellään sekä sisäisen että ulkoisen toiminnan avulla. Ulkoisella toiminnallaan ihminen pyrkii muuttamaan todellisuuttaan ja sisäisellä toiminnallaan hän tuottaa omia ominaisuuksia eli molempien toimintojen avulla ihminen tuottaa itseään. Ihmisen sekä tiedollinen että taidollinen tietämys kasvaa toiminnan myötä. Tämä kaksinainen toiminta on aina yhteydessä ympäröivään maailmaan ja se, minkälaista toimintaa ihminen tuottaa, määrittelee hänen kehitystään. Sekä ihmisen sisäisen että ulkoisen toiminnan ymmärtäminen on tärkeää, kun kysymyksessä on epätarkoituksenmukaisesti toimiva henkilö. Omassa tutkimuksessani uskaltanen olla sitä mieltä, että äidin päihteiden käytön ulkoisen epätarkoituksenmukaisuuden näkyminen sekä ulkoisten toimintaedellytysten puuttuminen johtivat lapsen huostaanottoon. Päihteitä käyttävän äidin kohdalla Särkelän (2001) mukaan uudet toimintaedellytykset voivat näin ollen olla tuottamassa uusia toimintamahdollisuuksia, joilla äidin epätarkoituksenmukaista toimintaa voidaan muuttaa. Nämä toimintaedellytykset eivät ole ”sisäsyntyisiä”, vaan itsensä kehittämisen kannalta hänen on osattava ja haluttava käyttää niitä. Särkelän (2011) mukaan, jos näitä toimintaedellytyksiä ei ole ihmiselle kehittynyt, ulkoisilla toimintaedellytyksillä ei ihmisen toimintaa voida parantaa. Sosiaalityön auttamisen kannalta se tarkoittaa myös ihmisen sisäisen toiminnan kehittymistä ja ongelman näkemistä, jotta hänen ulkoiset olosuhteet olisivat parannettavissa.

Amerikkalaisen filosofin Herbert Meadin (1863-1931; Månssonin 2002, 152 - 153 mukaan) pragmatismi tarkoittaa erilaisten aikaansaannosten ja näkökulmien yhdistämistä ja pragmatismi on tunnustettavissa sen kolmen erityispiirteensä avulla. Tärkein niistä on huomion kiinnittäminen konkreettiseen ja erityisyyteen abstraktin ja universaalien sijasta. Toiseksi, totuuden etsiminen tulee nähdä harvinaisena ja ei-tarkoituksenmukaisena. Kolmanneksi totuuden etsimisen merkitys suhteutettuna ihmisen todellisiin kokemuksiin on sekä tarpeellinen että mahdollinen projekti. Meadin (Månssonin 2002 mukaan), jotta ihminen voi toimia tietoisesti, reflektoida aikaisempia toimintojaan ja nähdä sekä omat että muiden tulevaisuuden toiminnat, hänen tulee tuntee kuuluvansa muiden joukkoon. Muiden joukkoon kuuluminen tämän teorian mukaan tarkoitti kielen avulla syntynyttä tietoa muiden ihmisten kanssa sekä symbolisen suhteen avulla vaihdettua verbaalista ja ei-verbaalista toimintaa. Kun ele tai ääni aikaansaa sekä vastaanottajassa että lähettäjässä saman sisällöllisen merkityksen, voidaan puhua merkittävästä symbolin käytöstä. Mead (Månssonin 2002 mukaan) katsoi, että sosiaalisen elämän todellisuus ja ihmisten välinen vuorovaikutus ovat synonyymejä keskenään.

Särkelän (2001, 24) mukaan auttamistyössä ei tule nähdä vain ihmisen henkilökohtaisia ominaisuuksia eikä elämän-olosuhteita pidä nähdä vain ongelmien syinä, vaan lähtökohtana on nähtävä ympäristön ja yksilön toiminnan kautta kehittynyt suhde. Särkelän (2001) mukaan auttamisen näkökulmasta kysymys kuuluukin, kuinka luoda auttamiskohteelle eli sosiaalityön asiakkaalle sellaiset edellytykset, jotka luovat suotuisuutta sekä hänelle itselleen että hänen ympäristölleen. Suurin vaikutus ihmisen epätarkoituksenmukaisen toiminnan muuttamisessa on nähtävissä henkilön sekä hänen toimintansa ja ympäristönsä välisessä vuorovaikutuksessa. Hyvä asiakassuhde Särkelän (2001, 27) mukaan perustuu suhteeseen, jossa asiakas haluaa työskennellä, mutta myös työntekijän haluun auttaa asiakastaan. Se on vuorovaikutusta, jossa asiakas on subjektivoitu työntekijän rinnalle pohtimaan eri näkökulmiin pohjautuvaa asiakkaan elämäntilanteeseen perustuvaa tarkoituksenmukaista toimintaa. Työntekijä tulee tähän auttamiseen teorioiden ja niiden ymmärtämisen kautta, mutta myös työ asiakkaiden kanssa tulisi muokata hänen käsityksiään ja näkemyksiään asiakkaan auttamisprosessissa. Tutkimuksen (Sorsa & Laijärvi, 2006, 217) mukaan äitien päihdehoitoon liittyvissä kysymyksissä lähestymistavalla on sen yksilöllisessä ja perhekeskeisessä ulottuvuudessa tärkeä merkityksensä.

Aikaisempien äitiyttä koskevien tutkimusten perusteella ja teoreettisen keskustelun yhteenvedona voidaan todeta, että äitiyttä pitkälti arvioidaan äidin ulkoisen toimimisen kautta. Päihdeongelmaisen äidin kohdalla äidin ulkoinen käyttäytyminen näkyy ulospäin ja tämä näkyvyys aiheuttaa sen, että siihen on helpompi myös puuttua. Äitiyttä käsittelevät teoriat ”sanelevat” pitkälti sen, miten äitinä toimitaan ja miten äitinä ei saa toimia. Näin määriteltynä äidin äitinä olemiseen ja toimimiseen vastaus on jo löydetty ja äidin kokemusperäinen ääni ei tule kuulluksi. Kokemusperäisen äitiyden esiin tuominen edellyttää tilan antamista ja luomista äidille, jotta uusia äitiyskertomuksia muutokseen pyrkivässä lastensuojelun sosiaalityössä syntyisi. Lastensuojelun asiakasmäärän kasvun myötä myös erilaisten äitien määrä on lisääntymässä, jonka avuksi tarvitaan lastensuojelun toimintakäytäntöjen kehittämistä. Sen vuoksi koen, että kaikki sellainen tutkimus on tärkeää, jossa äidin oma ääni tulee kuulluksi. Ymmärryksen mukaan äidin kokemusperäisen äänen esiin tuominen auttaisi myös sosiaalityön ammattilaisia kehittämään lisää työvälineitä lastensuojelun sosiaalityöhön. Tähän työhön tarvitaan asiantuntevaa ja kuuntelevaa sosiaalityön ammattilaista, joka näkee äidin sekä sisäiset että ulkoiset toiminnan edellytykset. Nämä molemmat toiminnan edellytykset edesauttaisivat sosiaalityön ammattilaista näkemään äidin kokonaisvaltaisesti ja

tarttumaan niihin äidin voimavaroihin, joita hänellä jo on. Nämä äidin jo olemassa olevat voimavarat voisivat toimia suunnannäyttäjänä, kun lastensuojelun sosiaalityössä ohjaamme äitiä uusille, muutokseen pyrkiville toiminta-areenoille.

Sosiaalityön tarkoituksena on ensisijaisesti tarttua niihin tekijöihin, jotka synnyttävät sosiaalisia ongelmia ja toimia tilanteissa, joissa sosiaaliset ongelmat hajottavat arkielämää ja ihmisen elämän hallintaa. Aikuissosiaalityön määritelmä: Määrittely rakentuu kolmesta elementistä, jotka ovat *ongelma, tavoite ja välineet*. Aikuissosiaalityöllä tarkoitetaan asiakkaan tukemista, neuvontaa ja ohjausta elämän erilaisissa ongelmatilanteissa (Jokinen & Juhila 2008, 16). Sosiaalityö tähtää yhdessä asiakkaan ja hänen verkostonsa kanssa asiakkaan elämäntilanteen parantamiseen, mutta sosiaalityön tarkoituksena on myös auttaa ja tukea asiakasta elämään vaikeuksissa. Tällaisia voivat olla elämänhallintaan liittyvät vaikeudet sekä taloudelliset vaikeudet.

3. Avohuollon tukitoimenpiteet

3.1 Avohuollon tarkoitus ja muodot

Lastensuojelun tutkimuksessa ja käytännön työssä korostetaan perhekeskeistä työtettä ja koko perheen huomioon ottamista (Taskinen 2010, 69-72). Lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteiden tarkoituksena on sekä lapsen että koko perheen tukeminen. Avohuollon tukitoimia voidaan järjestää vain vanhempien ja 12-vuotta täyttäneen lapsen suostumuksella. Avohuollon tukitoimien tavoitteena on lapsen myönteisen kehityksen edistäminen ja palvelut suunnitellaan yhdessä lapsen ja perheen kanssa heidän tarpeidensa mukaisiksi (Taskinen 2010). Avohuollon tukitoimiin on ryhdyttävä viipymättä, jos: 1. Lapsen kasvuolosuhteet vaarantuvat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä. 2. Lapsi käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään. Avohuollon tukitoimien järjestämisvelvollisuudesta vastaa kunnan sosiaalihuollosta vastaava toimielin.

Lastensuojelussa noudatetaan lievimmän riittävän toimenpiteen periaatetta eli avohuollon toimenpiteiden ensisijaista tehtävää lapsen olosuhteiden korjaamisessa (Taskinen 2010, 69). Avohuollon palveluista on lisäksi tehtävä erillinen päätös. Kunnan taloudellinen tilanne ei saa toimia esteenä lastensuojelun avohuollon lakisääteisten tukitoimien järjestämisessä. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on myös riittävän usein tavattava lasta henkilökohtaisesti. Avohuollon tukitoimet voivat koskea mm. perheen asumista, taloudellista tilannetta, lapsen hoito- ja terapiapalveluita, tukihenkilö tai-perhetoimintaa, perhetyötä, perhekuntoutusta, vertaisryhmätoimintaa sekä loma- ja virkistystoimintaa (Taskinen 2010, 72).

Stakesin tilastojen mukaan vuonna 2009 huostaan otettujen lasten määrä oli laskenut 4 %:lla, sen sijaan kiireellisten sijoitusten määrä oli kasvanut 17 %:lla (http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2010/Tr29_10.pdf, luettu 23.3.2012. Stakesin (2009) teettämän tutkimuksen mukaan huostaanotot alkoivat kiireellisellä sijoituksella ja uusissa huostaanotoissa kiireellisten sijoitusten osuus oli noin kolme neljäsosaa. Vajaa viidesosa huostassa olevista lapsista oli tahdonvastaisesti huostaan otettu ja kaiken kaikkiaan kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia ja nuoria vuonna 2009 oli 16 000, joissa 16- vuotta täyttäneiden lasten osuus vastaavaan väestöön suhteutettuna oli huomattavasti suurempi. Ensimmäistä kertaa sitten vuoden 1991 lastensuojelutietojen tilastotutkimusten aloittamisen jälkeen oli sijoitettujen lasten määrässä edelliseen vuoteen verrattuna nähtävissä puolentoista

prosentin laskua. Sen sijaan terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen teettämän tutkimuksen (2009) mukaan lastensuojelun avohuollon asiakasmäärä oli edelliseen vuoteen verrattuna jatkanut kasvuaan n. 5 %:lla.

THL:n teettämän tutkimuksen mukaan sosiaalityön asiakkaana ja avohuollon tukitoimien piirissä vuonna 2009 oli yli 70 700 lasta ja nuorta (Kuoppala & Säkkinen 2010, 1-15). Tilastoraportti tuo esiin avohuollon tukitoimien tärkeän merkityksen lapsen sekä vanhempien tukemisessa ja auttamisessa ja oikein ajoitettu lastensuojelun avohuollon tukitoimi voi olla myös estämässä lapsen huostaanoton. Tilastoraportin mukaan avohuollon asiakasmäärän kasvua on osaltaan selittämässä uusi lastensuojelulaki (2008), joka selkeytti lastensuojelun asiakkuuden alkamisen määrittelyä. Jos lastensuojeluelvitys johtaa lastensuojeluasiakkuuden aloittamiseen, lapselle on tehtävä asiakassuunnitelma. Asiakassuunnitelmassa tulee olla kirjattuna lapsen ja hänen perheensä tuen tarve sekä palvelut ja tukitoimet, joilla tuen tarpeeseen pyritään vastaamaan. Asiakassuunnitelmasta tulee käydä myös ilmi, minkälaisella aikavälillä tavoitteisiin pyritään sekä päivämäärä, milloin asiakassuunnitelma tarkistetaan. Lastensuojelulaissa on luettelo avohuollon tukitoimista, joita kunnan tulee tarvittaessa järjestää. Luettelo ei sulje pois muita kunnan mahdollisia avohuollon tukitoimia, vaan kunnan on järjestettävä palveluita lapsen ja perheen tilanteen huomioiden ([http://www.sosiaaliportti.fi/fiFI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/avohuolto/muuttukitoime](http://www.sosiaaliportti.fi/fiFI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/avohuolto/muuttukitoimet/) t/), luettu 23.3.2012. Avohuoltona kunta voi järjestää lapselle ja perheelle seuraavia palveluita:

- *tukea lapsen ja perheen ongelmatilanteen selvittämiseen*
- *lapsen taloudellinen ja muu tukeminen koulunkäynnissä, ammatin ja asunnon hankinnassa, työhön sijoittumisessa, harrastuksissa, läheisten ihmissuhteiden ylläpitämisessä sekä muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä*
- *tukihenkilö tai -perhe*
- *lapsen kuntoutumista tukevia hoito- ja terapiapalveluja*
- *perhetyötä*
- *koko perheen 37§:ssä tarkoitettu sijoitus perhe- tai laitoshoitoon*
- *vertaisryhmätoimintaa*
- *loma- ja virkistystoimintaa*
- *muuta lasta ja perhettä tukevia palveluja ja tukitoimia*

Muita perhettä ja lasta tukevia palveluita ja tukitoimenpiteitä voivat olla esim. *pienien koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminta, kriisityö ja kriisipäivystys, seikkailu- ja perheleirit, tukiasunnot ja turvakotipaikat, taidelähtöiset menetelmät, vauvatyö, nuorten kanssa tehtävä työ ja läheisneuvonpito*. Lastensuojelun avohuollon tukitoimista on myös valittava se vaihtoehto, jolla vähiten puututaan lapsen ja perheen itsemääräämisoikeuteen ja siksi perheitä ja lasta tulee tukea ensisijaisesti omassa kodissa ja avohuollon tukitoimin (Taskinen 2010, 27).

3.2 Perhetyömallin mahdollisuudet lastensuojeluperheen tukemisessa

Tämän kappaleen tarkoituksena on selvittää perhetyön erilaisia mahdollisuuksia tukea lasta ja perhettä. Lastensuojelussa korostetaan lapsen suotuisan kehityksen ja hyvinvoinnin edistämistä (Lastensuojelulaki 417/2007 § 4). Pykälässä korostetaan lapsen edun ensisijaista toteutumista sekä vanhempien tukemista lapsen edun toteutumisen näkemisessä. Käytännössä se tarkoittaa sitä, että ensisijaisesti lasta ja perhettä on pyrittävä tukemaan avohuollollisilla tukitoimenpiteillä, jollei lapsen etu muuta vaadi. Aikaisemmin perheen selviytymistä auttaneet ammatit kuten kodinhoitajat ja kotiapulaiset sekä toimintatavat kuten lyhytaikainen lastenhoito, siivous sekä sairaan lapsen hoito ovat menettäneet asemaansa kunnallisessa palvelujärjestelmässä (Heino 2008,45). Nämä palvelut ovat paikoin jopa poistuneet kunnan palvelujärjestelmän piiristä. Tilalle tarvitaan uusia perheen selviytymistä tukevia toimintatapoja ja mielestäni sellaisia toimintatapoja, jotka tukevat vanhempien ja lapsen yhdessäoloa. Yksistään uusien toimintatapojen kehittämällä ei lasta ja vanhempia kyetä tukemaan, vaan tarvitaan myös päteviä työntekijöitä tekemään työtä lasten ja perheiden rinnalle. Suomessa 2000-vuoden alku oli perhetyöprojektien aikaa ja projektityön tuloksina on kehitetty useita erilaisia perhettä tukevia työmuotoja (Heino 2008, 23). Ensi- ja turvakotien liitto on ollut mukana kehittämässä päihdeäitien perhetyötä ja kuntoutusta ja tästä on julkaistu useita tutkimuksia ja artikkeleita (Heino 2008,42). Helsingin sosiaaliviraston perhekuntoutustyöryhmän järjestämässä työkokouksessa 19.11.2007 asiantuntijat olivat yhtä mieltä siitä, että erillisiä perhekatkopaikkoja tulee järjestää niin, että lapset ovat mukana. Perhetyötä tehdään lähellä ihmistä, lähellä lasta, äitiä ja isää (Heino 2008, 48). Sitä tehdään myös yksityisellä alueella, jossa perhetyön ja intervention kohde on suhde. Se, miten suhdetyön merkitys ymmärretään, vaikuttaa siihen, miten sosiaalityön riskit nähdään eli sosiaalisten riskien välittävä tekijä löytyy suhteista. Yksi tällainen suhde on emotionaalinen suhde, jonka kautta suhteen osapuolet voivat vaikuttaa ja vaikuttua.

Lastensuojelun perhetyön synty ajoittuu sodan jälkeiseen Suomeen (Reijonen 2005; Heino 9/2008, 20-21). Mannerheimin lastensuojeluliitto oli ensimmäisenä Suomessa järjestämässä kodinhoitajatyönkurseja, joiden tarkoituksena oli avun ja valistuksen antaminen varattomille ja monilapsisille perheille. Ruotsin Hemma hos-malli puolestaan haki terapeuttisen työotteensa avulla keinoja tukea perheen todellista ja konkreettista arjen onnistumista. Suomeen tämä Ruotsin malli tuli tehostetun perhetyön muotona vuonna 1976 yhteistyössä Mannerheimin lastensuojeluliiton ja sosiaalivaltuutuksen kanssa (Nupponen & Simonen 1983; Heino 9/2008). Vuoteen 1980 mennessä jo 80 kuntaa oli ominut tehostetun perhetyön mallin ja erilaisia perhetyömuotoja kehiteltiin myös muiden järjestöjen taholta (Satka 1994, 323-330; Heino 9/2008). Esim. Ensi- ja turvakotien liiton Alvari-perhetyön kokeilun aloittaminen vuonna 1989 laajeni sittemmin 20 paikkakunnalle ja järjestö toi mukanaan Suomeen intensiivisen Families First- kriisiperhetyön mallin.

Suomessa 1980-luvun loppu oli laitosten alasajoja ja vuoden 1983 lastensuojelulaki oli myös osaltaan muuttamassa laitospolitiikkaa ja tuomassa laitoksessa annettavan lastensuojelutyön enemmän perhettä lähemmäksi tukimuodoksi (Tuurala 1992; Heino & Berg & Hurtig 2000; Heino 9/2008). Tämä lähestyminen näittyäytyi käytännön työssä työntekijöiden kotikäynteinä ja yhteistyönä perheiden kanssa jo ennen lapsen sijoitusta sekä myös sijoituksen aikana että sijoituksen jälkeen. Työn sisältö oli perheen ratkaisukeskeistä tukemista ja vahvistamista sekä tulevaisuuteen suuntautuvaa. Forsbergin (1998; Heino 9/2008) mukaan työntekijöille tämä uusi perhettä tukeva suuntautumismuoto oli jo perhetyötä. Myös laitospolitiikan alasajo mahdollisti perhetyön suuntautumisen avohuollon tukitoimenpiteiden suuntaan ja laitostyössä kehitettyjä menetelmiä siirrettiin avohuoltoon. Tämän johdosta myös avohuollon perhetyömenetelmät vahvistuivat, uusia työmenetelmiä kehiteltiin ja lastensuojelun toimintatavoissa oli huomattavissa selkeitä muutoksia. Sisällöllisesti lastensuojelun perhetyöhön muutoksia toivat erilaiset ohjelmat, joiden avulla myös työn intensiteetti ja tavoitteellisuus vahvistuivat.

Vuoden 1990-luvun lama oli vaikuttanut lapsiperheille annetun kodinhoitajan työn vähenemiseen ja suuntautunut tehostetun perhetyön toimintamuodoksi. Vuonna 2003 perhetyötä järjestettiin kolmessa neljästä kunnassa ja 13 % suunnitteli sen aloittamista. Heinon (9/2008) selvityksen mukaan tämän hetkinen perhetyön kattavuus on huomattavasti suurempi, joka näkyy myös kasvavana perhetyöntekijöiden määränä Suomessa. Perhetyö on löytänyt oman paikkansa erityisesti lastensuojelun työmuotona ja sen toimivuutta on ollut

edistämässä erilaiset projektit ja perhetyöntekijöiden into tehdä perhetyötä. Sosionomit (AMK), joiden koulutuksellinen sisältö tähtää työelämään, toimivat tänä päivänä suurimmaksi osaksi perhetyön suorittajina lastensuojelun psykososiaalisessa lähityössä.

Käsitteenä ja ammattikäytäntönä perhetyö on melko uutta, mutta viime vuosikymmeninä se on saanut pysyvän paikan lastensuojelutyössä (Myllärniemi 6/2007,5-7). Granfeltin (1993, 188; ks. Kaikko 2004,12; Myllärniemi 6/2007). Perhetyö on psykososiaalista työtä, jossa sosiaalitieteellinen ajattelu yhdistyy psykologiseen tietoon ja terapeuttiseen kompetenttiin. Se voidaan nähdä myös lastensuojelun perhetyön näkökulmana, jossa työntekijää ohjaa koko perheen hyvinvointi. Myllärniemen (6/2007) tutkimushankkeen ja raportin oli lastensuojelun avohuollon perhetyön sisällöllisen merkityksen etsiminen seuraavien toimenpiteiden avulla:

- käsitteiden, käytäntöjen ja menetelmien jäsentäminen
- perheiden tarpeet ja elämäntilanteet sekä perhetyön keinot vastata niihin
- työn seuranta- ja arviointikäytännöt sekä työntekijöiden osaaminen ja orientaatiot

Perhetyön toiminnan kohteena olivat lapset ja vanhemmat. Käsitteellisestä ja ideaalisesta näkökulmasta perheellä kulttuurissamme tarkoitetaan ydinperhettä ja ydinperhettä määrittelee perheymmärryksemme normitus. Normista poikkeavat perhesuhteet ja sitä määrittelevät perhemuodot kuuluvat lastensuojelun ja perhetyön arkeen ja työntekijöiden puhuvat ja ajattelu normittavat ja vertaavat sitä suhteuttamalla ydinperheen poikkeaviin perhemalleihin. Sosiaaliviraston määrittelyn mukaan ydinperheellä tarkoitetaan yhdessä asuvia, enintään kahden sukupolven luonnolliseksi ryhmäksi tarkoitettua ryhmää. Ryhmä koostuu avo- ja avoliitossa olevista aikuisista ja heidän alaikäisistä lapsistaan, yhdestä aikuisesta alaikäisine lapsineen tai avo- tai aviopuolisosta ilman lapsia. Kotitalouteen kuulumista sen sijaan määrittelee ns. jääkaappiperhe ja biologista ja juridista perhettä hänen vanhempansa, täys- ja/tai puolisisaruksensa sekä lapsen muut huoltajat, holhoojat ja muut elatusvelvolliset. Juridinen perhekäsitys ei vaadi perheen yhdessä asumista. Yksittäinen lapsiperhekäsitys sen sijaan voi tarkoittaa eri perheenjäsenten muodostamaa perhettä (Helsingin sosiaalivirasto; Tilastopalveluyksikkö; Myllärniemi 6/2007).

Usein sosiaalityön asiakkaat ovat kovia kokeneita ja heidän ihmissuhteensa ovat rikkinäisiä ja he kokevat, että viranomaiset ovat pettäneet heidän luottamuksensa ja myös he itse ovat oppineet pettämään muita (Särkelä 2001,35). Perhetyön toteuttamisen kannalta tärkeimpänä keinona nähdään asiakkaan ja työntekijän välinen vuorovaikutus (Myllärniemi 6/2007, 30-

31). Vuorovaikutuksen kohteena on se työ, jota toteutetaan ja, jossa huomio kiinnittyy niihin ilmiöihin ja seikkoihin, jotka ovat esillä ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Perhetyössä interventioiden kohteena ovat perheenjäsenten suhteet, erityisesti äiti-lapsi suhteen keskinäinen vuorovaikutus. Bardy ja Öhman (2007,11-12; Myllärniemi 6/2007) kuvaavat samaa ilmiötä perhetyön interventioiden suhdeperustaisuutena, joka viittaa suhteessa oloon, suhteiden luomiseen ja suhteissa ja suhteiden kanssa työskentelyyn. Lähtöajatuksena on, että perhetyön interventiot toteutetaan suhteissa ja tämän suhteen onnistuminen on luottamuksellisen vuorovaikutuksen edellytys työntekijän ja perheenjäsenten kesken. Perhetyöntekijät nostivat työssään luottamuksellisen asiakassuhteen edellytykseksi asioiden läpinäkyvyyden ja vaikeista asioista suoraan puhumisen. Luottamuksellisuus asiakassuhteessa edellyttää perhetyöntekijöiden mukaan myös ajan ja tilan antamista tuottaa asioita omatahoisesti sekä arvostaa asiakasta ja hyväksyä erilaisuus. Haasteena perhetyöntekijät kokivat yhteistyön kaksinaisuuden, jossa toisaalta heidän tuli motivoida asiakasta hyvään yhteistyöhön ja toisaalta puhua ikävistä asioista, kuten mahdollisesta huostaanotosta, jossa perhetyön tavoitteiden tarkoituksena oli löytää ratkaisuja ja muutosta perheen toiminnalle ja tällä muutoksella kenties estää lapsen sijoitus.

Vanhemmuuden hukassa oloon on vaikuttamassa monenlaiset tekijät ja vastausta sen löytymiseen on haettu monenlaisen eri näkökulman kautta (Salmi & Bardy & Sauli, 2004, 16-38). Työelämän suunnan muutokset 1990-luvun Suomessa selittävät yhtenä ulottuvuutena vanhemmuuden mahdollisuuksia. Toisena ulottuvuutena nähdään, että Suomi on pitkään ollut yhteiskunta, jossa vanhemmilla ei ole mitään kokemusta siinä, miten elää pienen lapsen kanssa. Kokemattomuus näkyy osaksi taitamattomuutena lapsen fyysisen hoidon osaamisessa sekä ymmärtämättömyytenä nähdä lapsi ja hänen tarpeensa. On myös vanhempia, joille vanhemmuuden prosessointi ei tuota vaikeuksia ja he eivät ajattele, että lapsen saamiseen tai lapsen kanssa elämiseen liittyisi vanhempana olon näkökulmasta suuria vaatimuksia tai velvoitteita. Siksi apu ja tuki vanhemmuuden tukemiseen tulisi löytyä arjen konkreettisen asioiden näkemisenä ja mahdollisuutena käsitellä asioita yhdessä muiden vanhempien ja ammattiryhmien kanssa.

Suomessa on kehitelty useita erilaisia toimintatapoja vanhemmuuden prosessoinnin tukemiseen liittyvissä asioissa mm. siten, että päiväkodissa työskentelee perhetyöntekijä, jonka luokse vanhemmat voivat mennä arjen asioistaan kertomaan. Toinen vanhemmuuden tukemisen toimintatapa, jonka Mannerheimin lastensuojeluliitto on kehittänyt, on

perhetyöntekijän kotikäynnin yhteydessä tekemän videoinnin avulla löytää sekä työstää vanhempien ja lasten välisiä konfliktitilanteita ja kommunikaatiotapoja. Myös neuvoloihin perustetut vanhempien vertaisryhmät ovat olleet tukemassa vanhemmuuden prosessoinnin mahdollisuutta ja tukitoimien kohdistamista perhetyön avulla. Vanhempien ja perheen tukemiseen on lukuisissa projekteissa kehitetty monia uusia toimintatapoja, mutta henkilöresurssipulan ja rahan puuttumisen johdosta ne eivät ole toteutuneet käytännön tasolla. Kuntien ja järjestöjen projekteihin investoitu raha ei kuitenkaan tue käytännössä projekteista saatuja tuloksia ja niiden vakiinnuttamista. Tiedon ja toimintatapojen olemassa olosta on tietoa ja tarkasteltavaksi tuleekin Salmen jne. (2004) mukaan esittää yhteiskuntamme tuottamien valintojen näkökulma. Löytyykö yhteiskunnastamme myös kykyä analysoida valintojen seurauksia pitkäjänteisellä suunnitelmalla, jossa rakenteellinen välinpitämättömyys on murrettavissa?

Sosiaalialan tulevaisuuden turvaamisen näkökulmasta, valtioneuvoston periaatepäätöksessä kirjattiin vuonna 2003 tavoite kehittää perhekeskustoimintaa, joka on vastaamassa perheiden tarpeisiin ja on vahvistamassa perheiden keskinäistä vertaistukea. (<http://pre20090115.stm.fi/vk1203683225284/passthru.pdf>) luettu, 25.3. 2012. Tämä tavoite käynnisti Perhe- hankkeen, joka toteutui julkisen ja kolmannen sektorin kumppanuushankkeena osana sosiaalialan ja terveydenhuollon kansallista kehittämishanketta vuosina 2005-2007. Hanke tarjosi yhteistyön kentän samansuuntaisen työn kehittämiseksi eri sektoreiden välillä. Tavoitteena hankkeessa oli yhteiskunnan lapsi- ja perhemyönteisyyden lisääminen ja lasten kasvuedellytysten yhteisvastuun turvaaminen sekä paikallistason yhteisöllisyyden edistäminen. Päätaavoitteena oli saada aikaan eri toimijoiden välinen paikallisella tai seudullisella tasolla toimiva perhekeskus- tai perhepalveluverkostomalli. Kehittämistyön keskiössä Perhe-hankkeessa olivat *vanhemmuuden vahvistaminen, perheiden tavanomaisesti käyttämät peruspalvelut sekä toimijoiden kumppanuus*. Periaatteet hankkeessa rakentuivat lapsi- ja perhepalvelujen kehittämiseen, huoleen vanhemmuudesta, palvelutarpeen kasvuun ja voimavarojen riittävyteen. Edellä mainittuja periaatteita tuki seuraavat syyt: Lapsi- ja perhepalveluiden pirstonaisuus, tiukat sektorirajat, perheen ongelmien monimutkaisuus, työntekijöiden kokema osaamattomuus ja työssä jaksamattomuus. Työntekijät näkivät, että perheen ongelmien monimutkaisuus liittyi työntekijöiden osaamattomuuteen ja työssä jaksamiseen.

3.3 Lastensuojelun avohuollon haasteita tänä päivänä

Särkelän (2001,41-42) mukaan sosiaalista auttamistyötä tukevat auttajan empaattinen kyky, aitous, kunnioitus asiakasta kohtaan ja konkreettisuus. Auttajan empaattisuutta määrittelee myös kyky asettua asiakkaan asemaan ja nähdä tilanne hänen näkökulmastaan. Hyvä auttaja kykenee myös syventämään asiakkaan näkökulmaa omalla ymmärrystä jäsentävällä toiminnallaan, jonka kautta asiakas kokee auttajan aitouden ja vilpittömyyden hyväksi asetettujen tavoitteiden suunnassa. Työskentelyprosessin toimivuus näkyy auttajan tavassa saada asiakas mukaan menettelytapojen ja tavoitteiden näkökulmasta avoimeen työskentelyyn, jossa tutkimuksen kohteena oleva auttaminen on molempien osapuolten nähtävissä. Elekieli viestittää asiakkaalle, miten auttaja asiakkaansa kohtaa. Tärkeintä ei ole työntekijän sanomiset, vaan se, miten työntekijä asiansa esittää. Tässä kohdin työntekijän tulee selvittää itselleen, miten hän asiakkaansa kohtaa, näyttäytykö kohtaaminen asiakkaan kunnioittamisessa ja mihin kunnioitus perustuu. Kohtaamistilanteissa asiakas aistii sekä kunnioituksen että kunnioituksen puutteen. Työntekijän kohdalla asiakkaan kunnioittaminen näkyy sitä vastaavalla ihmiskäsityksellä ja tämän näkökulman vaikutukset näkyvät auttamistyöprosessissa.

Tänä päivänä yhteiskunnan rakenteet ovat sekä muutoksen kohteena että liikkeessä (Heino 9/2008, 35). Tämä muuttumistila on aiheuttamassa epävarmuutta sekä epätietoisuutta sosiaalityöntekijöiden työhön. Kuntarakenne-, palvelurakenne-, palkkaus rakenne-, johtamisrakenne-, ja tehtävärakenneuudistusta koskevat selvitykset ovat sekä rinnakkain että saman aikaisesti rahoitusratkaisuselvitysten alla. Muutosesitykset koskevat myös sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalaa sekä sen alla olevien yksiköiden ohjaukseen, tutkimukseen ja kehittämiseen koskevaa toimintaa. Kunnissa pätevien sosiaalityöntekijöiden pula on aiheuttamassa uusia haasteita, ja se on osaltaan ollut myös vaikuttamassa palvelujärjestelmän valmiuteen vastata ahdingossa olevien lapsiperheiden tuen tarpeisiin. Heino (2009; Honkanen 2010,11) mukaan lastensuojelun avohuollon asiakkaiden määrän lisääntyminen johtuu kuntien peruspalvelujen riittämättömyydestä. Ennaltaehkäisevä lastensuojelun puuttuminen aiheuttaa kunnissa lastensuojelun sosiaalityön asiakkaiksi ”joutumista” ja näin ollen heidät ohjataan avohuollon tukitoimien piiriin.

Samanaikaisesti kun pätevistä sosiaalityöntekijöistä (Heino 9/2008) on pulaa, paineet lastensuojelun sosiaalityössä ovat kasvamassa avohuollon tukitoimenpiteiden muodossa.

Lastensuojelun ja perhetyön kehittämisessä yksi tärkeimmistä kysymyksistä onkin ollut se, miten kunnat ratkaisevat avohuollon palveluiden ja työntekijöiden saatavuuden, jossa sosiaalityö nähdään oman työnsä puolesta puhujana (Heino 9/2008, 35-36). Ainoastaan vuorovaikutussuhteissa työskentelemisen kautta ei toimivaa ratkaisua saavuteta, vaan rinnalle tarvitaan konkreettisia järjestelyitä, jotka vastaavat lapsiperheiden todellisen tuen tarpeisiin vuorokauden ajasta riippumatta. Käytännössä se tarkoittaa tukiasuntojen, työpaikkojen, tukihenkilöiden, taloudellisen tuen, terapian ja vertaisapuryhmien saatavuuden lisäämistä kuntien avohuollon toiminnassa. Heino (1997, 24) tekemän tutkimuksen mukaan, tärkeää on tehdä näkyväksi ne sosiaalityön käytännöt, joilla autetaan kehittämään lastensuojelun avohuollon sosiaalityötä. Se tarkoittaa avohuollon vaihtoehtojen peilaamista todellisiin ongelmiin ja ennaltaehkäisevän toiminnan huomioon ottamista. Puhe ennaltaehkäisevästä tai rakenteellisesta toiminnasta voi konkretisoitua ainoastaan käytännön toiminnan kautta.

Särkelän (2001,50-51) mukaan asiakkaan auttamisessa on kysymys asiakkaan subjektivoimista. Työntekijän tehtävänä on auttaa asiakasta sellaisille toiminta-areenoille, jossa asiakkaan ongelma määrittää hänen suoriutumistaan. Asiakkaan näkeminen muutoksen pyrkivällä toiminta-areenalla onkin vaikeampaa ja siksi asiakas ”näkyikin” auttamistyössä lähinnä niillä toiminta-areenoilla, joissa hän jo on. Särkelän (2001) mukaan asiakkaalle on kuitenkin luotava hänen suoriutumistaan edistävä toiminta-areena, jossa hänen subjektiivinen asemansa ja merkityksensä näkyvät. Aikaisempina vuosikymmeninä perinteinen sosiaalitoimistosta johdettu lastensuojelu ei tukenut perheitä tai äidin ja lapsen yhteenkuulumisen asemaa, vaan se nivoutui lähinnä lapsen suojelemisyrytykseen ”pelastaa lapsi äidiltä”(Nätkin 2006, 30-31). Tänä päivänä lasta ja äitiä tuetaan ja autetaan niiltä osin kuin se on mahdollista ja äiti ja lapsi pyritään pitämään yhdessä. Päihdeongelmaisen äidin kohdalla se konstruoituu mahdollisuuksiin päästä irti päihdeistä, eikä päihdeongelma välttämättä johda huostaanottoon.

Taipaleen (Nätkin 2006, 208-209) mukaan hoitotyössä painotetaan tuen antajalta tuen tarpeen tunnistamista, jonka perusta löytyy luottamuksellisesta vuorovaikutussuhteesta. Koska hoitotyö painottaa potilaan itsemääräämisoikeutta ja itsehoidon tukemista, sen oma-aloitteinen näkökulma ei näin ollen aina löydä oikeita tukimuotoja päihdeongelmaisen auttamiselle. Jos asiakas tässä asemassaan on aktiivinen osapuoli, tukea ja apua tarjotaan vain tarvittaessa. Toisaalta päihderiippuvuuden sairautta kantavan diagnoosin kautta, kieltäytyminen avusta ja tuesta kuuluvat sairauden luonteeseen. Moraalilla tarkoitetaan ihmisen oikeutta valita

tekemisiään (Särkelä 2001,112-113). Moralisoimisen estämiseksi saatamme sosiaalityön auttamisessa vältellä moraalin käsittelyä, joka on yksi ihmisen toimintaa ohjaava tekijä ja jota ei tulisi vältellä asiakastyössä. Hyvän tai pahan, oikean tai väärän käsitteleminen tuottaa mahdollisuuden valita toisin eli oman moraalin mukaisesti. Ihminen ei voi moraalisesti olla vastuussa sellaisesta teosta, josta hän ei ole ollut tietoinen tai jota hän ei ole osannut ennustaa. Päihdeongelmainen ei näin ollen ole valinnut päihdeongelmaiseksi tulemista, vaan hän on valinnut päihteen käytön tietyissä tilanteissa, joissa se vastaa tarkoituksenmukaisuuttaan. Päihderiippuvuuteen vaikuttavia syitä sen sijaan on haettava sekä tiedollisista että tiedostamattomista syistä kuin sattumistakin. Ihminen ei kuitenkaan Särkelän (2001) mukaan voi ”piiloutua” valinnan mahdollisuuksista johtuvien puutteiden taakse eikä vapautua moraalisesta vastuustaan, kun hän tekee valintojaan niitä mahdollistavien edellytysten luomisessa.

Gollinin (1998; Sahlin 2008, 111) mukaan ontologisessa oletuksessa on kysymys fyysisen maailman - luonnon, materiaalisen - ja sosiaalisen välisistä eroista, jotka sisältävät instituutioita, tekoja ja suhteita. Myös kolmas taso eli problematiikka on liitettävä tähän operaatioon mukaan. Ongelmaa voidaan määrittellä ilmiönä, joka sisältää kolme tarpeellista elementtiä: se on olemassa, se on vahingollinen ja siihen on ainakin potentiaalisesti olemassa ratkaisu. Objektiviivisen perspektiivin mukaan ongelma on olemassa siitä huolimatta tietääkö joku sen tai ei. Ongelmalla on ontologisesti objektiviivisiä ominaisuuksia, kuten esim. kivillä ja koneilla. Konstruktionistit haastavat tämän näkökulman, koska he näkevät ongelmat kollektiivisten määrittelyprosessien (Blumer 1971) kautta, jossa jotakin konstruoidaan olemassa olevaksi, vahingolliseksi ja mahdolliseksi korjata. Särkelän (2001, 24) mukaan ihmisen auttamisessa ongelmana ei tulisi nähdä hänen henkilökohtaisia ominaisuuksiaan eikä hänen elämänolosuhteita tule tarkastella vain ongelmien syinä. Lähtökohdaksi sen sijaan tulee ottaa yksilön ja ympäristön välisessä toiminnassa kehittyvä suhde, jossa vaikuttamalla sekä henkilöön, ympäristöön ja häneen itseensä luodaan edellytykset auttamistyön onnistumiselle.

4. Tutkimuksen toteutus

4.1 Lähestymistapa ja metodologiset lähtökohdat

Tarkoitukseni on tutkia äitiyteen liittyviä kokemuksia lapsen huostaanoton jälkeen yhden äidin kokemana ja kertomana. Tutkimukseni tavoitteena on saada ymmärrystä siitä, miten äitiys koetaan ja miten sitä määritellään. Tässä tutkimuksessa haetaan vastausta myös avohuollon tukitoimenpiteiden merkitykselle lapsen huostaanoton jälkeen. Tiedostan eettiset haasteet omassa tutkimuksessani ja siksi pyrin välttämään etukäteisolettamuksia, jotta mahdollisimman puolueettomasti kykenen ”pääsemään kiinni” äidin todellisuusmaailmaan hänen kokemustensa ymmärtämisessä ja tulkitsemisessä.

Aineiston keruu ja käsittely kietoutuvat kvalitatiivisessa tutkimuksessa yhteen ja jo aineistonkeruun yhteydessä tutkijan tulee hallita analyysiin liittyvän tulkinnan osaaminen (Hakala, 2010,18-19). Tutkija on myös aineistoa kootessaan joutunut tekemään alustavaa tulkintaa tutkimuskohteestaan ja tämä tulkinta on voinut vaikuttaa aineistonkeruun jatkuon, kohdejoukon rajaamiseen tai jopa tehtävänasettelun muodostumiseen.

Tutkijalle hypoteesittomuus laadullisessa tutkimuksessa tarkoittaa sitä, ettei hänellä ole aikaisempia ennakkokäsityksiä tutkittavasta ilmiöstä tai tutkimuskohteen tuloksista (Eskola & Suoranta 1999, 19). Havaintomme rakentuvat kuitenkin aina aikaisempien kokemusten varaan. Eskola & Suorannan (1999) mukaan tutkijan on tärkeää tiedostaa omassa tutkimuksessaan mahdollisten ennakkokäsitysten olemassaolo uuden oppimisen näkökulmasta ja otettava se näin ollen huomioon tutkimuksen esioletuksina.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkija määritellään ”jonkinlaiseksi sisäpiirin tarkkailijaksi” ja siksi tutkijan tulee tutkimusta tehdessään tarkoin huomioida oman roolinsa merkitys (Hakala 2010,19). Tutkijan on myös tässä roolissa tiedostettava tutkimuskohteen elämänrytmin ja tutkijan tunteiden sekoittuminen tutkimuksen tekemisessä. Toisaalta tutkijan subjektiivisuus laadullisessa tutkimuksessa voi olla myös tarkoituksellista ja kuulua tutkimuksen kuvan määrittelyyn.

Tuon tutkimuksessani esille auttamistyön näkökulmaa ja auttamistyön merkitystä äidin kokemusten ymmärtämisessä ja tulkitsemisessä.

Metateorian ja tutkimukseni lähtökohtana äidin kokemusten ymmärtämisessä ja tulkitsemisessa on Lauri Rauhalan (2005) holistinen ihmiskäsitys, joka punaisena lankana ohjaa muuta kokemuksesta saatua tietoa. Tutkimukseni teoreettisena viitekehystenä on äitiyttä määrittelevät teoriat.

Tutkimuskysymykseni ovat: 1. Minkälaiset olivat kokemuksesi huostaanotto-prosessin jälkeen? Minkälaisia kokemuksia sinulle syntyi huostaanotto-prosessin jälkeen? 2. Minkälainen merkitys avohuollon tukitoimenpiteillä oli lapsesi huostaanoton jälkeen? Koitko, että sinua tuettiin tarpeeksi avohuollon tukitoimenpiteillä? Olisitko toivonut enemmän tukea? 3. Miten koit itsesi äitinä huostaanoton jälkeen?

4.2 Fenomenologis - hermeneuttinen tutkimusote

Pyrin tutkimuksessani toteuttamaan hermeneutiikkaan perustuvaa ymmärtämistä ja fenomenologian tapaa antaa merkityksiä kokemuksille. Laineen (2007, 28) mukaan filosofisia ongelmia tutkimuksessa voivat aiheuttaa ihmiskäsitys eli millainen ihminen on tutkimuskohteena ja tiedonkäsitys eli miten tutkimuksen kohteesta voidaan saada tietoa ja minkälaista se on luonteeltaan. Kun tutkimme ihmistä fenomenologisesti, vastausta siihen on haettava ihmiskäsityksen kautta. Ihmiskäsityksellä tarkoitetaan ihmisen erottautumista muista ilmiöistä ja olioista (Varto 1992, 30-31). Ihmiskäsityksen olemukselliset määritteet luonnehtivat ihmistä yksilöstä lähtien ja suhteellisten piirteiden kautta ihminen on suhteessa ympäristöönsä. Laadullisessa tutkimuksessa sekä olemukselliset että suhteelliset piirteet ovat tärkeitä. Kun tutkija on ryhtynyt pohtimaan kysymyksenasetteluaan, hänen ihmiskäsityksensä perustana ovat sekä tiedostetut ja tiedostamattomat oletukset ja ratkaisut sen ontologisen erittelynsä näkökulmasta. Laadullisessa tutkimuksessa tutkittavan erityislaadun tunnistamisessa tarvitaan sen olemassa olevan erittelyä, ontologista erittelyä. Se tarkoittaa sitä, että kunkin kohdalla pystytään selvittämään se tapa, jolla kukin on itsensä. Ihmiskuvalla sen sijaan tarkoitetaan tieteellisen tutkimuksen luomaa kuvaa ihmisestä, joka voi tieteestä riippuen olla erilainen ja ihmiskuva on aina yksityiskohtaisempi kuin ihmiskäsitys. Ihmiskuvan operaationalistavan voiman kautta syntyneet tutkimusoletukset ovat kohdallisia vain, jos niiden perustana oleva ihmiskäsitys on kohdallinen. Laineen (2007) mukaan fenomenologisessa ja hermeneuttisessa ihmiskäsityksessä tutkimustiedon kannalta keskeisiä käsitteitä ovat kokemuksen, merkityksen ja yhteisöllisyyden käsitteet. Tietokysymyksinä tutkimuksessani ovat ymmärtäminen ja tulkitseminen.

Kaikkien ihmistutkimusten takana on jonkinlainen käsitys ihmisestä (Laine 2007, 28-30). Fenomenologiassa tutkitaan ihmisen kokemuksia ja niiden suhdetta ihmisen todellisuuden maailmaan. Ihminen elää kehonsa kautta, havainnoi ja jäsentää ymmärtämisen avulla koettua kokemustaan. Kokemus on näin ollen vuorovaikutuksellinen suhde todellisuuden kanssa ja fenomenologia tutkii ihmisen suhdetta omaan elämäntodellisuuteensa. Fenomenologinen lähestymistapa maailman on intentionaalinen eli kaikki merkitsee meille jotakin. Se tarkoittaa, että todellisuus havaintoina näyttäytyy havaitsijalle kohteen pyrkimysten, kiinnostusten ja uskomusten valossa. Eli voimme ymmärtää ihmisen toiminnan tarkoitusta kysymällä: Mitkä ovat ne merkitykset, joiden pohjalta hän toimii? Fenomenologisessa tutkimuksessa kokemukset muotoutuvat merkitysten avulla. Kokemusta määrittelee tarkoitushakuisuus ja tämän määritelmän avulla myös maailma näyttäytyy meille erilaisina merkityksinä. Todellisuuden merkitykset sen sijaan perustuvat yhteisöllisyyteen, johon olemme kasvaneet. Todellisuus on erilaisten merkitysten muodostamaa elämismaailmaa, jota kulttuuri sekä asioiden erilaiset merkityssuhteet ihmiselle määrittävät. Yhteisönä meillä on myös samanlaisia piirteitä ja yhteisiä merkityksiä ja tämän vuoksi jokainen kokemus tuo esiin myös jotain yleistä. Tieteellinen ajatus vierastaa usein yksilöllisen erilaisuuden merkitystä sen yleistämistä intressinsä vuoksi.

Tulkinnalla ja ymmärtämisellä on eri merkityksensä tutkimuksessa (Varto 1992, 64). Tulkinnalla tutkimuksessa tarkoitetaan empiirisesti saavutettujen merkityssuhteiden purkamista. Kun empiiristä ihmistutkimusta tehdään, tutkija joutuu tekemisiin monenlaisten ja monentasoisten tulkintaongelmien kanssa. Tulkinnassa tulkintaongelmia voivat aiheuttaa mm. kielelliset ilmaukset, sosiaaliset rakenteet, organisaatiot ja artikuloinnit. Epätietoisuus tutkijan tulkinnassa voi johtaa siihen, että tutkijan on luotettava pelkkään intuitioon tulkinnasta annettujen ohjeiden ohella. Ymmärtämisellä tulkinnassa tarkoitetaan tutkimuskohteen tematisoivaa luomista, jossa ohjeistuksen mukaisella uudella kokonaisuudella tutkija ottaa haltuunsa tutkimuskohteesta saadun mielen. Lähtökohtana tässä uudessa kokonaisuudessa on, että tutkimuskohde nähdään autonomisena ja ulkopuolisena ja toisaalta se, miten tutkija ymmärtää tutkimuskohteen sillä hetkellä. Ongelmaa voi aiheuttaa tutkijoiden saman tutkimuskohteen erilaiset tematisoinnit ja näin ollen samasta tutkimuskohteesta voi syntyä erilaisia tutkimustuloksia. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että tutkimuskohdetta voidaan mielivaltaisesti merkityksellistää, sillä hermeneuttisen periaatteen mukaan kohteen mieli on sen ymmärtämisessä ja pysyy samana lukutavasta lukutapaan.

Hermeneuttisella kehällä tarkoitetaan tutkimusaineiston kanssa käytävää dialogia sen ymmärtämisen lähtökohdista käsin ja toisaalta palaamista sen oivaltamiseen ja ymmärtämiseen takaisin (Varto 1992, 69). Tutkijalle omien lähtökohtien ymmärtäminen on vapauttavaa ja uuden lähtökohdan ymmärtäminen vaatii siihen takaisin palautumista. Tutkimuksessa se tarkoittaa sitä, että tutkijan on irtauduttava tutkimuskohteen mielen saavuttamisen vuoksi tutkijan omista lukutapaa koskevista piirteistä, jotka eivät liity itse kohteeseen. Hermeneuttisen filosofian projekti näyttäytyy jokaisessa uudessa lukutavassa kahtena eri asiana: Tutkimuskohteen mielen lähemmäksi vieminen tutkimuskohteen olennaisten todellistumisten suunnassa ja tutkijan itseymmärryksen syventämisessä. Näiden kahden asian kehittyminen yhdessä hermeneuttisessa tarkastelussa mahdollistavat tutkimuskohteen ja oman lukutavan erottamisen ja muiden lukutapojen ymmärtämisen. Merkitykset ja merkityskokonaisuudet tässä tutkimuksessa ovat muotoutuneet oman lukutapani kautta ja erityisesti sen ymmärtämisen näkökulmasta. Hermeneuttisen kehän merkitys tutkimuksessa on tulkinnan kautta saavutettu ymmärtäminen sen osien ja kokonaisuuksien muodostamisessa.

4.3 Syvähaastattelu aineistonkeruumenetelmänä

Koska tutkimuksessani halusin saada enemmän ymmärrystä äidin kokemuksille lapsen huostaanoton jälkeen, koin syvähaastattelumenetelmän ainoana vaihtoehtona aineistoni keräämiselle. Toisena vaihtoehtona mielessäni oli ollut myös aineiston kerääminen kirjoituspyynnöllä, mutta kirjoitusten tutkiminen ei olisi mahdollistanut tarkentavien kysymysten tekemistä haastateltavalle. Henkilökohtaisesti koin, ettei kysymysten tekeminen jälkikäteen olisi ollut helppoa aineiston herkän luonteen johdosta. Tutkimushaastattelu perustuu pohjimmiltaan samoilla periaatteilla kuin asiakkaan kohtaaminen lastensuojelun sosiaalityössä. Se on kielellistä vuorovaikutusta, joka luo mahdollisuuden molemmille osapuolille saada ja luoda uutta tietoa. Tutkittavani motivaatio haastatteluihin ryhtymisessä oli saada terapeutista apua ja tukea myös itselleen. Haastattelijan intresseissä puolestaan oli äidin haastattelujen avulla saavuttaa sellaista tietoa, joiden avulla avohuollon tukitoimenpiteitä voitaisiin kehittää.

Syvähaastattelun juuret ovat terapeuttisessa ja psykiatrisessa haastattelussa, mutta se tarjoaa myös tiedonhankintamenetelmänä mahdollisuuden syvempien sosiaalisten kontaktien luomiseen (Siekkinen 2010, 44-45). Syvähaastattelun katsotaan soveltuvan esim.

arkaluontoisten asioiden sekä menneisyyden tapahtumien asioiden tarkasteluun. Syvähaastattelun tarkoituksenmukaisuus tutkimusmenetelmänä tulee esille silloin, kun tutkimuksessa etsitään jotakin yksittäistä tietoa tai tutkija on kiinnostunut jostakin poikkeavasta ja uudesta lähestymistavasta tai asiantuntijan näkemyksestä. Syvähaastattelun erityispiirteiden johdosta haastattelu voi kestää kauan ja käsittää useampia haastatteluistuntoja.

Haastattelijalla on oma tärkeä positionsa, kun syvähaastattelua tehdään. Haastattelun tulosta leimaakin pitkälti haastattelijan kyvyt mukautua eri tilanteisiin, vuorovaikutukselliset taidot, persoonalliset ominaisuudet ja aitous (Siekkinen 2010, 52-53). Tärkeintä on saada haastateltava puhumaan hänelle vaikeistakin asioista ilman, että se synnyttää haastateltavassa suosiota tai epäsuosiota vastauksien palautteena. Siksi tutkimuksen avainkysymys perustuukin luottamukseen haastattelijan ja haastateltavan välillä. Empatian ja ymmärryksen näyttäminen ilman tuomitsemista on hyvän haastattelusuhteen edellytys. Sosiaalinen vuorovaikutus näkyy haastateltavalle haastatteluhetkellä avoimena ja rehellisenä läsnäolona. Avoin ja rehellinen haastattelutilanne näyttäytyy molemmille osapuolille myös molempien osapuolten näkemysten ja mielipiteiden huomioimisella. Haastattelijan näkemykset ja mielipiteet eivät kuitenkaan ole pääroolissa, vaan niiden tehtävänä on saada asiakas mukaan vuorovaikutukselliseen yhteistyöhön. Tutkijan kokemuksellisuus ja avoin oppiminen vuorovaikutustilanteissa sen sijaan edesauttavat luovan ja emotionaalisen suhtautumistavan avulla tutkimaan ihmistä ja hänen elämäkokemusten merkitystä. Haastateltaessa ihmistä, tutkijan sokeat pisteet löytyvät niiltä alueilta, joissa hän on liian epäemotionaalinen. Toisaalta tutkijan liiallinen emotionaalisuus voi kostautua tutkijalle siten, että hän menettää objektiivisuutensa tutkimuskohteeseen. Tutkijan omien kipeidenkin kokemusten kohtaaminen itsetutkistelun kautta mahdollistaa toisen ihmisen kokemuksen kohtaamisen.

Siekkisen (2010, 51) mukaan tärkeintä hermeneuttisessa näkemyksessä on ymmärtää merkityksen löytäminen eli mitä tutkimuksessa pyritään hakemaan. Ymmärtämisessä ei haeta selitystä merkitykselle, joka aiheuttaa ilmiön, vaan tutkijaa kiinnostaa tutkittavan ihmisen elämä sen osamerkityksineen. Hermeneuttisen näkökulman tarkoituksena on ymmärtämisen avulla hakea vastausta tutkittavan elämästä ja hänen suhteestaan omaan taustaansa.

4.4 Tapaustutkimus: Yhden äidin haastattelu

Koska haastateltavani oli lastensuojelun sosiaalityön asiakkaani, oli helppo ottaa häneen yhteyttä. Tunsin asiakkaani avoimen keskustelutavan ja se rohkaisi minua pyytämään häntä tutkimukseeni haastateltavaksi. Haastateltavani oli aikaisemmin eräässä asiakastilanteessa kertonut minulle, ettei ymmärrä miksi hänen lapsensa on huostaanotettu. Nämä asiakkaan sanat olivat jääneet mieleeni ja tulivat uudelleen esiin silloin, kun aloin miettiä pro gradu-tutkielmani aihetta. Koin, että näiden sanojen sisällölle vain asiakkaani osaisi antaa vastauksia ja siksi päädyin tapaustutkimuksen tekemiseen. Kun otin haastateltavaani yhteyttä, kerroin hänelle, miksi halusin juuri hänet ja hän lupasi miettiä asiaa. Asiakkaani otti minuun yhteyttä seuraavana päivänä ja kertoi suostuvansa haastateltavakseni. Suostumustaan haastatteluihin hän perusteli sen mahdollisella terapeuttisella vaikutuksella.

Haastateltavani suostui tutkimukseeni harkittuaan asiaa. Tämän halusin tuoda esille siksi, että en suostutellut asiakastani ryhtymään tutkimukseni haastatteluun. Eskolan ja Suorannan (Lehtomaa 2005, 169) mukaan haastattelutilanteen vapaaehtoisuus on fenomenologisen tutkimuksen kannalta otettava erityisen vakavasti.

Omassa tutkimuksessani haastattelen yhtä huostaanotetun lapsen äitiä ja tapaustutkimuksena se luo minulle haasteita ei vain tutkijana, vaan myös ihmisenä ja äitinä tulkita ja ymmärtää toisen ihmisen ja äidin kokemusmaailmaa, jossa molempien osapuolten kokemuksia yhdistää kuva äitiydestä.

Robsonin (2002, 177-179) mukaan tapaustutkimuksessa on kysymys yksittäisen ryhmän tai organisaation tilanteesta, josta olemme kiinnostuneita. Seuraavat seikat ovat Robsonin (2002) mukaan tärkeä huomioida, kun tapaustutkimusta tehdään. Ne ovat: a) strategia on enemmän asenne tai lähestymistapa kuin havainnointi tai haastattelumenetelmä b) laajemmassa merkityksessä tutkimus tai arviointi, c) empiirinen kokoelma siitä, mitä tapahtuu eli todisteiden keräämistä, d) erityinen tutkimus erityisestä tapauksesta, d) keskittyy ilmiöön sen omassa kontekstissa, jossa raja ilmiön kontekstissa ei ole selvä, e) totuuden tai datan kerääminen useita menetelmiä käyttämällä. Oman tutkimukseni kannalta tutkimusasenne ja ilmiön tutkiminen sen omassa kontekstissa, jossa raja ei ole selvä sekä todisteiden kerääminen ovat kokemuksellisuuden näkökulmasta tärkeitä.

Yhden äidin haastattelun katson täyttävän myös erityisen tapauksen kriteerit.

Valsinerin (1986) mukaan yksittäisen tapauksen tutkiminen vaatii aina suunnitelman, kun tietoa ihmisistä tapaustutkimuksen avulla pyritään kasvattamaan (Robson 2002, 179). Robsonia tulkiten, tapaustutkimus vaatii tarkan suunnitelman, jossa tutkijan asenteella tai lähestymistavalla on keskeinen merkitys ilmiön ymmärtämiseen sen omassa kontekstissaan. Mielestäni tämä on tutkimukseni kannalta se seikka, jonka huostaanotetun lapsen äidin kokemusten tulkitsemisessä ja ymmärtämisessä toivon saavuttavani.

Tapaustutkimuksessa ei pyritä tilastollisiin yleistettävyyksiin, vaan siinä pyritään kuvailemisen avulla tuottamaan yksityiskohtaista ja intensiivistä tietoa ilmiöstä (Saarela-Kinnunen & Eskola 2010, 189-190). Käsitteenä tapaustutkimus on monisyinen, mutta sille luonteenomaisia ominaisuuksia ovat yksilöllistäminen, kokonaisvaltaisuus, monitieteisyys, luonnollisuus, vuorovaikutus, mukautuvaisuus ja arvosidonnaisuus (Syrjälä & Numminen; Saarela jne. 2010). Tapaustutkimusta ei voida pitää ainoastaan tiedonkeruun tekniikkana, koska tapaustutkimuksessa käytetään erilaisia tiedonkeruun- ja analyysin tapoja. Myös useiden eri tieteenalojen parissa tehdään tapaustutkimusta, kuten esim. kauppatieteissä, oikeustieteissä, sosiologiassa ja psykologiassa. Kritiikkiä tapaustutkimus on saanut sen edustettavuuden puutteesta sekä tutkijan puutteellisesta kurinalaisuudesta tutkimusaineistoa ja analysointia kohtaan. Hamel ym.(1993; Saarela jne. 2010) mukaan tutkijan puutteellinen kurinalaisuus liitetään yhteen tutkittavan subjektiivisuuden kanssa ja sen vaikutus tutkimuksen objektiivisuuden näkökulmasta on aiheuttanut kritiikkiä. Aineistolähtöisestä analyysistä puhutaan teorialähtöisen analyysin vastakohtana ja tämä ajattelutapa suosii tapaustutkimuksen tekemistä. Tämä ajattelutapa suosii myös kerätyn aineiston avulla rakennettua yleisimminkin kiinnostavaa uuden tiedon saavuttamista.

4.5. Kokemus ja holistinen ihmiskäsitys

Äidin sanat: ”En edes tiedä, miksi lapseni on huostaanotettu” haastoi minut tutkimaan kokemusta ja sen merkitystä äidin äitinä olemisen ja toimimisen näkökulmasta. Tutkimukseni tarkoituksena on löytää äidin kertomuksesta sellaisia merkityksiä, joiden avulla kykenen ymmärtämään hänen sanojaan. En tutkimuksessani hae syytä äidin sanoille, vaan erilaisten merkitysten avulla pyrin ymmärtämisen ja tulkitsemisen avulla kuvaamaan hänen kokemuksiaan lapsen huostaanoton jälkeen. Äidin kokemuksellisen todellisuuden kuvaamisessa minua ohjaa holistinen ihmiskäsitys, koska koen, että ihmisen elämän vaikeuksiin on olemassa aina monta tarkastelunäkökulmaa. Lauri Rauhalan *Ihmiskäsitys*

ihmistyössä (2005) ohjaa punaisena lankana tutkimuksessani äidin kokemusten ymmärtämistä ja tulkitsemista.

Se, miten fenomenologisessa tutkimuksessa kokemus muotoutuu merkitysten mukaan, liittää ihmisen ja kulttuurin toisiinsa. Merkitykset eivät Rauhalan (2005) mukaan ole sisäsyntyisiä, vaan ne ovat syntyneet yhteisön kautta, johon jokainen kasvaa ja kasvatetaan. Rauhalan (2005) mukaan kokemus on merkityssuhde persoonan tajunnallisen toiminnan ja elämäntilanteen välillä.

Elämäntilanteen kannalta ajateltuna kokemus on elämäntilanteen merkityksellistymistä, tajunnallisen toiminnan kannalta elämäntilanteen ymmärtämistä. Arkielämässä toimimme oman ymmärryksemme varassa ja Rauhalan (2005) puhuu esiymmärryksestä eli siitä, miten tutkija ymmärtää tutkimuskohteen jo ennen tutkimusta.

Kun ihmisen todellisuudelle haetaan merkityksiä, on niitä suhteutettava toisiin asiayhteyksiin (Moilanen & Rähkä 2007, 46-47). Asiayhteyksillä todellisuuden näkökulmasta tarkoitetaan tässä yhteydessä muiden ihmisen kanssa käytyä kulttuurista toimintaa, jossa sekä ulkoisesti samoilta näyttävät asiat voivat olla erilaisia kun taas erilaisilta näyttävät asiat voivatkin merkitä samaa. Tutussa kulttuurissa ihmisen toiminta on helpommin tulkittavaa, kun taas vieraassa kulttuurissa sen tulkitseminen on vaikeampaa. Siksi merkitykset ovat kontekstiherkkiä, osaksi tiedostettuja ja osaksi piileviä. Piilevyys merkityksissä tekee niistä huomionarvoisen tutkimuskohteen, jossa myös tutkimuskohteen tiedostettujen merkitysten välinen yhteys voi olla piilevää. Asiat saavat merkityksiä suhteessa toisiin asioihin. Merkitysten tulkinnassa haetaan vastausta merkitysverkon hahmottamiseen, jossa inhimillinen todellisuus näyttäytyy monimerkityksisenä toimintana. Kokemuksen näkökulmasta inhimillinen todellisuus näyttäytyy yksilöllisinä eroina, jota määrittävät henkilökohtaiset merkityksenannot. Merkitykset eivät kuitenkaan ole subjektiivisia, vaan ne ovat kulttuurisesti rakennettuja toimintatapoja ja tarinoita.

Mitä kokemus on ja mistä kokemus syntyy? Kokemus on fenomenologisen erityistieteen mukaan suhde, joka sisältää tajuavan subjektin ja subjektin tajunnallisen toiminnan, johon tuo toiminta suuntautuu (Perttula 2005, 116). Kohde ei voi olla tajunta itse, vaan se on suuntauduttava pois tajunnasta. Tämä kohde muodostaa ihmisen kokemuksen todellisuuden. Omassa tutkimuksessani äidin kokemukset huostaanotosta ovat toiminnan kohteina, joille tulkitsemisen ja ymmärtämisen avulla haen merkityksiä. Rauhalan (2005, 41) mukaan

ihmisen tajunnan olemassaolo vaatii ymmärtämistä, joka on muotoutunut ihmisen historian eli elämisen kautta. Se, miten ihminen tuntee, uskoo ja kokee asioita muodostaa tajuntaan erilaisia merkityssuhteita. Rauhalan (2005) mukaan holistinen ihmiskäsitys on ihmisen tarpeiden, elämän ja vaikeuksien ymmärtämistä laajemmassa perspektiivissä eli ihmisen kokonaisvaltaisen olemassaolon ymmärtämistä. Ihmisen kokonaisvaltainen ymmärtäminen on Rauhalan (2005) mukaan hänen psyykkisen, fyysisen, sosiaalisen ja hengellisen minän ymmärtämistä. Rauhalan (2005, 139) mukaan peruskatsomuksena sosiaalityössä on holistinen ihmiskäsitys sekä ihmisen elämäntilanteen ymmärtäminen sen kautta. Miten tulkita ja ymmärtää ihmisen kokemuksia, jotka ovat syntyneet hänen elämäntilanteensa kautta? Miten ymmärtää tutkijan oma positio tutkittavan elämäntilanteen ymmärtämisessä?

Yleisellä tasolla hermeneutiikka on tutkimusta ilmiöiden olemuksista ja hermeneutiikka määrittellen tulkinnan opiksi (Kakkori 4/2009, 273-274). Kakkorin artikkelin mukaan tutkijan on tiedettävä, mitä tekee, kun käyttää fenomenologis-hermeneuttista tutkimusmetodia. Hänen mukaansa nämä kaksi käsitettä ovat ristiriidassa keskenään ja vastakkain asettuvia filosofisia suuntauksia. Fenomenologian päämääränä ja pyrkimyksenä on Kakkorin artikkelin (4/2009) mukaan löytää asioiden olemus ja hermeneutiikan tarkoituksena on määrittellä asiat kielen ja tulkinnan kautta. Yksi tapa ymmärtää fenomenologiaa Kakkorin (4/2009) mukaan on sen ymmärtäminen omana filosofisena oppinaan, jolla on oma tutkimuksenalansa, tietoisuus tai kokemus.

Gadamerin (Kakkorin artikkeli 4/2009, 277) mukaan ”hermeneutiikka on enemmän kuin pelkkä tieteiden metodi tai tietyn tiederyhmän erityisominaisuus”. Kakkorin artikkelin (4/2009) mukaan Gadamerin hermeneutiikka tarkoittaa todellisten kokemusteorioiden mukaan ottamista eikä metodiopin merkitysteorian soveltamista.

Tutkijan erottaa tutkittavasta näin ollen metodi, jolla tutkija kykenee hallitsemaan ja säätelemään oman kokemuksensa todellisuutta. Ymmärryksen mukaan, kokemuksen tutkijalle oma kokemuksellisuus on kuitenkin ainoa tapa ymmärtää tutkimaansa ilmiötä. Rauhalan (2005, 131) puhuu esiymmärryksestä, joka tutkijalla jo on ennen tutkimuksen aloittamista tutkittavasta ilmiöstä.

Perttulan artikkelin (5/2000, 428) keskeisin tavoite on kuvata eksistentiaaliseen fenomenologiaan pohjautuva metodi, jonka avulla yksilökohtaiset kokemukset voidaan

muuttaa tieteelliseksi tiedoksi. Perttulan (5/2000) artikkelissa esitetään seitsemän metodista vaihetta, joiden avulla yksittäisessä tutkimusprosessissa rakentunut yksilökohtainen kokemus voidaan saavuttaa. Oman tutkimukseni kannalta koin tärkeimpänä tutustua lähemmin tutkimusasetteen omaksumiseen (1) ja yleisen merkitysteorian muodostamiseen (7).

Perttulan (5/2000, 433) mukaan yksilökohtaisilla merkitysverkostoilla tarkoitetaan ehdotelmia, jotka ovat yleistä kokemusta koskevaa tietoa. Se, miten tutkija näkee tutkimusaineistonsa on ehdotelma siitä tiedosta, jota kohti edetään. Se tarkoittaa siis tutkijan tutkimuksellista asennetta katsoa tutkimusaineistoa. Yksilökohtaisella merkitysverkostolla tarkoitetaan tutkijan tapaa nähdä yksilökohtainen merkitysverkosto eteenpäin hahmottuvalla yleisellä tiedolla. Merkitysverkoston näkeminen on kuitenkin sekä taakse – että eteenpäin suuntautuva tutkimusehto ja tutkimuksen kannalta tärkeä ehto. Tämän näkökulman huomioonottaminen takaa yhteyden reaalisesti toteuttavaan ihmiselämään. Mielestäni tässä kohdin tutkijan on otettava kantaa siihen, miten hän ymmärtää ihmiselämän, joko ihmiskuvan tai ihmiskäsityksen kautta.

Rauhalan (2005) holistinen ihmiskäsitys tarkoittaa ihmisen tarpeiden, elämän ja vaikeuksien ymmärtämistä laajemmassa perspektiivissä eli ihmisen kokonaisvaltaisen olemassa olon ymmärtämistä. Lehtomaan artikkelin (2005, 164) mukaan tutkijan ei tule peitellä ihmiskäsitystään, koska sen tarkoituksena on osoittaa tutkijan käsitys siitä, millainen ihminen on. Tutkimustehtävää voidaan Scriven (1976) mukaan verrata salapoliisin tehtävään; tietoa on kerätty; ”tapaus” on löydetty todisteiden perusteella; ”epäillyn” toimintatapa on tutkittu; päätökset on tehty mitä parhaimmilla selityksillä (Robson 2002, 9). Salapoliisitehtävässä vaaditaan mielestäni myös tietynlaista asennetta, jotta ”tapaus” voidaan oikeanlaisella tiedolla todistaa oikeaksi. Mitä tieteellinen tutkimusasette tarkoittaa? Robsonin (2002, 18) mukaan tieteellinen asenne on systemaattista, epäilevää ja eettistä. Systemaattisen tutkimusasetteen tavoitteena on tietää, mitä tekee ja miksi tekee. Epäilevä tutkimusasette puolestaan tarkoittaa omien ideoiden kriittistä tarkastelua ja eettinen tutkimusasette tutkimukseen osallistuneiden turvallisuuden takaamista.

Seuraavaksi tarkastelen lähemmin sitä, mitä Perttula tarkoittaa artikkelissaan (5/2000) yleisen merkitysteorian muodostamisella.

Yleisiä merkitysverkostoja ovat Perttulan (5/2000, 439) mukaan ehdotelmat, joita on yhtä monta kuin on tutkimukseen osallistuneita. Empiirisen analyysin päätepiste on saavutettu, jos

ydinmerkitykset kaikissa ehdotelmissä voidaan kuvata yhtenä yleisenä merkitysverkostona ja jos se sisältää tutkittavaa ilmiötä koskevan yleisen tiedon. Perttulan artikkelin (2005, 149-150) mukaan kokemus on yhtä kuin elämäntilanne. Kaikki ihmiset eivät ole suhteessa kaikkeen ja sen vuoksi monet asiat ovat merkityksettömiä heille elämäntilanteen näkökulmasta. Perttula jakaa elämäntilanteen neljän ulottuvuuden kautta: ideaalisen, aineellisen, elämänmuodollisen ja kehollisen. Mikä on huostaanotetun lapsen äidin todellisuus ja miten tutkijan tulee lähestyä äidin kokemusmaailmaa? Kakkorin artikkelin (4/2009, 276) mukaan hermeneuttinen ulottuvuus fenomenologisessa tutkimuksessa tulee mukaan tulkinnan tarpeen myötä, toisin sanoen hermeneutiikalla tarkoitetaan teorian ja tulkinnan ymmärtämistä. Rauhalan (2005) holistinen ihmiskäsitys pyrkii muodostamaan ihmisestä kokonaisuuden, jossa ihmisen jokainen osa-alue eli psyykinen, fyysinen ja henkinen tulee liittää hänen sosiaalisen elämänsä kenttään. Mitkä sitten ovat ne ihmisen olemassaolon perusmuodot, joiden avulla hänen olemassaoloaan ja ainutlaatuisuuttaan voidaan tieteenfilosofisesti arvioida?

Rauhalan (2005, 20) mukaan ihmiskäsityksen pitää ensisijaisesti paljastaa ne olemisensa perusmuodot, joissa hän on realistunut eli todellistunut. Toisaalta ihmiskäsityksen tulee kuitenkin osoittaa, miten ihminen on kokonaisuus. Ihmisen ontologinen perusmuotoisuus voidaan Lauri Rauhalan (2005, 32) perusteellisen filosofisen analyysin pohjalta esittää kolmijakoisena. Rauhalan (2005, 32-41) mukaan ihmisen perusmuodot ovat: 1. Tajunnallisuus eli ihmisen psyykkis-henkinen olemassaolo, joka kokee jotakin. Henkisyys kuuluu Rauhalan mukaan tajunnallisuuden korkeampaan osaan. Rauhalan mukaan ihmisen tajunnan olemassaolo vaatii ymmärtämistä, joka on muotoutunut ihmisen historian eli elämisen kautta. Se, miten ihminen esim. tuntee, uskoo ja kokee asioita muodostaa tajuntaan erilaisia merkityssuhteita. Merkityssuhteiden ei tule tajunnan tasolla edetä toisen lajin kustannuksella, koska silloin tajunnan psyykkis-henkinen perusmuoto voi häiriintyä. 2. Kehollisuus orgaanisena tapahtumana, joka tarkoittaa ihmiskehon kemiallisia, biologisia ja anatomis-fysiologisia prosesseja. Kehollisuus eli ihmisen kehon toimintoja tulee Rauhalan mukaan ymmärtää orgaanisten tapahtumien konkreettisia suhteita tutkimalla. Ihmisen elintoiminnollisia prosesseja tutkittaessa, niiden keskinäinen yhteensovittaminen olemassaolon tapahtumien ketjussa on keskeistä. 3. Situationaalisuus eli se, mikä on ihmisen suhde todellisuuteen ja tilanteeseen.

Elävä kokemus voi olla tietoa, tunnetta, intuitiota, uskoa sekä näiden yhdistelmiä ja elävä kokemus on muotoutunut tutkimukseen osallistuvien omasta elämästä. Tutkijan ei oleteta ymmärtävän tutkittavan elävää kokemusta etukäteen. Elävän kokemuksen sijaan tutkija tutustuu tutkimuksen haastateltavien elämäntilanteisiin, joissa elämäntilanteita määrittelee tutkijan kiinnostus siinä muodostuvista kokemuksista (Perttula 2005, 137). Tutkija selvittää ja rajaa itselleen aiheen, jossa muodostuvista kokemuksista tutkija on kiinnostunut.

Omassa tutkimuksessani rajaan huostaan otetun lapsen äidin kokemukset lapsen huostaanoton jälkeiseen aikaan ja siitä elämäntilanteesta nousevat kokemukset ovat tutkimukseni kiinnostuksen kohteina. Huostaanotetun lapsen äidin kokemuksia pyrin tulkitsemisen ja ymmärtämisen avulla saamaan selville hänen oman elämäntilanteensa todellisuudesta, jossa hänen tilanteensa, kehonsa ja tajuntansa ymmärtämisellä holistisen ihmiskäsityksen kautta on keskeinen merkitys.

4.6 Tutkimuksen haasteellisuus ja eettisyys

Koska omassa tutkimuksessani haluan tuoda esille huostaanotetun lapsen äidin äänen, vaatii äidin kokemusmaailmaan pääseminen minulta etukäteistietoa äitiydestä. Etukäteistiedon tuon omassa tutkimuksessani esille yhteiskunnan äitiydelle asettamien velvoitteiden sekä äidin kokemusperäisen äitinä olemisen toiminnan kontekstissa. Rauhala (2005) puhuu kirjassaan esiymmärryksestä, joka tutkijalla on oltava tutkimuskohteestaan. Tutkimukseni haittapuolena, on se, että haastateltavani on sosiaalityön asiakkaani. Toisaalta se voi olla myös haastateltavalleni etu ja positiivinen kokemus, jos haastattelija on entuudestaan tuttu henkilö. Luottamusta minua kohtaan asiakkaani osoitti mielestäni silloin, kun hän lupautui haastateltavakseni. Haastateltavani henkilöllisyyden tahdon tarkkaan suojella ja käyttää haastateltavastani peitenimeä. Tuon rehellisesti esille haastateltavani subjektiivisia kokemuksia hänen kokemusmaailmansa tulkitsemisella ja ymmärtämisellä.

Tiedostan haasteet, joita äidin subjektiivisten kokemusten tulkitseminen omassa tutkimuksessani aiheuttaa. Olen jo etukäteen miettinyt, minkälaisia tunteita lapsen huostaanotto voi äidille aiheuttaa. Koska haastateltavani on lastensuojelun sosiaalityön asiakkaani, myös se voi vaikeuttaa äidin kohtaamista aidosti. Siksi oletankin, että myös hän on ennen suostumustaan työstänyt ja käynyt läpi kipeitä ja herkkiä lapsen huostaanottoon liittyviä kokemuksiaan.

Asioiden läpikäyminen ja niistä kertominen voi nostaa äidille monenlaisia tunteita pintaan. Osaanko kohdata äidin tunteenpurkaukset oikealla tavalla? Jos lapsen huostaanotosta kertominen aiheuttaisi haastatteluhetkellä äidille ahdistusta ja pelkoa, osaisinko ohjata hänet oikean avun piiriin? Näiden kysymysten läpikäyminen on myös itseni kannalta tärkeää, koska monenlaiset tunteet voivat haastatteluhetkellä nousta äidille pintaan. Kenties sellaisetkin tunteet, joita äiti ei vielä ole ymmärtänyt johtuvan lapsen huostaanotosta ja joiden läpikäymiseen äiti haastattelun jälkeen kenties tarvitsee ammattiauttajaa. Mielestäni oma positioni tutkijana vaatii äidin mahdollisten tunteenpurkausten ymmärtämistä myös lähimmäisenä ja äitinä. Siksi myös minun tutkijana tulee varautua ja etukäteen työstää äidin mahdollisia tunteenpurkauksia. Tilan antaminen äidin tunteille osoittaa haastateltavalleni sen, että myös tutkija on ihminen omine tunteineen ja kokemuksineen. Aineistonhankinta tulee fenomenologisessa tutkimuksessa tehdä sellaisessa kontekstissa, että tutkimukseen osallistujat voivat ilmaista kokemuksiaan tavalla, jossa he voivat tuntea olevansa rehellisiä itselleen. Perttulan artikkelin (5/2000, 440) mukaan sekä tutkimusaineiston hankkiminen että sen analysoiminen ovat fenomenologisessa tutkimuksessa keskeistä.

Jurgen Habermasin (Kortteinen 5/2005) mukaan tiedonintressit ovat tiedollisia strategioita, joiden tarkoituksena on erilaisten tutkimustapojen ohjaaminen. Jotta tutkija voi omassa työssään toimia eettisesti oikein, hänen tulee tietää, mihin hänen tiedonintressinsä perustuvat. Tutkijan tulee myös kuvata tutkittavilleen, mihin hän tutkimuksellaan pyrkii ja kertoa mitä varten hän informaatiota hakee. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkimustavoite voi muotoutua myös vasta tutkimuskentälle menemisen jälkeen. Siksi onkin tärkeää, että tutkijalla on vähän kenttätutkimusta ennen tutkimustavoitteiden lukkoon lyömistä. Omassa tutkimuksessani kenttähavainnot perustuvat siihen, että haastateltavani on sosiaalityön asiakkaani. En eettisestä näkökulmasta näe sitä ongelman aiheuttajana tutkimuksessani, vaan tutkimuksen hyödyn kannalta katsottuna, kenttähavainnoilla omassa tutkimuksessani voi olla tutkimustavoitteisiin nähden myös positiivinen vaikutuksensa tutkittavani taustan ja sen merkitysverkoston ymmärtämisessä.

Kortteisen (2005,30; 4/2005) mukaan ymmärtämisen ilmiö tutkimuksessa on ikuinen. Eettisesti ja moraalisesti olisi kuitenkin väärin, jos lakkaisimme yrittämästä ymmärtää. Jos tutkimusaineistosta on löydettävissä toistuvuutta, sen luotettavuus voidaan tutkimustavan- ja tuloksen arvioinnin pohjalta rakentaa tämän toistuvuuden vaaraan.

Ihmisoikeuksiin perustuva tutkimuseettinen periaate koskee vapaaehtoista ja riittävään tietoon perustuvaa suostumusta osallistua tutkimukseen (Alanen 1998; Alderson; 1995; Strandell, 2005, 34; 4/2005).

4.7 Haastattelujen toteutus

Tein haastattelut joulukuussa 2011 ja haastattelut tein kolmena eri kertana. Jokainen haastattelukerta kesti yli tunnin. Haastattelujen välillä kävimme yhdessä äidin kanssa läpi edellisen kerran haastattelun. Haastattelussa käytin nauhuria ja haastattelut tehtiin työhuoneessani haastateltavani toivomuksesta. Haastatteluun suostumisessa haastateltavaani motivoi huostaanoton läpikäymisen avulla saavutettu mahdollinen terapeuttilinen vaikutus, kertoi äiti minulle, kun oli suostunut haastateltavakseni. Koska etukäteen olin jo varautunut siihen, että kertominen lapsen huostaanotosta voi aiheuttaa äidille erilaisia tunteenpurkauksia, olin varannut ylimääräistä aikaa myös niiden läpikäymiseen. Koin, että äidin tunteenpurkaukset eivät haastatteluhetkellä aiheuttaneet ongelmia, mutta haastattelun jälkeen oli tärkeää, että äiti sai työstää tunteitaan myös ilman nauhuria. Koin, että äiti selviytyi jokaisesta haastattelukerrasta hyvin ja tunteitaan äiti toi esille sekä naurun että kyynelien ja huokauksien avulla.

Tutkimusluvan sosiaalityön asiakkaani haastatteluun sain kaupungin sosiaali- ja terveystieteiden johtajalta ja äidin haastattelut sain pitää omassa työhuoneessani. Huoneeni oveen olin kirjoittanut lapun, johon olin kirjoittanut suurin kirjaimin ”Haastattelu käynnissä, ei saa häiritä”. Huoneeni säleiverhot olin laittanut kiinni, jotta haastateltavani kokisi, että on turvassa muiden työntekijöiden taholta. Ennen ensimmäistä haastattelua sekä haastateltavani että minä myösimme molemminpuolisen jännityksen olemassaolon. Sen tunnistaminen helpotti molempia osapuolia ja haastattelu lähti näissä tunnelmissa liikkeelle.

Haastateltavani on yli kolmekymmentävuotias ja huostaan otettu lapsi on hänen ainoa lapsensa. Tutkimuksessani haastateltavan äidin lapsi oli huostaanotettu ja sijoitettu kaksi kertaa. Lapsen sijoituspaikkana molemmilla kerroilla on ollut äidinäidin koti. Ensimmäisen sijoituksen yhteydessä lapsi oli väliaikaisesti sijoitettuna myös äidin lähipiiriin sukulaisen luo. Käytän tutkimuksessani äidistä *äiti* nimeä, koska se omasta mielestäni sopii tutkimuksen luonteeseen sen äitiyttä kantavan määritteensä johdosta. Äiti on tällä hetkellä naimisissa, mutta ei lapsen isän kanssa. Biologinen isä ei ole mukana lapsen ja äidin arjessa. Tässä tutkimuksessa käytän

lapsesta *lapsi* nimeä, koska se puolestaan liittää lapsen äitiin ja siitä nouseviin kokemuksiin äidin todellisuusmaailman tulkitsemisessa. Äitiyttä ei mielestäni kokemuksena voi määritellä, jos ei ole jonkun lapsi tai jonkun äiti. Äidin taustaa avaan sen verran, kun äiti siitä minulle kertoi eli äiti itse kokee olleensa äitinsä rakastama lapsi ja hänen kokemuksensa omasta äidistään olivat positiiviset.

Äiti ei haastatteluhetkellä tuonut esiin muuta taustatietoa lapsuudestaan ja siksi kenttätiedoillani äidin lastensuojeluasiakkuuden näkökulmasta ei tässä tutkimuksessa ole annettu merkitystä. Tutkimuksessani koin ajoittain kuitenkin vaikeana pitää kenttätietoni sen osalta sivussa, mutta tämän vaikeuden tunnistaminen itselleni helpotti tutkimukseni objektiivisuuden näkemistä. Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei ole hakea syitä äidin käyttäytymiselle, vaan tutkimukseni kohteena on huostaanottoon liittyvien merkitysten ja niiden välisten yhteyksien hakeminen lapsen huostaanottoon liittyvässä kontekstissa. Äidin taustaa kokemuksen näkökulmasta peilaan lapsen huostaanottoon liittyvien tapahtumien kontekstissa eli siinä todellisuudessa, jossa hänen lapsensa huostaanotettiin. Äidin lähipiiriin ja muiden sukulaisten nimille olen tässä tutkimuksessa antanut peitenimet.

Mielestäni haastattelutilanne perustui luottamukselliseen vuorovaikutussuhteeseen, joka loi ja antoi mahdollisuuden äidille kokemustensa pohjalta kertoa lapsensa huostaanotosta. Ensimmäisen haastattelun yhteydessä kritiikkiä kuitenkin aiheutti oma jännittämiseni äidin kohtaamisessa. Toisaalta koin oman jännitykseni näkymisen välittävän äidille inhimillisyyttä ja aitoutta äidin kokemusten kohtaamisessa. Myös äiti jännitti haastattelutilanteita ja koin, että tässä kohdin jännittäminen yhdistyi molempien osapuolten ”näkymättömänä ” vaikeutena vastata äitinä olemisen vaikeaan rooliin. Jännityksestä huolimatta äiti oli puhelias ja hänelle oli myös haastattelijan helppo tehdä vastauksia täsmentäviä kysymyksiä. Oma tutkimuksellinen taustani perustuu suurimmaksi osaksi lastensuojelun sosiaalityön ongelmakeskeisen ratkaisun löytämiseen. Siksi tunteiden hallitseminen äidin kokemusten kuuntelemisessa aiheutti minulle äitinä joskus jopa tutkijan objektiivisuuden hallitsemisen vaikeutta. Omia tunnekuohujani en kuitenkaan verbaalisesti tuonut haastatteluhetkellä esille, vaan omat tunteeni äiti näki eleiden kautta, jotta tutkimuskohteen objektiivisuus äidin kokemusten tulkitsemisessa säilyisi.

Koin, että myös tutkijana olen ihminen toiselle ihmiselle ja siksi uskalsin näyttää äidille eleiden kautta myös oman rajallisuuteni merkityksen. Toisaalta koin, että äidin

kokemusmaailmaan pääseminen vaati minulta myös oman äitiyden kuvan rajapinnalla käymistä, jotta kykenisin säilyttämään tutkimuskohteeni objektiivisuuden äidin kokemuksen vierauden tulkitsemisessa. Siekkisen (2010, 53) mukaan oman inhimillisyyden huomioimisen avulla tutkijan on helpompi ymmärtää kaikkia yksilöitä, toisaalta kuitenkin liiallinen emotionaalisuus voi olla estämässä tutkijan objektiivisuuden löytymistä. Tässä tarkoitetaan sitä, että tutkija hylkää tutkimuksessaan itsensä suojaamisen näkökulmasta oman tutkimuksensa objektiivisuutta vaativien aiheiden sisällöt.

Kun tutkija tekee haastattelua, hänen on tarkoin mietittävä tutkimuksen tarkoituksen etiikkaa, koska toisen intiimeihin yksityisasioihin tunkeutuminen vaatii sitä (Siekkinen 2010, 59). Tutkittavalle on myös sekä haastattelun alussa että lopussa kerrottava, mihin ja miten tutkimuksesta saatuja tietoja käytetään. Syvähaastattelun suorittaminen vaatii usein useampia haastattelukertoja ja myös kouluttaminen näiden asioiden tekemiseen koetaan tärkeänä. Koulutusta en syvähaastattelun tekemiseen ollut saanut, mutta koin, että yli kahdenkymmenen vuoden kokemuksella sosiaalityössä olen ”harjoitellut” toisen ihmisen kohtaamista ja näin ollen sillä kokemuksella uskaltauduin syvähaastattelun tekemiseen. Syvähaastattelun yleistämisessä on Siekkisen (2010) mukaan myös tärkeää, että lukija ymmärtää, miten tutkija on aineistonsa hankkinut, analysoinut ja tulkinnut. Lukijan on myös tärkeää tietää, minkälaisia ajatteluprosesseja tutkija on käynyt läpi, kun hän raportoi tutkimustuloksia.

4.8 Tutkimusaineiston analysointi

Tutkimusotteeni on ymmärtämisen ja tulkitsemisen avulla nostaa esiin aineistosta äidin kokemuksellisia kokonaismerkityksiä. Rauhalan ihmiskäsitys ohjaa punaisena lankana tulkitsemistani ja ymmärtämistäni kokemuksesta saadun tutkimusteorian kanssa. Fenomenologinen tutkimus on vaiheittain etenemistä, jossa alempi vaihe selvitetään ennen seuraavaa (Laine 2007, 40-43). Vaiheitten etenemisellä pyritään siihen, että kurinalaisuus tutkimuksessa säilyy ja tutkijan omien välittömien tulkintojen vaikutus lopputuloksessa vähenee. Tutkimuksen ensimmäisen vaiheen tarkoituksena on kuvata aineiston sisältöä eli toisen kokemus mahdollisimman totuudenmukaisesti. Ensimmäisessä vaiheessa tutkijan oma positio on vähäinen. Sekä haastateltava että tutkija ovat molemmat kaikissa jatkovaiheissa toisiinsa vaikuttavia osapuolia ja dialogissa keskenään. Tutkija ei kuvaa haastattelua kokonaisuudessaan, vaan tutkijan tulisi nähdä jo tässä vaiheessa aineistosta tutkimukseen kuuluvat olennaiset asiat. Tutkittavan ilmaisujen merkitysten ymmärtämisen avulla saadaan esille aineistoon kuuluva olennaisuus. Kieli, jota kuvauksessa käytetään tulee myötäillä

mahdollisimman hyvin haastateltavan ilmaisemaa puhetta ja ilmaisutavan kokemuksellinen side tulee säilyttää. Tutkijan tulee tässä vaiheessa välttää tulkintoja tai muuntaa haastateltavan puhetta yleistäviksi käsitteiksi. Tarkoituksena kuvauksessa on, että haastateltavan kokemusten merkityksellisyys säilyy.

Aineistosta on kuvauksen jälkeen tarkoitus saada esiin merkitysten muodostamia kokonaisuuksia. Intuition merkitys on fenomenologisessa tutkimuksessa tärkeää ja merkityskokonaisuudet aineistosta saadaan esille, kunhan siihen on vain tarpeeksi paneuduttu. Merkitysten välisten yhteyksien ymmärtämisessä tutkijalla on tärkeä positio, koska tutkijan omat elämäkokemukset vaikuttavat merkitysten välisten yhteyksien ymmärtämiseen yhteenkuuluvuuden ja samanlaisuus- periaatteen näkökulmasta. Tutkimuksessa esiin tulleet samankaltaiset merkitykset muodostavat oman kokonaisuutensa ja siitä eroavat merkitykset myös oman merkityskokonaisuutensa. Aineiston kuvaus on haastateltavan kokemusten olennaisten puolien ja niiden välisten suhteiden ymmärtämistä. Olennaisten merkitykset ovat tutkimuksessa tärkeitä ja niitä ei tule tutkimuksen missään vaiheessa jättää pois. Fenomenologian tarkoituksena on selvittää ilmiön olemuksellinen merkitysrakenne, jossa merkityskokonaisuudet ja niiden väliset suhteet antavat lopullisen kuvan ilmiöstä.

Tutkimuskysymykset muokkaavat merkityskokonaisuuksien järjestäytymistä ja ilmiötä voidaan tarkastella pienemmistä kokonaisuuksista ja monesta eri näkökulmasta. Aineistosta nousevat merkitykset kuvaavat yksilön elämän todellisuutta ja tämä todellisuus osoittaa meille sen, mistä yksilö kulloinkin on kiinnostunut. Todellisuuden kuvaamisessa nousee esille ne tutkimustehtävää kiinnostavat olennaiset puolet, jotka sallivat niiden esiin tulemisen ja jota tutkimus haluaa nostaa esille. Joten tässä mielessä myös tutkimuksen näkökulma määrittelee merkitysten ja merkityskokonaisuuksien olennaiset piirteet.

Analyysin kuvauksessa esitettyä puhetta pyritään tematisoimaan, käsitteellistämään tai narratiivisesti yleistämään esim. metaforaa käyttäen. Hermeneutiikassa ei pyritä kielen avulla saavuttamaan yksimerkityksellisiä ja yksiselitteisiä käsitteitä, vaan se pyrkii ymmärtämään ja tulkitsemaan merkitysten monikerroksisuutta ja ymmärtämään yleisyyden ohella myös ilmiöiden yksilölliset ominaisuudet. Siksi haastateltavan ilmaisutapa tulee asettaa analyysin lähtökohdaksi.

Merkityskokonaisuuksien tarkoituksena on analyysissä muodostaa kokonaisuuksia ja luoda kokonaiskuva tutkittavasta ilmiöstä. Merkityskokonaisuudet kuvaavat ilmiön todellisuutta ja ne eivät ole tosistaan riippumattomia osia, vaan niiden välillä on side, joka kuvaa ihmisen elämäkokemusten merkityksiä kokonaisvaltaisessa yhteydessä. Jos analyysinvaiheen jälkeen näemme ilmiön aikaisempaa selvemmin ja ymmärrämme ilmiötä paremmin, on tutkimus onnistunut. Tämän jälkeen tutkija voi myös vapauttaa itsensä aineiston asettamista rajoista ja tutkimustuloksia voidaan tarkastella mistä tahansa tutkimuksen kannalta tärkeästä näkökulmasta.

Analyysissä saatuja tuloksia voidaan myös arvioida muun alan tutkimuskirjallisuuden kanssa ja käsitteellistää niitä pitemmälle erilaisten teoreettisten ajatustapojen kontekstissa.

Aineiston analyysin aloitin haastattelujen tekemisen jälkeen litteroimalla nauhat tietokoneelle. Yhteensä litteroitua tekstiä kolmesta kysymyksestä kertyi 25 sivun verran (10, 8 ja 7 sivua), joissa käytin fonttikokoa 12 ja riviväliä 1,5. Pyrin litteroinnissa mahdollisimman tarkkaan kirjaamiseen, jonka mahdollisti myös teknisesti onnistuneet äidin haastattelut. Litteroinnissa en jättänyt pois sanoja kuten ”tota”, ”niinkö”, ”niin niin” ja muita samantyyppisiä lyhyitä sanoja, koska ne mielestäni auttoivat tulkitsemaan äidin tunteiden ilmaisua haastatteluhetkellä ja sitä kautta antoivat oman merkityksensä äidin sanojen sisällölle. Äiti puhui haastatteluhetkellä paljon, joten koin vaikeana litterointia tehdessäni löytää pisteen paikkaa lauseessa. Mielestäni kokonaisuus äidin tarinassa tuli selkeämmin minulle esiin, kun en pisteille lauseissa antanut kieliopillisesti sen suurempaa merkitystä. Toisaalta en litterointia tehdessä uskaltanut ”pysäyttää” äidin tarinaa pisteillä, koska jo litterointivaiheessa äidin vuolas puhetapa auttoi minua ymmärtämään ja tulkitsemaan merkitysten merkityksiä tässä tutkimuksessa. Toivon, että lukijan oma lukutapa löytää äidin kokemusten merkityksellisyyden tässä tutkimuksessa. Omat, äidin vastauksia täsmentävät kysymykset olen litteroinnissa kirjannut sulkuihin. Myös äidin tunteenpurkaukset kuten kyyneleet, naurun ja huokaukset olen kirjannut litteroinnissa sulkuihin.

Litteroinnin jälkeen luin tekstit ensiksi kaksi kertaa läpi äidin haastattelun todellisuuden kokonaiskuvan löytämiseksi. Oma positioni lukijana tässä kohtaa näkyi siten, että löysin mielestäni johtolangan jo tässä vaiheessa äidin todellisuuden ymmärtämiselle eli oma mieleni äitinä kohtasi äidin todellisuusmaailman. Sen jälkeen aloin ”tässä mielentilassa” kysymysrunko mielessäni alleviivaamaan punaisella tussilla äidin tarinasta erilaisia merkityksiä. **Tutkimuskysymykseni olivat: 1. Minkälaiset olivat kokemuksesi**

huostaanottoprosessin jälkeen? Minkälaisia kokemuksia sinulle syntyi huostaanottoprosessin jälkeen? 2. Minkälainen merkitys avohuollon tukitoimenpiteillä oli lapsesi huostaanoton jälkeen? Koitko, että sinua tuettiin tarpeeksi avohuollon tukitoimenpiteillä? Olisitko toivonut enemmän tukea? 3. Miten koit itsesi äitinä huostaanoton jälkeen?

En haastatteluhetkellä tehnyt äidille johdattelevia kysymyksiä hänen kertoessaan kokemuksistaan, vaan täsmentävien kysymysten avulla pyrin äidin haastatteluissa säilyttämään oman objektiivisuuteni. Myös näillä täsmentävillä kysymyksilläni oli helpompi ymmärtää äidin vuolaan puhettavan erilaisia merkityksiä. Sen jälkeen kirjoitin jokaisen kysymyksen kohdalla nämä merkitykset ylös ja ensimmäisen kysymyksen kohdalla erilaisia merkityksiä muodostui 48 kappaletta. Osa näistä merkityksistä esiintyi äidin haastatteluissa useampaan kertaan ja samanlaisten merkitysten hakeminen ei tutkimuksessani ole tärkeää, vaan merkitysten todellisuuden muodostaminen niiden välillä ohjasi minua äidin kokemusten tulkitsemisessa. Näiden merkitysten ohjaamana ja kysymysrunko mielessäni muodostin teemoittelun ja erivärisiä värikyniä apuna käyttäen kolme eri merkityskokonaisuutta, jotka olivat : *Lapsen paras äidin kokemana, äitinä oleminen ja yhteiskunta. Lapsen parhaan äidin kokemana muodostin seuraaviin merkityksiin liittyen kuten, lapsen turvallisuus, aina hoidossa, tuottaa enää pettymystä, lapsen tapaaminen sekä kestävämmä (tunne, jonka äiti liitti siihen, että lapsi oli sijoitettuna hänen äidilleen).* Äiti koki, että hän ei olisi kestänyt huostaanottoa, jos lapsi ei olisi ollut sijoitettuna hänen äidilleen. Toisaalta tämä äidin tunne voidaan ymmärtää myös äidin sitoutumiseen toimia äitinä. Itse luin ja tulkitin sen lauseessa lapsen parhaana näkemisenä eli lapsen parhaan äiti näki toteutuvan silloin, kun lapsi asuu äidin kanssa.

Äitinä olemista hän toi esiin merkitysten kuten *lapsen tunteet, syyllisyys, itsensä syytteleminen, tilanteen korjaaminen, pelkotilat, viha itseään kohtaan, omat tunteet, itsensä hyväksyminen, anteeksi antaminen ja pienet asiat kuten syöminen yhdessä kautta.* Kolmas eli *yhteiskunta* muodostui merkitysten kuten *alkoholin lisääntyminen, toisenlainen apu, lastensuojeluilmoitukset, oman uskon ja luottamuksen menettäminen, katkaisuhoido, maalitauluna oleminen, äidin uskottavuus yhteiskunnan silmissä, sosiaalityöntekijöiden toimintatapojen erilaisuus ja päälle hyökkäys kautta.*

Toisen kysymyksen kohdalla toimin samalla tavalla ja toisesta kysymyksestä erilaisia merkityksiä kertyi myös 48 kappaletta. Teemoittelun kautta toisesta kysymyksestä muodostui kaksi merkityskokonaisuutta, jotka olivat: *Avohuollon tukitoimenpiteet ja avohuollon tukitoimenpiteiden kohdentuminen huostaanottoprosessissa. Avohuollon tukitoimenpiteet* olivat: *A-klinikka, sosiaalityöntekijät, kuraattori, perhetyöryhmä (äidin anonymiteettisuojaan takia nimeä ei mainita) ja terapian vaihtoehto. Avohuollon tukitoimenpiteiden kohdentuminen huostaanottoprosessissa* muodostuivat seuraavien merkitysten avulla: *Tarjotun avun vastaanottaminen, itsesääli, ehdotettu kaikenlaista, vastaanottavainen palveluille, uudelleen sijoittamisen jälkeen avun vastaanottaminen kesti kauan, ”höpöttely”, oman elämän asioiden erittelemine kysymyksiä paperille, luottamus kuraattoriin retkahduksien yhteydessä, yhteistyöhalukkuus, oikeus lapsen tapaamiseen synnyttänyt luottamusta sosiaalityöntekijään, puolen vuoden jälkeen hyväksynyt lapsen tapaamisen,*(joissa äiti viittasi sosiaalityöntekijöiden aikaisemmin tekemiin päätöksiin), *lapsi saa tsemppaamaan, ahdistunut, muiden lastensuojeluperheiden vertaaminen itseensä, oman asian eduksi puhuminen* (äiti tarkoitti tässä tuttavaäitiä, joka sai tavata lapsiaan, vaikka käytti alkoholia lastensa nähden), *samat oikeudet, lapsen käyntien kyseenalaistaminen äidin luona, pitkä katkaisuhuolto ja pakkohoito.*

Myös kolmannen kysymyksen kohdalla menettelin samalla tavalla. Kolmannen kysymyksen kohdalla erilaisia merkityksiä kertyi 51 kappaletta. Näistä merkityksistä muodostui kaksi merkityskokonaisuutta, jotka olivat: *Äidin tunteet ja ”yhteiskunnan tunnot”*. Äidin tunteiden kuvaamiseen liitän myös lapsen tunteiden kuvaamisen. Mielestäni ”yhteiskunnan tunnot” kuvaavat äidin kertomuksessa tämän kysymyksen kohdalla osuvasti niitä äitiysmääritelmän piirteitä, joita äidin kokemuseräisten merkitysten ja ymmärtämisen avulla tulkittu lukeminen minussa äitiyttä koskevien teorioiden kautta aiheutti. *Äidin tunteita* kuvaavat seuraavat sanat: *Ristiriitaiset tunteet, hyvä äiti, epäonnistuminen äitinä, rakastava äiti, asioiden korvaaminen, läheisyys, mitä lapsi sanoo, kokee, lapsen sanojen sisältö, ei ole huono äiti, lapsi ei ole vihainen äidille, ei ole hylännyt lastaan, juonut koska voinut huonosti, lapsen kanssa keskustellut juomisesta, riittävän hyvä äiti kokemuksena ja lapsen sanomana, itsellä ollut rakastava äiti, joka pitänyt huolta, raittiina pysyminen, katkera, luovuttaminen ollut hetkellistä, päivä kerrallaan, retkahdukset, ei enää petä, luottamus itseensä, välittäminen tärkeintä, lapsen muutto takaisin äidin luo ja valinnut pakkohoidon.* *Yhteiskunnan tunteiden* kohdalla erilaisia merkityksiä äidin kertomuksessa muodostivat: *mitä minusta puhutaan, piti olla hoitopaikka, kun lähti ryyppäämään, ei ansaitse lasta, äidin*

syrjiminen yleistä yhteiskunnassa, äidin pitäisi olla tietynlainen, ei äkkinäistä huostaanottoa, pakkohoito tilalle, lapsen sijoittaminen omalle äidille, huostaanoton hoitaminen eri tavalla, jos lapsi olisi nähnyt äidin ryyppäämisen ja muiden vastaavanlaisten tapausten eriarvoisuus lapsen tapaamisen järjestämisessä.

Oman lukutapani ymmärtämisen osalta ja sen kautta merkitysverkostojen tulkitsemisen näkökulmasta, äidin haastatteluista oli luettavissa hänen ja yhteiskunnan asemien välinen vastakkain toiminen auttamistyössä. Yhteistä sitoutumista auttamistyön näkökulmasta en äidin kokemusten tulkitsemisessä löytänyt. Tähän vastakkaisuusasetteluun päädyin siitä syystä, että äidin sitoutumisella äitiyteen ei sosiaalityön näkökulmasta äidin haastattelujen lukemisessa oma mieleni löytänyt suurempaa merkitystä. Äidille tarjottiin perhetyötä, kuraattorin luona käyntejä sekä A-klinikka käyntejä, mutta hänen omaa kokemusperäinen äitinä oleminen ja sitä kautta toiminen eivät löytyneet äidin haastatteluissa merkityksenantajina tukitoimenpiteitä tarjottaessa. Sen sijaan äidin haastatteluissa oli huomattavissa sellaista tuen ja avun tarjontaa, jota ”yleensä annetaan”, kun kysymyksessä on päihderiippuvainen äiti. Toisaalta tuen ja avun konkreettinen tarjoaminen voi olla merkki avoimuuden tukitoimenpiteiden vähyydestä lastensuojelun sosiaalityössä. Toisaalta se voi myös tarkoittaa sitä, että auttamistyössä ei uskalleta ottaa riskejä päihdeongelmaisen äidin kohtaamisessa, vaan tuen ja avun tarjoamisessa toimitaan ”varman päälle” eli sosiaalityöntekijän toimintaa ohjaa lastensuojelulaki. Tässä en tarkoita vähätellä lastensuojelulain merkitystä, mutta kysymys kuuluukin, näemmekö vain lastensuojelulain tulkitsemisessa äidin ulkoiset merkityksenannot lapsesta välittämisen ja sitoutumisen kontekstissa?

Äidin haastattelujen tulkitsemisessä tutkija ei voi ymmärtää sen osia, jos ei ymmärrä tarinaa kokonaisuutena. Hermeneuttinen kehä on osien ja kokonaisuuksien välistä keskustelua, jossa kokonaisuus määrittää osia ja osat kokonaisuutta. Hermeneuttisessa kehässä on kysymys tutkijan tavasta ymmärtää ja ymmärtäminen on aina tiettyjen lähtökohtien ymmärtämistä ja palaamista takaisin niiden oivaltamiseen ja ymmärtämiseen (Varto 1992, 69). Teemojen tarkoituksena tutkimuksessa sen sijaan on tavoittaa merkityksenantojen ydin ja ne liittyvät tekstissä sen sisältöön (Moilanen & Rähä 2007, 55). Varton (kts. 1992) mukaan hermeneuttisen periaatteen tarkoituksena on löytää tutkimuksen kohteen mieli, joka on sen ymmärtämisessä ja pysyy samana lukutavasta lukutapaan.

5. Äitiys huostaanoton jälkeen

5.1 Lapsen etu

Viidennessä eli tulosluvussa olen äidin kokemusten tulkitsemisen ja ymmärtämisen avulla muodostanut teemoittelun avulla vielä neljä merkityskokonaisuutta. Koska äidin oman kokemuksen mukaan hän välitti lapsestaan, hän ei ymmärtänyt huostaanoton tarkoitusta. Hänen oma sisäinen välittäminen lapsestaan ei tullut kuulluksi eikä näkyväksi huostaanotto-prosessissa. Ulkoisten merkitystekijöiden näkyminen sen sijaan johti huostaanottoon ja äidin ymmärtämättömyyteen siitä, miksi hänen lapsensa huostaanotettiin. Ulkoisten merkitystekijöiden perusteella myös avohuollon tukitoimenpiteet kohdentuivat äidin näkemiseen ”päihdeäitinä”.

Lauri Rauhalan (2005, 14 – 16) mukaan ontologiseen ratkaisuun vaikuttavat tietyt asiantilat ja asiat. Eli se kuva, mikä tutkijalle on syntynyt, kun hän on tehnyt kuvauskategorioita tutkimuskohteestaan. Kuvauskategoriat tutkijalle löytyvät usein nopeasti ja luontevasti tutkittavan perusluonteen tiedostamisen johdosta. Kategorioiden ja käsitteiden muodostaminen kuvauksen avulla on tutkijalle ontologisessa ratkaisussa syntynyt loogisen johdonmukaisuuden kautta. Empiirinen tutkimus on aina ontologisesti sitoutunut ja sovellettavissa vain kysymyksessä olevan ontologisen ratkaisun pohjalta tehdyn hypoteesin koetteluun. Ontologinen näkemys tutkimuksessa tarkoittaa empiirisen tutkimuksen sitoutumista johonkin ontologiseen näkemykseen. Näin ollen, ontologinen näkemys on rajaamassa tietyn informaation tuottamista. Empiirisen ihmistutkimuksen avulla ihmistä voidaan kuvata ja tutkia monella eri tapaa ja rajaa ihmiseen kuvailemiseen ja tutkimiseen on vaikea asettaa. Siksi ihmisen kokonaisuuden kuvaamisen periaatteellisena edellytyksenä on ihmisen kuvaaminen ontologis-filosofisen analyysin kautta eli ”mitä ihminen on”.

Omassa tutkimuksessani ontologinen näkemys on holistisen ihmiskäsityksen kautta saavutettu ihmisen kokonaisvaltainen ymmärtäminen, jossa äidin kokemukset äitiyteen sitoutumisen näkökulmasta toimivat uuden tiedon tuottamisen lähteinä. Uutta tietoa tutkimuksessani tuon esille neljän käsitteen muodostamisen kautta äidin todellisuudesta nousevien merkityskokonaisuuksien avulla lapsen huostaanottoon liittyvässä kontekstissa. Rauhalan (2005, 17) mukaan ihmisen ongelman kokonaisselvityksen kannalta ja tieteen luonteen kuvaamien selkeyttämiseksi, ihmiskäsitys ja ihmiskuva on pidettävä toisistaan tarkasti

erillään. Ongelman monitieteisyyden näkökulmasta katsottuna, ihmiskäsityksen tulee ensisijaisesti tuoda esille se, miten ihminen on kokonaisuus.

Haastateltava äiti kuvasi lapsen edun toteutumista esimerkiksi seuraavasti: *Ja muistaakseni oli vielä puhetta siitä että jos niinkö lapsi sijoitettaisiin jonnekin niinkö ihan vieraaseen paikkaan että aatella lapsen parasta no siihen mä en suostunut alkuunkaan se mitä ihmeen lapsen parasta se on. Se ei todellakaan. Keskustelitko siitä sosiaalityöntekijän kanssa?) Keskustelin. Että siinä mulla oli onneksi silloin äiti tukena ja sitten oli äitin mies ja sitte tota tämä tukihenkilö Raisa (nimi muutettu) ja tämmöstä että se on mun mielipide ja kyllä varmasti monenki muun. Että tottakai. Ei se oo lapsen parasta että lapsi sijoitetaan vieraaseen paikkaan, jos on kerta mahdollisuus että oma mummo on että kun muutenkin läheisiä ja tämmöistä. (Oliko lapsi ollut paljon mummon luona?) Joo ja mehän asuttiin vielä joskus ku lapsi ois ollu varmasti oisko vajaa kaks vuotta, niin asuttiin äitin luona semmonen puoli vuotta. (Ja lapsi on nyt?) Lapsi on nytte kaheksan ja ja ja muutenkin me ollaan oltu niinkö läheisissä väleissä ja päivittäin mä kävin äitillä aina lapsen kanssa kyläilemässä. Lapsi oli ja on tosi tärkeä mun äidille niinkö oma lapsi.*

Äiti oli kokenut lapsuudessaan oman äitinsä läheisenä äitinä ja lapsen parhaan hän toi esille omien kokemustensa kautta eli asumisena mummon luona lapsen kanssa ja äidin kokemana lapsi merkitsi mummolle paljon.

Semmonen ilmoitus että mä oon jättäny lapsen yksin kotia että ku lapsi itkee naapuri oli kuullu että lapsi itkee mä aattelin ettei mua ees uskotakaan varmaan että ku niin paljon kuiteski on tullu ilmoituksia niinkö mun juomisesta ja lapsi on hoiossa ja ja ja semmonen tosiasia on että mä en oo ikinä jättäny lasta yksin kotia aina ku mä oon lähteny juomaan lapsi on ollu hoidossa, aina (Onko lapsi nähnyt kun ole juonut?). Ei, ei. Mulla on aina ollu semmonen niinkö että lapsen ei tarvi nähä mitää semmosta. (Juominen ongelma, kun lapsi tuli takaisin?) En, en oikeastaan.

Äiti sanoo aina vieneensä lapsen hoitoon, kun oli lähtenyt ulos juhlimaan. Hän ei myöskään ollut juonut lapsensa nähden eli hän ei halunnut lapsensa näkevän, että hän juo.

Tällä hetkellä mun tuntemukset on semmoset että jos mulla on mahdollisuus lapsi saaha takas ni mä haluan tosiaankin että mä oon päässy eroon ja mä oon ite varma siitä aivan täysin varma että oon siihen että mä pystyn olemaan raittiina ja että niinkö mä en sillä

tavalla kiirehi sen asian suhteen mitä mä tein aikaisemmin että mun mielestä lapsella on nyt hyvä olla, tietenkin sattaa olla että se päässään ajattelee kaikkia totta kai se kaipaa äitinsä luokse ja suunnittelee että sitte ku mä taas saan muuttaa sun luokse mutta mä en halua antaa enää lapselle semmosta pettymystä että niinkö mun täytyy olla täysin valmis siihen. (Lapsi odottaa?) No, sillä tavalla oottaa että se puhuu aina siitä että sitte taas ku mä pääsen sun luokse tietenkin että mutta mä oon sillä tavalla tyytyväinen tähän tilanteeseen että se saa olla mun äitin luona (Miten vieras paikka; tuntemukset, jos vieras paikka, jossa ei sukulaisuussuhdetta?). Mä en ois kestänyt sitä, aah, sanotaan että mä oisin varmasti niinkö jaa en tiää kun että olisinko mä enää tässä näin siis se olis ollu niinkö vihoviimeinen se ois ollu semmosta niinkö mä oisin varmasti jossakin hoiossa näin mä vois kuvitella, hullujenhuoneella tai jotakin (Voimakas tunneside, äiti?). Joo, nmm, kyllä nmm niin, niin ja ko mä niinkö kuvittelisin siinä lapsen tunteita että jos se oltais sijoitettu johonki vieraaseen perheeseen nin mä en voi ees kuvitellakaa sen semmosta niinkö miten kauhialta se ois voinu tuntunut siltä, mutta ku se saa olla oman mummon luona ni (Vaara, lapella hyvä olla, sulla hyvä olla, tuttu sukulainen, riski; aloittaa juominen uudelleen, taisteletko vielä enemmän nyt?). Ei, ei, en. Ei, ei. Aah, mitenkähän mä sitä nyt kuvaisin, siis se nyt ei nyt todellakaan liity siihen, että mun ois helpompi niinkö sanotaan että se oli mulle vaikia paikka vaikka lapsi pääs niinkö mun äitin luokse niin kuiteski se oli vaikea paikka mutta ja tuntu sillä tavalla että välillä mä en niinkö hyväksynyt sitäkään että koska mun mielestä lapsi kuulu olla mun luona ja ja.

Äiti koki ”pienempänä pahana” lapsen sijoituksen omalle äidilleen kuin sijoittamisen täysin vieraalle henkilölle. Tässä hän ajatteli lapsensa tunteita, jotka olivat syntyneet yhteisen historian eli mummon luona olemisen ja käyntien yhteydessä. Äiti halusi olla myös varma siinä, että onnistuu pysymään raittiina ennen kuin ”haluaa” lapsensa takaisin.

Saattaa olla, paljon mahdollista että olis voinutkin sitten ja niinkö mä sain nytte tään mahdollisuuden että lapsi saa olla lauantaina mun luona aamusta iltaan niin sehän on niinkö no se on se kohokohta mitä mä ootan se lauantai ja niin se on myös lapselle se on se päivä milloin mä mietin että mitä mä teen nytte lapsen kanssa ja ihan tämmönen pieni asiaki että me käytiin kahestaan syömässä ja sitte käveltiin kotia päin ja ku se otti mua käestä kiinnii ja äiti oliko sulla hauskaa mä sanoin arvaa vain miten hauskaa no se tarttu vielä lujempaa mua kädestä kiinni ja sano että niin mullakin se oli niin iloinen että sen silmät loisti, pieni juttu, käytiin syömässä. (Varmaan iso juttu?) Iso juttu tietenkin (Suunta oikea, kuinka kauan olet

ollut juomatta?) Nyt se alkaa olemaan pian nyt kaksi kuukautta. (Koet, että ne lauantait ovat kohokohtia, tapaako lasta muulloin?). No se on kuiteski nyt sitte aika harvoin ku mäkin oon töissä ja tommosta että mä kävisin äitillä että saattaa olla joskus että siskon kanssa ne kuiteski asuu vähän kauempana niin että käyään sitte siellä kahvilla ja tommosta. (Kohokohta, katsot eteenpäin, kun saat tavata lasta lauantaisin?) Joo, kyllä, joo se on semmonen.

Myös lapsen tapaamiset retkahdusten jälkeen äiti näki lapsen edun näkökulmasta toteutuvan, jos lapsen tapaamisiin äidin retkahdusten jälkeen suostutaan lyhyen aikavälin puitteissa eikä esim. puolen vuoden jälkeen retkahduksesta.

Kulttuurinen mallitarina suomalaisessa yhteiskunnassa nähdään jaettuna tapana ymmärtää, miten ihminen arkeaan elää tai, miten hänen oletetaan käyttäytyvän tietyissä tilanteissa (Raitakari 2004, 60). Kulttuurinen mallitarina, sen omaksuminen ja kriittinen arviointi edesauttavat marginaalissa olevia ihmisiä palamaan reunoilta takaisin yhteiskunnan keskukseen. Kulttuuriset mallitarinat Ristikarin (2004) mukaan perustuvat ymmärtämisen moninaiisiin koodeihin eli siihen, ”miten asiat yleensä ymmärretään”. Kulttuurista mallitarinaa voidaan kertoa monella eri tavalla ja myös asemalähtökohdat niiden kertomisessa voivat olla erilaisia. Yhteiskunnallinen todellisuus ei myöskään näissä kertomuksissa ole eri asemista katsottuna samanlainen.

Ihmiskäsityksellä yleiskielessä tarkoitetaan sitä, minkälainen perusasennoitumisemme ihmiseen on ja myös sen vaikutuksen merkityksestä ihmissuhteissa (Rauhala 2005, 18). Perusasennoitumisemme voivat vaikuttaa sekä kulttuurinen että teoreettinen tieto ihmisestä, kokemuksemme sisällöllinen tiedostamattomuus sekä ylikuonnolliset ja aaterakennelmaamme pohjautuvat arvostukset. Rauhalan (2005, 20) mukaan ihmiskäsityksen ensisijainen tehtävä on paljastaa ne olemisen perusmuodot, joissa hän on todellistunut.

Taskisen (2010, 17) mukaan ihmisoikeussopimuksissa korostetaan kahden käsiteparin merkitystä lapsen edun toteutumisen näkökulmasta: *Lapsen edun periaatetta ja yksityiselämän ja perhe-elämän suojan periaatetta*. Lastensuojelun näkökulmasta katsottuna, lapsen etu tulee toimia lastensuojelupäätösten perustana. Omassa tutkimuksessani äidin kokemukset lapsen parhaana näkemisenä yhdessä lastensuojelun lapsen edun näkökulmasta ja äidin kokemukseen liitettyinä eivät mielestäni löytäneet tässä tutkimuksessa toisiaan. Toteutumattomuus tässä tutkimuksessa näkyi konkreettisesti lapsen sijoittamisena ja

huostaanottona sekä auttamistyön toiminnan kaksinaisuuden näkymättömyytenä. Päihdeongelmaisen ei ensiksi odoteta ryhtyvän raittiiksi ja sen jälkeen elämään raittiina, vaan hän on ensiksi juomatta ja sen jälkeen ryhtyy elämään raittiina. Päihdeongelmaisen toiminnan huomioimisen muutokset ja muuttumattomuudet rakentavat hänen ominaisuuksiensa muuttumista. Näihin muutoksen edellytyksiin auttamistyössä ”näkymättömyys” saattaa usein kaatua (Särkelä 1992, 26).

5.2 Tuen ”yleensä antaminen”

Koska äidin päihteiden käyttö ja sen näkyminen olivat olleet syynä lapsen huostaanottoon, myös avohuollon tukitoimenpiteitä kohdennettiin päihdeongelman näkökulmasta. Äiti nähtiin näin ollen ”päihdeäitinä” ja tukea annettiin sen perusteella ja se puoltaa mielestäni ”tuen yleensä antamisen” periaatetta, kun kysymyksessä on päihdeongelmainen äiti. ”Tuen yleensä antamisen” periaate täyttyy myös siitä näkökulmasta, että äiti itse koki ”päihdeäitinä” hoitaneensa lastaan lapsen edun mukaan. Kun äiti oli lähtenyt juomaan, lapsi oli aina ollut hoidossa.

Mun mielestä mä sain ihan riittävästi välillä tuntu että oli vähän liikaakin (naurua) että piti käyä niinkö joka paikassa puhumassa A-klinikalla ja sosiaalissa ja ja, ja mä en ihan sitä alkua sitte muista että mitenkä se saattoi enemmän tai vähemmän mulla mennä kuiteski juodessa että mä en välttämättä ottanukka sitä apua vastaan mitä mulle oltais tarjottu että tota enimmäkseen se aika sitte meni siihen että mä olin niinkö itsesälissä ja tämmösessä ja en oikeastaan halunnu jutella sitte kenkään kanssa ja sitte ku tuli näitä parempia jaksoja niin sitte tota nii niin kävin sosiaalityöntekijällä ja A-klinikalla ja tällä tavalla että mun mielestä kyllä ihan riittävästi.

Särkelän (1992,64-65) mukaan ihmisen tuen tarve on suuri silloin, kun omat voimavarat eivät enää riitä. Huomionarvoista auttamistyössä on nähdä sellaiset tavoitteelliset toimintatavat ja erityisesti sellainen asiakasta tukeva toiminta, joka saa asiakkaan liikkeelle eli toimimaan toisin. Tätä toimintaa ohjaavat asiakkaan omat ominaisuudet ja motivaatio tähän toimimiseen. Siksi motivaation kautta syntynyt toiminta edesauttaa asiakasta tavoitteiden saavuttamisessa. Myöskään olosuhteiden ei katsota määrittävän yksin ihmisen elämää, vaan oleellista on se, miten suhtaudumme niihin olosuhteisiin, joissa elämme. Toisille samat olosuhteet voivat toimia haasteena, kun taas toisille ne voivat toimia rasitteena. Eli tarvitaan toisin toimimista, jota sekä olosuhteiden muuttaminen että asioiden tiedostaminen määrittävät. Asiakkaan

kohtaamisessa se Särkelän (1992) mukaan tarkoittaa kolmea asiaa: 1. Työntekijän arviointia asiakkaan tilanteesta. 2. Turvallisen työskentelysuhteen luomista. 3. Työntekijän taidollista kykyä auttavien toimenpiteiden luomisessa. Auttamistyössä nämä kolme tehtävää liittyvät kiinteästi yhteen sekä toimivat vaikuttavina osapuolina toisiinsa. Onnistuneesta auttamistyön näkökulmasta katsottuna näiden kolmen tehtävän on määrä edetä tässä prosessissa sekä rinnakkain että samanaikaisesti. Yhden tehtävän laiminlyöminen auttamistyössä on estämässä muiden tehtävien etenemistä ja jokaisella tehtävällä on näin ollen oma tärkeä merkityksensä ja paikkansa.

Äiti kuvasi avohuollon tukitoimenpiteiden riittävyttä mm. näin: *No ei nyt mitään varsinaista oikein sanotaan että enemmän se oli sitte tuolta A-klinikalta että missä käytiin niinkö juttelemassa (Juttelitko päihteistä?). Siitä ja kaikista muistakin ihan niinkö yleensäki elämäntilanteesta ja, ja että ei se sillä tavalla niinkö sosialissa taas semmosia että mut sosiaalikäynnit oli taas semmosia että no joko tehtiin päätöksiä joistakin tapaamisista tai jotakin tämmöistä ja, ja että nyt sitte vasta tässä myöhemmin niin tämä tuli kuvioihin sitte tämä kuraattori, ja siitä on niinkö ollu tosi paljon hyötyä.*

Särkelän (1992, 66) mukaan tärkeää on nähdä asiakkaan konkreettinen toiminta siinä ympäristössä, jossa hän tuottaa itseään ja ympäristöään. Eli meidän tulee tehdä näkyväksi asiakkaan arjessa toiminen hänen omien toimintaedellytystensä kautta, jossa hän tuottaa ja uusintaa ongelmaansa. Asiakkaan näkökulman ymmärtäminen hänen oman elämäntilanteensa kautta tulee olla tavoitteena, kun asiakkaan tilannetta arvioidaan. Asiakkaan toimintaa ohjaa hänen todellisuuskuvansa, ja yhteiseksi toiminnaksi se auttamistyössä muuttuu silloin, kun sekä asiakas että työntekijä yhteistyössä toimivat tutkivina osapuolina toimintatavan tarkoituksenmukaisuuden löytymisessä. Tässä tutkimustyössä työntekijän rooli on tärkeä, jotta asiakas kokee olevansa oman elämänsä tiedollinen tuottaja.

Nyt mä en osaa tuohon vastata, mä en muista kyllä että, oltaisko sillo mitään semmosta oikei, saattaa olla että mulle ollaan ehotettu kaikennäköistä mutta että mä en oo ollu vastaanottavainen ite sitte näin mä voisin kuvitella että on luultavasti .No oo...jos mä vaikka puhun siitä että ku mä sain lapsen takain siitä hm.. silloinhan mun luona kävi sitte tämä perhetyöryhmä, ja sillo mä en tykänny yhtään ja musta tuntu että niinkö mä en saa viettää (naurua) normaalia elämää että tuntu että ollaan koko aika vahtimassa ja ja tämmöstä tai

siltä se tuntu ja, ja , mutta sitten ku lapsi nyt sijoitettiin uudestaan mun äidin luokse niin niin niin kyllä siinäkin tais mennä sitte jonku aikaa ennen ku mä olin valmis ottamaan mitään apua vastaan että mä en sitte muista mitä kautta tämä kuraattori tuli mutta se tais justiiinsa olla ihan tai että ainakin oli jonkunlainen vaihtoehto siinä että joko mä joko mä niinkö käyn kuraattorin luona tai sitte jossakin muualla mutta sitä toista vaihtoehtoa mä en muista ja mä valitsin sitten tämän ja hyvin valitsinkin.

Kaksi sanaa, jotka tässä kappaleessa haluan nostaa vielä esille ovat: ”Vastaanottavainen” ja ”valitsin tämän”. Äiti koki, että hän ei ollut vastaanottavainen avulle ja tuelle, jota hänelle tarjottiin. Hän koki kuitenkin, että hänen oli otettava jotakin apua vastaan ja hän valitsi kuraattorin. Särkelän (1992, 100-101) mukaan ihmisen toimintaa ohjaavat hänen psyykkiset, fyysiset, sosiaaliset ja kulttuuriset toimintaedellytykset. Näiden toimintaedellytysten ei oleteta syntyvän syy-seuraus suhteen kautta ja ne näkyvät pyrkimyksenä toimia jossakin suunnassa. Auttamistyön vaikuttavuuden näkökulmasta meidän on otettava kantaa siihen, minkälainen on se kohde, johon pyrimme vaikuttamaan ja miten oletamme sen toimivan. Rauhalan (2005,20) mukaan tietomme ihmisestä on relatiivista ja empiirinen ihmistutkimus pyrkii jatkuvasti täydellisempään ihmisen ymmärtämiseen ja siksi sen on myös orientoiduttava uudelleen. Ihmiskäsityksen analyysin tarkoituksena on hakea vastausta siihen, mikä ihmisen olemispuoli on jäänyt empiirisesti ”vähälle huomiolle” ja joka kaipaa jatkossa enemmän selvitystä ja näin ollen suurempaa auttamistyön panostusta. Äidin puhui haastattelussa siitä, että ”ainakin oli jonkunlainen vaihtoehto siinä että joko mä joko mä niinkö käyn kuraattorin luona tai sitte jossakin muualla”..

Hän valitsi ”pakon alla” sen vaihtoehdon, joka osoittautui hänen kohdallaan ”yleensä auttamisen” näkökulmasta toimivaksi tukimuodoksi. Tätä toimivuutta määritteli kuraattorin kyky nähdä äidin sisäinen sitoutuminen äitiyteen sekä ulkoisen toimintaedellytyksen puuttuminen äitiyden näkyvyyden tuottamisessa.

Aluks mä kävin kerran viikossa ja nyt se on sitte ollu joka toinen viikko. Ja tota, ehkä se kerran viikossa sanotaan että on vähän liikaa kuitenkin, ja, mutta, mutta, niin mä oon sitte kokenut tään kuraattorin kanssa sillä tavalla että ehkä johtuu varmasti henkilöstä itestäki että on tosi ymmärtäväinen ja mä tuun hyvin toimeen sen kanssa ööö... niinkö mä pysyn kertomaan ihan kaikki ihan niinkö rehellisesti mun ei tarvi esittää eikä teeskennellä mitään hmm... että se mä nä niinkö nm... mä saan siitä sellasen kuvan että se ei niinkö tuomitse

vaikka mä sanoisin sitte vaikka mulla ois (naurua) asiat ihen mitenkä vaan ja , ja, ja mä tykkään että tää kuraattori on niinkö aito semmonen että se ei tee sitä vaan niinkö jotta se on niinkö sen työ sillä tavalla että se ottaa ne asiat niin, niin niinkö henkilökohtaisesti sen takia on sitte helpmpi jutellaki. Ja, se on mun mielestä auttanu mua tosi paljon. (Kerro, mitä se aitous sinulle merkitsee kuraattorissa?) Niin, että se on semmonen että se ei niinkö vastaa mulle tai kysy niin että se lukee sen suoraan kirjasta vaan niinkö hm.. (Teidän välinen vuorovaikutus toimii, onko se sitä aitoa?) Joo, joo myöskin se. Niin, joo. (Minkälaisia ohjeita ja neuvoja olet kuraattorilta saanut?) Ooo.... sanotaan näin että vaikka mulla on menny oikein huonosti oike huonosti ja mä oon miettiny sitte että ku mä oon jättänyt tulematta sitte muutaman kerran kun on ollu aikoja mulla kuraattorille ni, niin ni ni se on kuiteski sitte tsempannut mua aina eteenpäin ettei se oo tosiaankaan niin ko mä sanoin että se ei oo mua tuominnu niinkö että joo ja taas sä teit noin taas sä sitte ratkesit ja vaan sanonut että se on mennyttä että nyt eteenpäin nyt me katotaan eteenpäin että se on ihan turha jäädä siihen menneeseen niinkö murehtimaan sitä ja on puhunnu mulle siitä että kuinka mun pitää antaa itelleni anteeks kaikki nämä koska niinkö mä oon sanonu että mä oon syyttäny tietenk in itteäni tosi paljon ja se itseinho mikä on niin siinä on sitte tämä kuraattori niinkö me ollaan puhuttu paljon siitä että tosiaan mun pitää yrittää (naurua) antaa itelleni anteeksi että mä pystyn jatkamaan eteenpäin.

Särkelän (1992, 54) mukaan sosiaalinen auttamistyö edellyttää karikoiden tunnistamista, jotta voimme tukea asiakasta uusille toiminta-areenoille. Tiedostetuksi karikat tulevat silloin, kun olemme jo karilla. Käsitteet kuten *halu, tahto ja rakenne* kuvaavat ihmisen toiminnan ohjautumista. Nämä käsitteet tässä tutkimuksessa kulminoituvat äidin haluun päästä eroon alkoholista, tahtoon saada pitää lapsensa ja yhteiskunnan apuun ja tukeen näiden pyrkimysten saavuttamisessa. Rauhalan (1992, 45) mukaan ihmisen identiteetin toteaminen situationaalisuudessaan tähdentyy arkikielessämme johonkin situationaalisuuden yksilöityyn muotoon. Tässä tutkimuksessa äiti koki olevansa äiti juuri tälle lapselle ja juuri tämä suhde oli hänen todellisuutensa olemassa olon muoto, joka auttamistyössä tulee nähdä ainutkertaisena ilmiönä. Tieteellisessä tutkimuksessa tämä ihmisen ainutkertaisuus saadaan esille käsitteitä ja mahdollisuuksia luomalla sekä löytämällä kulkutapoja niiden etenemiselle. Rauhalan (2005) mukaan aina ei ole tarkoituksenmukaista esittää ihmisen tilanteeseen vaikuttavia tekijöitä syy-

ja vaikutussuhteen kautta, jos hyväksymme näkemyksen ihmisestä ainutlaatuisena tutkimuskohteena.

5.3 Vieläkin äiti

No se oli tietenkin sitä niin ku syy huostaanottoon ny oli alkoholi ni tottakai mä oon syyllistänyt itteäni sillä tavalla että joo että minkä takia mä oon juonnu noin ja minkä takia mä en hoitannu asioita erillä tavalla että ku kuitesti ois ollu mahdollisuuksia hoitaa se masennus ihan toisella (naurua) tavalla ku viinalla joka taas lisäs sitä masennusta ja viinalla sitte johonka jäi koukkuun (Helpottaako syyllisyyttä se, että sinä puhuit, että olet välittävä ja rakastava äiti, kuvaa?) Helpottaa. Hmm sillä tavalla koska mä tiän kuitesti minkälainen mä oon lasta kohtaan (Tarkoittaako, että olet aina ollut?) Jaa, joo. Aina. Ja niinkö joo meillä toisaan niinko on lapsen kanssa niin lämpimät ja läheiset välit (naurua) että mä uskon ettei monellakaan varmasti oo semmosta läheisyyttä niinkö mitä meillä on hm... (kerroit, että sinua hävetti, yhteiskunta ympärillä, jaksoitko pitää yllä sitä hyvää ja rakastavaa äiti tunnetta, miten koit, että muut sinuun suhtautuivat, kohtasivat, toiset?) Joo, kyllä mä jaksoin joo.

Lehtosen (1998, 18; Nousiainen 2004, 57) mukaan yksilön suhde kulttuuriin muodostuu siinä suhteessa, jossa hän elää eli olemme osa kulttuurista yhteisöä, jossa elinympäristöstä nousevat merkityskartat auttavat meitä itsemme hahmottamisessa. Näemme itsemme suhteessa kulttuuriseen yhteisöön symbolien ja merkitysten välityksellä ja ne toimivat myös suunnannäyttäjinä kokemusmaailmamme ja identiteettimme rakentamisessa. Näiden merkitysten ja symbolien avulla me myös kykenemme tuntemaan, tietämään, arvioimaan ja ymmärtämään. Bruner (1986; Nousiainen 2004) näkee kulttuurin kulttuurisina kertomuksina, jotka välittävät kulttuurisia merkityksiä ja joiden avulla yksilö kykenee toimimaan ja tekemään päätöksiä omien rajojensa puitteissa. Oman toiminnan päätökset myös vaikuttavat hänen kokemuksiinsa ja hakevat rajoja yksilön toiminnalle. Nätkinin (1997, 250; Nousiainen 2004) mukaan äitiys muodostuu monesta eri suhteesta ja sitä määritellään sekä kulttuurisesti että historiallisesti. Nousiainen (2004) kuvaa äitiyttä kulttuuristen rajojen joustavuuden kokeiluna. Omassa tutkimuksessani äitiyden rajojen kokeileminen näyttäytyi äidin oman kokemukseräisen äitiyden näkemisen ja työntekijän äitiyden tulkitsemisen määrittelyn kohtaamisessa. Kulttuuristen rajojen kokeilu oman käsitykseni mukaan voitaneen tässä yhteydessä liittää myös riskinottoon äitiyden määrittelyssä lapsen huostaanottoon liittyvässä kontekstissa. Riskin ottaminen tarkoittaisi äidin kokemukseräisen kertomuksen liittämistä

hänen kulttuuriseen ja symboliseen merkitysverkostoon hänen äitinä olemisen todellisuudessa. Tässä kohdin sosiaalityöntekijän ihmiskäsityksellä ja sen kautta avautuvalla riskinoton mahdollisuudella on tärkeä merkityksensä äidin äitinä olemisen määrittelyssä.

(Koetko, että yhteiskunta on liian ankara, koetko, että yhteiskunta oli liian ankara sinulle, mitä sinä haluaisit?) Kyllä mä koen sen sillä tavalla ja ,kyllä. Niinkö mä sanoin että tuon asianki ois voinnu ihan eri tavalla hoitaa että ei tommosta kiireellistä huostaanottoa. Ja niinkö okei mä ymmärtäisin siinä vaiheessa pitää myöskin miettiä niitä syitä että minkä takia on että jos vaikka mä oisin pahoipidelly omaa lastani tai justiin että mä oisin jättäny sitä yksin tai vaikka lasta ois nähny että mä ryyppään jotakin tämmöstä nii sitte niinkö se ois ollu helpompi hyväksyä sillä tavalla että okei tehään tommonen kiireellinen mutta ko ei mitään tommosta kuitenkaa oo ollu (Ymmärrän sinua, kun tuommainen tilanne tulee, että tulee monelaiset ajatukset mieleen?) Niin. Olihan mulla sitte pauseja taas että kun mä en juonnu ja niin siinäki olis voinnu olla taas niin että ku kuiteski mitä mä nyt join sillo ja tämmöstä nii olis voinnu olla niin että mä en jaksu huolehtia lapsesta ollenkaa että se kulkis tuolla likasissa vaatteissa ja nälissään ja tämmöstä näin mutta ei ikinä oo ollu mitään semmostakaa (Minkä panisit kaikista asioista tärkeimmälle sijalle, mikä painaa eniten, että olet hyvä äiti, riittävä äiti, erehtyvä äiti, miten koet sen nyt?) (Syvä huokaus). No, niinkö mä sanoin että justiiinsa nämä kaikki mitä lapsi on mulle sanonut ja kuiteski mitä mä itestäni tiään että oon mielestäni hyvä äiti kyllä mutta toisaalta taas mulla on ne semmoset syyllisyydentunteet ja tämmöset koska tämmönen huostaanotto on tapahtunut sitä on vähän vaikea niinkö (Eritellä?). Niin. (Kohdistuuko syyllisyys jostakin muualta päin sinuun, vai onko se oma tunne?) On, joo. Sitä. Jaa. Ei mua niinkään oikeastaan enää liikuta se mitä muut ihmiset aattelee vaan se niinkö justiiinsa että mitä mä ite aattelen, niin. (Äidiltä odotetaan jotakin, että pitää olla tietynlainen, vaatimukset kasvavat itseä kohtaan, lapsi tuo sen tunteen, että olet hyvä äiti ja koet että olet hyvä äiti, ja koet, että se on se tärkein?) Joo. Kyllä (Sanoit, kun mikki ei ollut päällä, että miten huomaat sen, että sinä ole äiti ja mummo on mummo, miten?) Niin se oli siitä että ku mun äiti oli leikitelly sitte lapsen kans niinkö että lapsi tulis antamaa sille pusua ja sitte tota niin nii lapsi oli siinä sitte sanonnu että joo ei että tai miten se nyt oli että sulle mä voin antaa poskelle pusun mutta äitille mä annan suulle (naurua) (Se sanoo paljon, tietää heti mitä lapsi sillä tarkoitti?). Niin.

Äiti itse koki, että oli ollut hyvä äiti lapselleen. Hän oli omasta mielestään sisäistänyt sen, miten äitinä toimitaan, mutta tämä äidin sisäinen toiminen ei näkynyt ulkoisesti, vaan se

näyttäytyi muille erilaisina ulkoisina merkityksinä, johon puututtiin. Hän ei näin ollen ymmärtänyt äitinä olemisen ja toimimisen näkökulmasta, miksi huostaanottoon ryhdyttiin. Hän myönsi, että on vaarantanut lapsensa edun juomalla, mutta äidin mielestä hänen juomisensa ei olisi saanut olla syy kiireelliseen sijoitukseen ja huostaanottoon. Äiti ei kokenut, että alkoholin käyttö ja sen näkyminen poistivat hänen äidin tunteitaan. Tätä äidin äitiyden tunnetta vahvisti myös äidin kuvaus lapsen ja hänen keskinäisestä suhteestaan. Nousiaisen (2004, 58) mukaan äitiyden sanaton sääntö on, että ”äidin on oltava aina läsnä ja saatavilla lapselleen”. Moraalikoodeina läsnä ja saatavilla tarkoittavat sekä henkistä että fyysistä äidin läsnäoloa. Kulttuuriset kertomukset sisältävät moraalikoodeja kuten ”hyvä” ja ”huono” äiti. Äitiyden moraalikoodien katsotaan pysyneen suhteellisen samoina 1800-luvun puolesta välistä lähtien ja äitiyden kulttuurisen tilan ei nähdä oleellisesti muuttuneen noilta ajoilta. Äidit nousivat tuolloin yhteiskunnallisesti tärkeään asemaa kodin hengettärinä sekä perheen yhtenäisyyden luojina.

Äiti kuvasi hyvän äidin ominaisuuksiaan mm. seuraavalla tavalla:

Äitinä ja tuntuu siltä että mun pitää koko ajan yrittää jollakin tavalla niinkö korvata sitä toisaalta mä en taas tiää että millä tavalla sitä ny korvais mutta se aika minkä mä saan lapen kans viettää niin mä todellakin sitte vietän sen ja ehkä meidän välillä on vielä ennemmänkin semmosta läheisyyttä mitä niinkö on ollu aikasemmin tai aina me ollaan oltu semmosia me ollaan toisissa kiinni (naurua) meillä on tietyt tv-ohjelmat mitkä katotaan ja ne katotaan sitte näin niinkö lähekkäin ja pietään kaulasta kiinni ja pusutellaan ja tämmöstä näin ja sitte tietenki se että mitä lapsi ite musta sanoo ja mitä se ite on musta mieltä sehän merkkää mulle tosi paljon että että no varmasti ny jokaiselle lapselle mutta voi olla taas lapsia jotka ei siedä äitiänsä ollenkaan että tunnen erään samanikäisen tytön ku lapsi joka ei halua nähäkkään ja se on huostaanotettuna ei halua nähäkkään omia vanhempiaan mutta lapselle se on taas aivan toisin ja mä oon lapselle se paras, maailman paras äiti se haluaa mulle sanoa ja totta kai se sitte niinkö tulee itellekki semmonen että en mä sitte voi niin huono olla koska kuiteski lapsi rakastaa ja niinkö aidosti ja sen näkee sillä tavalla ja muutenkin ku mä katon lasta ja kaikki kaikki nämä mitenkä sillä on niinkö sujunnu ja mitenkä se on voinnu tämän ajan niin ei se kuiteskaa oo sillä tavalla niinkö se ei oo ollu vihanen mulle eikä sillä tavalla että se on kuitenki ymmärtäny ja, ja niinkö mä sanoin tässä varmasti viime haastattelussa että ollaan niinkö puhuttuki ja kuinka mä oon lapselle sitä sanonnu että äiti ei oo sua hylänny eikä koskaan tuu hylkäämään.

Rauhala (2005, 42) mukaan ihmisen situationaalisuuden luonne ihmisen olemassaolossa nähdään kietoutuneena niihin komponentteihin, joissa ne ovat todellistunut. Siksi on ensiksi pyrittävä ymmärtämään, mistä situaatio on rakentunut. Rauhala (2005) mukaan osa komponenteista on kohtalonomaisesti rakentunut ja ihminen ei voi niihin vaikuttaa, kuten esim. hän ei voi valita vanhempiaan, geneejään tai kulttuuria, mihin on syntynyt. Ihmisellä on myös mahdollisuus valita situaatioonsa vaikuttavia komponentteja ja muuttaa situationaalisuuttaan. Rauhala (2005) jakaa situaation rakenteet kahteen ryhmään, joita ovat konkreettiset ja ideaaliset komponentit. Yhdeksi konkreettiseksi komponentiksi hän on nimennyt reaaliset inhimillisen kanssakäymisen muodot ja toista jälkimäistä ryhmää edustavat arvot ja normit. Jonkin komponentin kuuluminen ihmisen situaation määrittelee eriasteisesti ihmisen tajunnan ja kehon prosessien toimintaa. Siksi situaatioon vaikuttava komponentti on välttämättömyyssuhde, jonka faktisuus ainakin vähäisesti vaikuttaa ihmisen olemassaolon tapaan ja laatuun. Auttamistyössä se mielestäni näkyy moraalikäsitteiden esille ottamisena, joiden kautta ihmiselle luodaan yksilönä mahdollisuus vaikuttaa omaan situaatioonsa. Särkelän (2001, 110) mukaan sosiaalityössä moraaliset kysymykset ovat jatkuvasti esillä ja asiantuntijuus sosiaalityössä näkykin niiden kysymysten esittämisen kautta. Lehdon (1991, 205; Särkelä 2001) mukaan moraalisia kysymyksiä ei saa piilottaa auttamistyössä asiantuntijakielen taakse ja niitä on mahdollista käsitellä myös yhteisymmärrysorientoituneesti.

No tietenkä niinkö ihan siinäki että vaikka sä oot sanonu mulle että elämä on valintoja nii se on jääny mulla soimaan (naurua)tonne että niin se on tosiaan valintoja että miten me sitte valitaan että se voi olla ihan niin pienestä kiinni että mietin justiinsa tässä tämmöstäki että jos nyt mulle kävis jotaki semmosta suurempaa vastoinkäymistä tässä taas niin ko mä oon aika herkästi tuossa tarttunnu pulloon niin että siinä mulle tulis sitte valintatilanne että otanko mä sen pullon vai käsittelenkö mä tuon asian ihan toisella tavalla ja sehän nyt olis nyt suuri virhe sitte jos mä tarttuisin siihen pulloon.

Särkelän (2001) mukaan moraalit on vapautta valita ja siksi, jos näemme, että ihminen esim. äitinä voi toimia vain tietyllä tavalla, on se moralisointia äidin äitinä toimimisen näkökulmasta. Kun taas äidille luodaan edellytyksiä valita, moraaliset tekijät valintaperusteina mahdollistavat toisenlaisen äitinä toimimisen.

5.4 Äidin näkeminen

Sanotaan että mulla oli vähän erilaiset sosiaalityöntekijät siihen aikaan, ku oli näitä huostaanottojuttuja ja ilmoituksia tehtiin ehkä sen takia paljon. Musta tuntu että mulle ei annettu sillo niinkö minkäänlaisia mahdollisuuksia ja niinkö sitte ku mä aattelen että että ei se nyt ainaskaa auta sitä että mä pysyisin sitte raittiina. Huostaanottoon liittyvistä tuloksista pääkohtina näen äidin tyytymättömyyden sosiaalityöntekijöiden erilaisia toimintatapoja kohtaan. Se näkyi mm. konkreettisesti siten, että äitiin ei uskottu ja luotettu ja hänelle ei tarjottu sitä apua, jota hän olisi tarvinnut. Äiti peräänkuulutti ”pakkohoitoa”, jonka hän olisi valinnut huostaanoton sijalle, jos sitä oli tarjottu. Perättömien lastensuojeluilmoitusten kohdalla äiti ei jaksanut taistella vastaan, koska hän koki, että hänen sanomisillaan ei ollut merkitystä. Äiti koki äitinä olevansa yhteiskunnan silmissä maalitaulu, jota myös äidin oma syyllisyys ja häpeä lisäkuormittivat. Lapsensa sijoittamisen omalle äidilleen äiti koki hyvänä ja positiivisena asiana. Äidin omien lapsuudenaikaisten kokemusten kautta äiti koki, että lapsi on turvassa ja hyvässä hoidossa hänen omalla äidillään. Äiti kykeni jatkamaan elämäänsä ilman lasta siitä syystä, että hän hyväksyi oman äitinsä lapsensa sijaisäidiksi. Äidin omat kokemukset äidistään oikeuttivat sijoituksen hänelle ja tästä näkökulmasta äiti näki huostaanoton oikeellisuuden tapahtuneen.

Sosiaalikäynnit oli taas semmosia että no joko tehtiin päätöksiä joistakin tapaamisista tai jotakin tämmöistä ja, ja että nyt sitte vasta tässä myöhemmin niin tämä tuli kuvioihin sitte tämä kuraattori , ja siitä on niinkö ollu tosi paljon hyötyä.

Äidin selviytymistä huostaanoton jälkeen tuki käynnit kuraattorilla. Äiti oli valinnut perhekuraattorilla käynnit vaihtoehtona jollekin toiselle avohuollon tukitoimelle, jota äiti ei muistanut. Kuraattorin luona käynnit äiti koki positiivisina. Positiivisuuden äiti liitti kuraattorin henkilökohtaisiin ominaisuuksiin äidin kohtaamisessa. Äiti koki, että hänet kohdattiin sellaisena kuin hän on, hänen ei tarvinnut teeskennellä. Ryyppyputken loputtua äiti hakeutui aina takaisin kuraattorin vastaanotolle. *Mutta en mä kokenut siinä vaiheessa että mä tarvin mitään semmosta en mä mitään että höpötellä niitten kanssa että tullaan mun kotia kattomaan miten mä siellä elän.* Perhetyön äiti koki tarpeettomana ja äiti koki sen ”kyttämisenä” häntä kohtaan. ”Kyttämisen” äiti liitti perhetyöntekijöiden käynteihin lapsen sijoittamisen jälkeen. Hän ei omalla kohdallaan kokenut saavansa hyötyä perhetyöstä, kun hänellä ei enää ollut lasta kotona. Tässä kohdin äiti näki kodin tilana, johon hän ja lapsi kuuluvat.

Avohuollon tukitoimenpiteiden oikein kohdentuminen ei tutkimuksessani löytänyt omaa paikkaansa, vaan ”auttamisvimmassa” apua ja tukea tarjottiin ”yhteiskunnan tuntojen” perusteella, jossa äidin oma rooli äitinä jäi näkymättömäksi.

Aineistossani oli nähtävissä erilaisia suhtautumistapoja äitiyteen. Se, miten haastateltavani äiti koki sosiaalityöntekijöiden erilaiset toimintatavat lapsen huostaanoton jälkeen, puoltaa mielestäni tätä näkökulmaa. Konkreettisesti äiti koki huostaanoton oikeellisuuden tapahtuneen vain siitä syystä, että lapsi oli sijoitettu hänen äidilleen. Tämä tuki äidin äitinä olemista ja auttamistyön näkökulmasta sitä oli tukemassa lapsen tapaamiset lyhyellä aikavälillä äidin retkahdusten jälkeen. Äiti koki lapsensa olevan turvassa ja hyvässä hoidossa omalla äidillään ja tämä tekijä oli edistämässä äidin äitinä olemisen oikeutusta.

Mun mielestä mä sain ihan riittävästi välillä tuntu että oli vähän liikaakin (naurua) että piti käyä niinkö joka paikassa puhumassa A-klinikalla ja sosiaalissa ja ja, ja mä en ihan sitä alkua sitte muista.

Ehkä merkittävimmäksi tulokseksi aineiston perusteella nostaisin tuen ”umpimähkäisen” tarjoamisen huostaanoton jälkeen. Äidille tarjottiin vaihtoehtoisia avohuollon tukimuotoja, joista äiti valitsi yhden.

Ooo.... sanotaan näin että vaikka mulla on menny oikein huonosti oike huonosti ja mä oon miettiny sitte että ku mä oon jättänyt tulematta sitte muutaman kerran kun on ollu aikoja mulla kuraattorille ni, niin ni ni se on kuiteski sitte tsempannut mua aina eteenpäin ettei se oo tosiaankaan niin ko mä sanoin että se ei oo mua tuominnu niinkö että joo ja taas sä teit noin taas sä sitte ratkesit ja vaan sanonut että se on mennyttä että nyt eteenpäin nyt me katotaan eteenpäin että se on ihan turha jäädä siihen menneeseen niinkö murehtimaan sitä ja on puhunnu mulle siitä että kuinka mun pitää antaa itelleni anteeks kaikki nämä.

Äidin kohdalla se oli onnistunut valinta ja valinnan onnistumista äiti perusteli työntekijän henkilökohtaisten ominaisuuksien kautta.

Savonlahti ym. (2003) mukaan ”päihdeäidin” asenne äitiyteen ei kovinkaan usein poikkea ei-riskiäitien asenteesta. Sen sijaan äidin päihdeongelma voi käytännön tasolla näkyä hoivaamisen puutteena, johon sen näkyvyyden takia lastensuojelussa joudutaan puuttumaan. Heinon (1997) mukaan sosiaalityöntekijän moraalaisella tilannearviolla on merkityksensä toimijan tietopohjaisessa tai tunnepitoisessa suuntautumisessa. Valinta asiakkuuden tuottamisessa perustuu tahtotekoon, jonka tavoitteellisuus näkyy asiakastilanteessa

työntekijän suuntautumisena niille kentille, joille hän tahtoo asiakkaansa viedä. Särkelän (2001) mukaan ihmisen toimintaa tulee määritellä sekä sisäisen että ulkoisen toiminnan perusteella, joilla hän tuottaa itseään ja on yhteydessä ympäröivään maailmaan. Särkelän (2001) mukaan tämä näkökulma edesauttaa työntekijää ymmärtämään epätarkoituksenmukaisesti toimivaa henkilöä. Rauhalan (2005) mukaan ihmisen ainutlaatuisuuden näkeminen ”vaatii” hänen kokonaisuutensa ymmärtämistä historiallisen prosessin ja sen yksilöllisen olemassaolon kautta.

6. Johtopäätökset ja pohdinta

Pro gradu –tutkimuksen tekeminen osoittautui haastavaksi, mutta myös mielenkiintoiseksi tehtäväksi. Toisen kokemukseen ”kiinni pääseminen” haastoi minut sekä ihmisenä että auttajana näkemään ihmisen kokemuksen merkityksellisyyden ja sen vaikuttavuuden hänen elämäntilanteensa tarkastelussa. Toisen kokemukseen ”kiinni pääsemiseen” vaikutti tutkijan positiossani holistinen ihmiskäsitys, joka toimi punaisena lankana huostaan otetun lapsen äidin haastattelujen ymmärtämisessä ja tulkitsemisessä. Äidin kokemusten auki kirjoittaminen eli kirjoittamisprosessin koin myös suurena haasteena, koska tapaustutkimuksena halusin tarpeeksi informatiivisesti, mutta myös totuudenmukaisesti tuoda esille äidin elämäntilanteesta nousevia merkityksiä. Nämä merkitykset halusin omassa tutkimuksessani tuoda esille tavalla, joka ei loukkaisi äidin äitinä olemista ja toimimista. Tutkimuksen aiheherkkyyteen olen sosiaalityöntekijän tehtävissäni saanut kokemusta, mutta sen auki kirjoittaminen oli haasteellisempaa kuin olin luullut. Henkilökohtaisesti koin, että auttamistyön näkökulmasta opin paljon uutta äidin kokemusten kautta. Auttamistyön näkökulmana äidin kokemukset herättivät minussa myös uudenlaista uskoa ja toivoa löytää uusia avohuollon tukitoimia, jotka paremmin vastaavat äidin kokemusperäiseen äitinä olemisen ja toimimisen tarpeisiin.

Tutkimuksessani aihevalintaani vaikutti haastattelemani äidin asiakastilanteessa lausutut sanat ”en edes ymmärrä, miksi lapseni on huostaanotettu”. Siksi halusin tapaustutkimuksen avulla saada tietoa juuri tämän äidin kokemuksista. Tämä äidin yksilöllinen kokemus huostaanotosta voi ”äänettömänä merkkinä” kuulua myös muiden huostaanotettujen lasten äitien kokemuksissa ja erityisesti sen äitinä olemisen todellisuuden kontekstissa. Huostaanottoon liittyvistä avohuollon tukitoimien tarjonnasta äidin kokemuksen pohjalta oli selkeästi nähtävissä se, että ulkoiset tekijät eli päihteet olivat olleet vaikuttamassa lapsen sijoitukseen ja huostaanottoon. Äidin oma sitoutuminen äitiyteen jäi tämän äidin ”näkyvän” ulkoisen toiminnan alle ja siihen kohdennettiin myös avohuollon tukitoimenpiteet. Äidille tarjottiin sellaista apua, jota päihdeongelmaisen äidin kohdalla auttamiskohteen eli äitiyden ja alkoholin kuulumattomuuden näkökulmasta yleensä tarjotaan. Äiti nähtiin enemmän päihdeidenkäyttäjän näkökulmasta kuin äitinä juuri tälle lapselle ja se täytti näin olleen äitiyden kategorisoinnin merkit. Kirsi Juhila (2012, 176-177) on ryhmäkäsitteellä viitannut

tapaamme sijoittaa ihmisiä yleisluontoisiin kategorisaatioihin perustuvien ryhmien jäseniksi kuten esim. suomalaisiin, mielenongelmasta kärsiviin ja ammattiauttajiin. Juhilan (2012) mukaan ryhmät eivät ensisijaisesti muodostu keskinäisen tuntemisen perusteella, vaan ne perustuvat olettamukseemme siitä, että ryhmän jäsenillä on samanlaisia ominaisuuksia.

Äidin kokemukset äitinä olemisesta eivät näin ollen välittyneet sosiaalityöntekijälle ja lapsi sijoitettiin ja otettiin huostaan. Tässä mielestäni löysin äidin ymmärtämättömyydelle huostaanottoprosessissa sen tärkeän merkityssuhteen, johon myös äiti asiakastilanteessa oli hakenut vastausta. Tämä merkityssuhde liittyi siihen äidin kokemukseen, että hän oli hyvä äiti, joka huolehti lapsestaan ja näki lapsen edun toteutuvan äidin omien äitiyteen liittyvien tunnusmerkkien toteutumisessa. Huostaanoton jälkeen äidin äitiyden tunnetta kasvatti äidin ja lapsen lyhyellä aikavälillä tapahtuneet tapaamisoikeudet äidin retkahdusten jälkeen. Tuolloin äiti tunsikin myös luottamusta lastensuojelun työntekijöitä kohtaan ja se oli myös lisäämässä äidin äitinä olemisen tunnetta ja olemista äiti juuri tälle lapselle.

Peppi & Saikku (1998, 9, 17, 25) toivat selvityksessään esille huostaanotettujen lasten vanhempien ääntä ennen huostaanottoa, huostaanottotilanteessa ja huostaanoton jälkeen. Vanhempien haastatteluista tuli ilmi, ettei hyvää huostaanottoa ole. Hyväksi huostaanottoa voidaan kutsua vanhempien kokemusten mukaan vain silloin, jos se on tilapäinen, koko perhe sijoitetaan ja huostaanotossa lasten ja vanhempien yhteydenpito säilyy ja sitä tuetaan. Huostaanoton jälkeen vanhemmat olivat selvityksen perusteella kokeneet jääneensä yksin. Vanhemmat kaipasivat sosiaalityöntekijöiltä rohkaisua ja myötätuntoa. Myös tuomitsemista ja leimautumista lapsen huostaanoton jälkeen vanhemmat pelkäsivät ja näiden tunteiden vankeina vanhemmat eristäytyivät muusta yhteisöstä. Pepin & Saikun *Hyvä huostaanotto* selvitystutkimus on tehty vuonna 1998 vanhan lastensuojelulain aikaan, mutta mielestäni tutkimustulokset vastaavat hyvin tutkimukseni huostaanotetun lapsen äidin kokemuksia.

Mielestäni äidin kokemukset lapsen huostaanoton jälkeen ovat tänä päivänä tutkimuksellisesti tärkeitä lastensuojelulain uudistumisen johdosta. Uusi lastensuojelulaki painottaa entistä enemmän perheen jälleenyhdistämistä ja se on haastamassa sosiaalityön toimitapojen kehittämistä ja uudistamista. Taskinen (2010, 11) puhuu sosiaalisen investoinnin politiikasta, jossa keskustelun painopiste nähdään lapsiin sijoittamisena eli tulevaisuuden investointeina eikä menoerinä. Tällainen ajattelutyyli suosii myös sekä vanhemmuuden että vanhemman tukemista lastensuojelun sosiaalityössä. Mielestäni näin ajateltuna se voi olla täyttämässä

myös ennaltaehkäisevän lastensuojelun paikkaa, jossa yhteiskunnallisia rakenteita muuttamalla perheitä voidaan jo varhaisessa vaiheessa tukea ja auttaa.

Tänä päivänä näen, että lastensuojelun tehtävää perheiden tukemisessa ja auttamisessa on uudelleen paikallistettava. Lastensuojelulaki (2008) korostaa vanhempien ensisijaista roolia kasvattajana ja siksi myös avohuollon tukitoimenpiteitä tuon roolin ylläpitämiseen tulisi löytyä. Huostaanotto on yhteiskunnalle aina myös kalliimpi vaihtoehto ja siksi avohuollon tukitoimenpiteiden kehittäminen tulisi nähdä tavoitteellisena ja yhteiskunnallisena toimintana ja päämääränä. Olen tutkimukseni johdantokappaleessa viitannut siihen, että jokainen vanhempi välittää lapsistaan niillä kyvyillä, joita hänellä on. Tämä on mielestäni se kohta, johon yhteiskuntamme tukitoimenpiteiden tänä päivänä tulisi kohdentua. Tarvitsemme näin ollen äitien omakohtaisia kokemuksia heidän todellisuudestaan elää äitinä tämän päivän yhteiskunnan arkea. Erityisesti tarvitsemme tietoa silloin, kun yhteiskunta puuttuu omalla toiminnallaan ja omasta mielestään oikeutetusti tähän arkeen.

Tarja Heino (1997, 365) on määritellyt sosiaalityötä ammatilliseksi tunnustelutyöksi. Tunnustelutyön tarkoituksena on hakea vuorovaikutuksessa erilaisia toiminnan mahdollisuuksia, jotka toteuttavat lapsen etua. Heinon (1997) mukaan tunnustelua ohjaa tapauskohtaisesti sosiaalityöntekijän intuitiivinen tulkinta, jota määrittelee lapsen olosuhteet ja sosiaalityöntekijän mahdollisuudet toteuttaa toimintaansa tässä kontekstissa. Särkelän (2001, 66) mukaan auttamistyön näkökulmasta on tärkeää selvittää sekä asiakkaan voimavarat että asiat, jotka jo ovat kunnossa. Asiakkaan arjen toimintaa on Särkelän (2001) mukaan tutkittava konkreettisesti, jotta sieltä voidaan nostaa näkyväksi ja ymmärrettäväksi se toiminta, jolla asiakas tuottaa itseään ja ympäristöään. Tutkimuksessani äidin sisäinen sitoutuminen äitinä olemiseen ja toimimiseen olivat kunnossa, ne eivät vain päässeet esille äidin ulkoisen toiminnan liiallisena näkymisenä. Äidin sitoutuminen äitinä juuri tähän lapseen tuli näkyväksi silloin, kun äidille annettiin aikaa ja tilaa äitinä kertoa myös näistä kokemuksistaan.

KIRJALLISUUS:

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1999) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Forsberg, Hannele (1994) Yksi ja monta perhettä. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden perhetulkinnoista sosiaalitoimistotyössä. Tutkimuksia 42. Stakes. Tampere.

Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Hakala, Juha T (2010) Tutkimusmenetelmän valinnasta . Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Juva:PS-Kustannus, 18-19.

Heino, Tarja (1997) Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Tutkimuksia 77. Stakes. Jyväskylä:Gummerus Kirjapaino Oy, 24.

Heino, Tarja (2008) Lastensuojelun avohuolto ja perhetyö: kehitys, nykytila, haasteet ja kehittämisehdotukset. Selvitys lastensuojelun kehittämisohjelmalle. Stakesin työpapereita 9/2008. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus, 20-21, 35-36.

Holopainen, Katja (1998) Äitiys on mahdollisuus. Päihdeongelmaisten äitien kuntoutus Oulunkylän ensikodissa. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 17: Nykypaino Oy.

Honkanen, Hilikka (2010) Perheen riskiolot - haaste perhettä osallistaville yhteistyökäyttäjöille. Perheiden palveluksessa – tutkimuksesta tekoihin, käytännöstä teoriaan. Perhetutkimuksen päivät: Jyväskylä 15-16.4.2010,11.

Jokinen, Arja & Juhila, Kisi (toim.) (2008) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Eeva (1996) Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Tampere: Gaudeamus.

Juhila, Kirsi & Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2012) Katteoria-analyysin teesit. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi; Suoninen, Eero Katteariat, kulttuuri & moraali. Tampere: Vastapaino, 51.

Juhila, Kirsi (2004) Leimattu identiteetti ja vastapuhe: Teoksessa Jokinen, Arja; Huttunen, Laura; Kulmala, Anna (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 23-25.

Juhila, Kirsi (2012) Poikkeavan kategorian jäsenyyden tuottaminen ja vastustaminen. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero kategoriat, kulttuuri ja moraalit. Tampere: Vastapaino, 176-77.

Kakkori, Leena (2009) Hermeneutiikka ja fenomenologia: Hermeneuttis-fenomenologisen tutkimusotteen sisäisestä problematiikasta. *Aikuiskasvatus* 4, 273-279.

Kortteinen, Matti (2005) Ymmärtämisen ongelma eettisenä kysymyksenä kvalitatiivisessa tutkimuksessa. Teoksessa Laadullisen tutkimuksen eettiset kysymykset. Työpapereita 4/2005. Stakes.

Kulmala, Anna & Vanhala, Anni (2004) Vanhemmuus marginaalissa: Kulttuurinen mallitarina osana henkilökohtaista vanhemmuutta. Teoksessa Jokinen, Arja; Huttunen, Laura; Kulmala, Anna (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 99.

Kuoppala, Tuula & Säkkinen, Salla (2010) Lastensuojelu 2009. Tilastoraportti 29. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 2.

Laakso, Riitta & Saikku, Peppi (1998) Hyvä Huostaanotto? Aiheita 28/1998. Helsinki: Stakes.

Laine, Timo (2007) Miten kokemusta voidaan tulkita? Fenomenologinen tulkinta. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Juva: PS-kustannus, 28-30, 40-43.

Lehtomaa, Merja (2005) Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: Haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen. Teoksessa Perttula, Juha ja Latomaa, Timo (toim.) Kokemuksen tutkimus: Merkitys - tulkinta – ymmärtäminen. Guttenberg AS: Tartu, 164, 169.

Moilanen, Pentti & Rähkä, Pekka (2007) merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Juva: PS-kustannus. 46-47, 55.

Myllärniemi, Annina (2007) lastensuojelun avohuollon perhetyö ammattikäytäntönä – jäsenyyksiä perhetyöstä toimintatutkimuksen valossa. Heikki Waris – instituutti. Soccan ja Heikki Waris instituutin julkaisusarja 6/2007, 5-7, 30-31.

Månsson Sven-Axel (2002) Interaktioniska perspektiv på studiet av sociala problem – processer, karriärer och vändpunkter. Teoksessa Meeuwisse, Anna och Svärd, Hans Perspektiv på sociala problem. Stockholm: Natur och Kultur, 152-153.

Niemelä, Pirkko (1991) Äitiyden hillitty raivo. Teoksessa Nopola, Sinikka (toim.) Äiti tuu ikkunaan. Äitiys –elämä vai kohtalo? Juva:WSOY, 112.

Niemelä, Pirkko (2003) Äitiyden tunteen syntyminen. Teoksessa Niemelä, Pirkko; Siltala, Pirkko; Tamminen, Tuula (toim.) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. Helsinki:WSOY, 25, 237-239, 241,258.

Nousiainen, Kirsi (2004) Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. Jyväskylä:Kopijyvä.

Nätkin, Ritva (1991) Siveettömät, itsekkäät, emansipeeratut. Teoksessa Nopola, Sinikka (toim.) Äiti tuu ikkunaan. Äitiys –elämä vai kohtalo? Juva:WSOY.

Nätkin, Ritva (2006) Kulttuurisista merkityksistä hoidon tutkimukseen. Teoksessa Nätkin, Ritva (toim.) Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelma. Juva: PS-kustannus, 6, 24, 30-31.

Perttula, Juha (2000) Kokemuksesta tiedoksi: Fenomenologisen metodin uudelleen muotoilua. Kasvatus 31(5), 428-442.

Perttula, Juha (2005) Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologinen tieteenteoria. Teoksessa Perttula, Juha ja Latomaa, Timo (toim.) Kokemuksen tutkimus: Merkitys - tulkinta – ymmärtäminen. Guttenberg AS: Tartu, 116,137.

Raitakari, Suvi (2004) Nuoren elämänhallinta: toivottua arkea ohjeistamalla? Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Helsinki: Gaudeamus, 60.

Rauhala, Lauri (2005) Ihmiskäsitys ihmistyössä. Helsinki :Yliopistopaino.

Rauhala, Lauri (2006) Ihminen kulttuurissa - kulttuuri ihmisessä. Helsinki: Yliopistopaino.

Robson, C (2002) Real World Research: A Resource for Social Scientists and Practitioner-Researchers, (ed 2). Blackwell Publishing: Oxford.

Saarela-Kinnunen, Maria & Eskola, Jari (2010) Tapaus ja tutkimus = tapaustutkimus. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Juva: PS-Kustannus, 189-190.

Saarikangas, Kirsi (1991) Äitiys – Kokemus ja Rooli. Teoksessa Nopola, Sinikka (toim.) Äiti tuu ikkunaan. Äitiys –elämä vai kohtalo? Juva:WSOY, 234.

Sahlin, Ingrid (2008) Sociala problem som verklighetskonstruktioner. Teoksessa Meeuwisse, Anna & Svärd Hans Perspektiv på sociala problem. Stockholm: Natur och Kultur, 111.

Salmi, Minna & Bardy, Marjatta & Sauli, Hannele (2004) Hyvinvoinnin uhkatekijöiden jäljillä. Teoksessa Söderholm, Annlis; Halila, Ritva; Kivitie-Kallio, Satu; Mertsola, Jussi; Niemi, Sirkku (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy, 16-38.

Savonlahti, Elina & Pajulo, Marjaterstu (2001) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus – tieteen näkökulma. Teoksessa Andersson Maarit (toim.) Tartu hetkeen. Apua ja hoitoa päihteitä käyttäville vauvaperheille. Helsinki: Nykypaino Oy, 330.

Savonlahti, Elina & Pajulo, Marjukka & Piha, Jorma (2003) Päihdeäidit, vauvat ja varhainen vuorovaikutus. Teoksessa Niemelä, Pirkko; Siltala, Pirkko; Tamminen, Tuula (toim.) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. Helsinki: WSOY, 327-329.

Siekkinen, Kirsi (2010) Syvähaastattelu. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Juva:PS-Kustannus, 44-45, 51-53, 59.

Sorsa, Minna & Laijärvi, Heli (2006) Äiti, kaksoisdiagnoosin selitysmallit ja palvelujärjestelmä. Teoksessa Nätkin, Ritva Pullo, pillerit ja perhe. Juva: PS-Kustannus, 217.

Strandell, Harriet (2005) Lapset, etiikka ja vaikea osallisuus. Teoksessa Laadullisen tutkimuksen eettiset kysymykset. Työpapereita 4/2005. Stakes.

Särkelä, Antti (2001) Välittäminen ammattina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Taipale, Sinikka (2006) Sairaalan tuella raitis perhe. Teoksessa Nätkin, Ritva (toim.) Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelma. Juva: PS-Kustannus, 208-209.

Taskinen, Sirpa (2009) Lastensuojelulaki (417/2007). Soveltamisopas. Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus: Oppaita 65. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Vartio, Juha (1992) Laadullisen tutkimuksen metodologia. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Vuori, Jaana (1991) Elämän kokoiset äidit. Teoksessa Nopola, Sinikka (toim.) Äiti tuu ikkunaan. Äitiys –elämä vai kohtalo? Juva:WSOY,62.

MUUT LÄHTEET:

Lastensuojelulaki (417/2007)

SÄHKÖISET LÄHTEET:

(<http://www.sosiaaliportti.fi/fiFI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/avohuolto/muuttukitoimet/>), luettu 23.3.2012

http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2010/Tr29_10.pdf, luettu 23.3.2012.

<http://pre20090115.stm.fi/vkt203683225284/passthru.pdf>, 25.3.2012

Tutkimuskysymykset

- 1. Minkälaiset olivat kokemuksesi huostaanotto prosessin jälkeen? Minkälaisia kokemuksia sinulle syntyi huostaanotto prosessin jälkeen?*
- 2. Minkälainen merkitys avohuollon tukitoimenpiteillä oli lapsesi huostaanoton jälkeen? Koitko, että sinua tuettiin tarpeeksi avohuollon tukitoimenpiteillä? Olisitko toivonut enemmän tukea?*
- 3. Miten koit itsesi äitinä huostaanoton jälkeen?*